

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**AFRİKA EDEBİYATINDA POSTKOLONYALİZMİN
SUDAN ÖRNEĞİ: TAYYİB SÂLİH'İN KUZEYE GÖÇ
MEVSİMİ ROMANI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Meryem KILIÇ

ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Ankara 2020

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**AFRİKA EDEBİYATINDA POSTKOLONYALİZMİN
SUDAN ÖRNEĞİ: TAYYİB SÂLİH'İN KUZEYE GÖÇ
MEVSİMİ ROMANI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Meryem KILIÇ

ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Prof. Dr. Muhammet HEKİMOĞLU

DANIŞMAN

Ankara 2020

TEZ ONAY SAYFASI

Meryem Kılıç tarafından hazırlanan *Afrika Edebiyatında Postkolonyalizmin Sudan Örneği: Tayyib Sâlih'in Kuzeye Göç Mevsimi Romanı* adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvan Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Danışman Prof. Dr. Muhammet Hekimoğlu	AYBU	
Jüri Üyesi Doç. Dr. Osman Düzgün	AYBU	
Jüri Üyesi Doç. Dr. Celal Turgut Koç	Gazi Eğitim Fakültesi	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

Tez Savunma Tarihi:

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Adı SOYADI

X

TEŐEKKÖR

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi ve tecrübeleri ile yol gösterici olan değerli danışman hocam sayın Prof. Dr. Muhammet HEKİMOğLU'na; Yüksek Lisans eğitimim boyunca ve tez aşamasında desteklerini esirgemeyen değerli hocam sayın Doç. Dr. Osman DÜZGÜN'e; kaynak ve yöntem açısından önerilerini ve tecrübelerini paylaşan sayın Doç. Dr. Celal Turgut KOÇ'a; maddi ve manevi destekleriyle her zaman yanımda olan sevgili aileme teőekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Afrika Edebiyatında Postkolonyalizmin Sudan Örneği: Tayyib Sâlih'in *Kuzeye Göç Mevsimi* Romanı

Sömürgecilik dönemi ve sonrasının toplumların tarihi ve kültürü üzerinde büyük bir etkisi olmuştur. Sömürgecilik sonrası oluşan düzeni ise postkolonyalizm kavramı tarif etmektedir. Akademik bir inceleme alanı olan postkolonyalizm sömürgeciliğin kültürel tarihini ve günümüzdeki miraslarını analiz eden eleştirel bir düşünce şeklidir. Postkolonyal teori olarak da ele alınan postkolonyalizm; sömürgeciliği siyasi, edebi, tarihi ve kültürel olarak eleştiren ve sorgulayan bir yaklaşımdır. Postkolonyal edebiyat ise sömürgecilik sonrası oluşan akımlar sonucunda ortaya çıkmıştır. Sömürgeci söylemi ve bıraktığı mirası eleştiren, sömürge deneyimi yaşayan ülkelerin yazarları tarafından oluşturulmuştur. Postkolonyal romancılar, bir ulusun veya ülkenin sömürgeleştirilmesinin sonuçlarına, bu dönemde ortaya çıkan kimlik ve kültür çatışmalarına odaklanmaktadır. Afrikalı yazarlar, postkolonyal edebiyatı sömürgeci söyleme ve Batı hegemonyasına karşı bir direniş ve cevap niteliğinde kullanmışlardır. Postkolonyal Afrika edebiyatı genel olarak beyaz, siyah ve sömürge, sömürgeci gibi zıt kavramlara dayanarak hegemonyanın oluşturduğu güç eşitsizliklerini ele almakta ve bu sınırları ortadan kaldırmaya odaklanmaktadır. Bu yönüyle postkolonyal edebiyat sömürgeciliğe maruz kalmış Afrika halklarının kültürlerinin ve tarihlerinin sesi niteliğindedir. Afrika ve Arap edebiyatının en önemli postkolonyal eserlerinden birisi Tayyib Sâlih'in *Kuzeye Göç Mevsimi* romanıdır. Kolonyalizmin Sudan üzerindeki etkilerini ve sonuçlarını çarpıcı bir biçimde ortaya koyan bu roman toplum, edebiyat ve kültür ilişkisini de başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Bu tez çalışmasında kolonyal dönem mirasının edebiyata etkisi *Kuzeye Göç Mevsimi* romanı ve karakterleri ele alınarak irdelenecektir. Aynı zamanda romandaki sembol karakterlerin kimliksel analizi ışığında, kolonyalizmin Afrika ve Sudan toplumuna etkileri roman üzerinden ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Sudan Arap Edebiyatı, Postkolonyalizm, Postkolonyal Edebiyat, Sömürgecilik, Tayyib Sâlih

ABSTRACT

Sudan Model of Postcolonialism in African Literature: Tayeb Salih's Novel, *Season of Migration to the North*

The pre and postcolonial periods had a great impact on the history and the culture of the societies. Postcolonialism refers to the order that emerged after colonialism. Postcolonialism as an academic field of study is a critical way of thinking that analyzes the cultural history of colonialism and its legacies today. Postcolonialism, which is also considered as a postcolonial theory, is an approach that criticizes and questions colonialism politically, literally, historically, and culturally. Postcolonial literature emerged as a result of the postcolonial trends. It was created by the authors from countries with a colonial experience, and who criticized the colonial discourse and its legacy. Postcolonial novelists focus on the consequences of the colonization of the nation or country as well as the identity and cultural conflicts that arose during that time. African writers used postcolonial literature as a resistance and response to colonial discourse and the Western hegemony. Postcolonial African literature deals with power inequalities created by the hegemony, resulting from conflicting concepts such as black and white, and the colonies and the colonialists, and focuses on eliminating these borders. In this respect, postcolonial literature is the voice of the cultures and histories of African peoples, who have been exposed to colonialism. One of the most important postcolonial works of African and Arabic literature is Tayeb Sâlih's novel, *Season of Migration to the North*. Strikingly demonstrating the effects and consequences of colonialism on Sudan, this novel successfully reflected the relationship between society, literature and culture. In this thesis, the effect of colonial heritage on literature will be examined by examining the novel and characters of the *Season of Migration to the North*. At the same time, in the light of the identity analysis of the symbolic characters in the novel, the effect of colonialism on Africa and Sudanese society will be dealt.

Keywords: Africa, Sudanese Arabic Literature, Postcolonialism, Postcolonial Literature, Colonialism, Tayeb Salih

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR	vi
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	vii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
AFRİKA EDEBİYATINDA POSTKOLONYALİZM.....	5
1.1. Postkolonyalizm Kavramına Genel Bakış	5
1.2. Postkolonyalizmin Afrika Edebiyatına Etkileri	8
İKİNCİ BÖLÜM	11
SUDAN EDEBİYATINDA POSTKOLONYALİZM	11
2.1. Sudan Edebiyatında Postkolonyalizm	11
2.2. Sudan Edebiyatında Postkolonyal Romanlar.....	13
2.3. Postkolonyalizmin Sudan Romanına Etkileri	16
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	18
YAZARIN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ	18
3.1. Yazarın Hayatı	18
3.2. Eğitimi ve Çalışma Hayatı	19
3.3. Eserleri	20
3.3.1. Romanları	20
3.3.1.1. ‘Ursu’z-Zeyn (Zeyn’in Düğünü).....	20
3.3.1.2. Mevsimu’l-Hicra ile’ş-Şimâl (<i>Kuzeye Göç Mevsimi</i>)	21
3.3.1.3. Benderşâh	21
3.3.2. Hikayeleri	22
3.3.2.1. Dûmetu Ved Hâmid.....	22

3.3.2.2. Naḥletun ‘Alâ’l-Cedvel (Nehrin Yanındaki Hurma Ağacı)	22
3.3.2.3. Ḥafnetu Temr (Bir Avuç Hurma)	22
3.3.2.4. Risale ilâ Eileen (Eileen’e Mektup).....	23
3.3.2.5. İzâ Câ’et (Eğer Gelirse)	23
3.3.2.6. Hakezâ yâ Sâdetî (Böylece Beyler)	23
3.3.2.7. Mukaddimât.....	23
3.3.2.8. er-Raculu’l- Kıbruşî (Kıbrıslı Adam)	23
3.3.2.9. Yevmun Mubârekun alâ Şâtı’ı Ummi Bâb (Ümmü Bâb Sahilinde Mübarek Bir Gün).....	24
3.3.2.10. Muḥtârât	24
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	25
KUZEYE GÖÇ MEVSİMİ ROMANI	25
4.1. Romanın Özeti	27
4.2. Romandaki Karakterlerin İncelenmesi	34
4.2.1. Anlatıcı	36
4.2.2. Mustafa Said.....	36
4.2.3. Anlatıcının Babası	37
4.2.4. Anlatıcının Annesi.....	37
4.2.5. Vaad Reyis	37
4.2.6. Mahcup.....	37
4.2.7. Binti Meczup	38
4.2.8. Anlatıcının Dedesi (Hacı Ahmed).....	38
4.2.9. Hüsna Binti Mahmud	38
4.2.10. Mustafa Said’in Annesi (Fatıma Abdussadek)	39
4.2.11. Bayan Robinson	39
4.2.12. Bay Robinson	39
4.2.13. Jean Morris.....	39
4.2.14. Ann Hammond	40
4.2.15. Sheila Greenwood	40
4.2.16. Isabella Seymour	40
4.2.17. Başsavcı Sir Arthur Higgins.....	40
4.2.18. Profesör Maxwell Foster-Keen	40
4.2.19. Trendeki Emekli Devlet Memuru	41
4.2.20. Genç Sudanlı (Mansur)	41

4.2.21. İngiliz (Richard)	41
4.3. Zaman	41
4.3.1. Tarih 16 Ağustos 1898	43
4.3.2. Tarih 1916	44
4.3.3. Tarih 1922 – 1923	44
4.3.4. Tarih 1925	45
4.3.5. Tarih 1926	45
4.3.6. Tarih 26 Eylül 1927.....	46
4.3.7. Tarih 1929	47
4.3.8. Tarih 1936	48
4.4. Mekan	48
4.4.1. Nil Nehri ve Köy	49
4.4.2. Anlatıcının Dedesinin (Hacı Ahmed) Evi	51
4.4.3. Mustafa Said'in Londra'daki Evi ve Odası.....	52
4.4.4. Mustafa Said'in Sudan'daki Odası.....	53
4.5. Romandaki Postkolonyal Öğeler	56
4.6. Romanda Sömürgeci ve Sömürülenin Kimliği.....	66
SONUÇ.....	71
KAYNAKÇA	74
EKLER	83

KISALTMALAR

BBC	:	Britanya Yayın Kuruluşu
Bkz.	:	Bakınız
CCF	:	Kültürel Özgürlük Konferansı
CIA	:	Amerika Birleşik Devletleri Merkezi İstihbarat Teşkilatı
NSDDRC – SC	:	Nükleer Güvenlik ve Tasarım İnceleme Komitesi
S.	:	Sayfa
UNDP	:	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNESCO	:	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
Çev.	:	Çeviren

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada aşağıdaki transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

Arapça	Türkçe	Arapça	Türkçe
ا	a,e,i,u	ع	‘
ب	b	غ	ğ
ت	t	ف	f
ث	s	ق	k
ج	c	ك	k
ح	h	ل	l
خ	h	م	m
د	d	ن	n
ذ	z	و	v
ر	r	ه	h
ز	z	ي	y
س	s	ء	’/a,e,i,u
ش	ş	ا،آ	â
ص	s	وُ	û
ض	d	ي	î
ط	t	ة	t
ظ	z	تش	ç

Ayrıca çalışmada aşağıdaki hususlar gözetilmiştir.

- Harf-i tarif (ال) sözcük başında küçük harfle yazılmıştır. el-İhtibâr gibi.
- Harf-i tariftten sonra gelen şemşi ve kameri harfler okundukları şekliyle yazılmıştır. Mevsimu’l-Hicra gibi.
- Terkeb halindeki kişi isimleri bitişik yazılmıştır. Abdullatif gibi.

GİRİŞ

Sömürgecilik “bir devletin kendi sınırları dışında kalan genelde deniz aşırı toprakları askeri müdahale başta olmak üzere çeşitli yollarla ele geçirmesi ve orada hâkimiyet kurup yerli toplumlar üzerinde siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarda üstünlük sağlayarak bunların her türlü imkânlarını kendi menfaati için yağmalaması” şeklinde tarif edilmektedir. Antik Çağ’dan itibaren güçlenen devletler kendi halklarından oluşturdukları toplulukları hakimiyet alanları dışındaki bölgelere yerleştirmiştir. Bu yerleşmeleri ifade etmek için ilk zamanlarda Latince *colonus* ve *colonia* (bir yere göçüp yerleşme) kelimeleri kullanılmıştır. Roma İmparatorluğu döneminden itibaren *colonia* kelimesi “sömürge” anlamında kullanılmış ve bundan *coloniser* (sömürgeleştirmek) ve *colonisation* (sömürgeleştirme) gibi yeni kelimeler türetilmiştir (Kavas, 2009, s. 395).

Sömürgecilik geçirdiği süreçler göz önüne alındığında; modern dönem öncesi sömürgecilik, modern dönemde uygulanan klasik sömürgecilik ve 19. yüzyılın ortalarında başlayan yeni sömürgecilik olarak üç döneme ayrılmaktadır. Antik Çağ’dan günümüze kadar gelen süreç içerisinde farklı şekillerde devam eden sömürgecilik, modern anlamda 15. yüzyılda coğrafi keşifler dönemiyle başlamaktadır. Matbaa, barut ve pusula gibi teknik gelişmelerin ortaya çıkması, Avrupa devletlerini yeni ticaret, pazar ve hammadde arayışına yöneltmiştir. Yeni arayışlar ortaya çıkaran bu durum coğrafi keşiflerin en büyük etkenlerindendir. Ekonomik etkenlerin yanı sıra misyonerlik faaliyetleri de deniz aşırı ülkelere seyahatin sebeplerindendir. Bu etkenlerden dolayı başta Portekiz ve İspanyollar’dan oluşan Avrupalı güçler deniz aşırı topraklarda yeni ticaret merkezleri oluşturmaya başlamışlardır. Pek çok ülkede kurdukları koloniler ve ticaret merkezleriyle baharat gibi önemli ticaret ürünlerinin tekellerine sahip olmuşlardır. Fakat bir süre sonra Portekiz ve İspanyollar arasında kaynakların ve dünyanın paylaşılmasından dolayı anlaşmazlıklar ortaya çıkmış ve 7 Haziran 1494’te Tordesillas Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma modern sömürgecilik yolunda ilk uluslararası antlaşma olarak nitelendirilmektedir. Sömürgecilik 19. yüzyıla gelindiğinde ise ülkeler için yalnızca ticari bir araç değil, bayraklarını dalgalandırabilecekleri yeni topraklar elde etme girişimine dönüşmüştür ve emperyal devletlerin gücü nispetinde yaygınlaşarak dünyanın büyük kısmını içine almıştır (Ünver, s. 7-9). Sömürgeciliğin ilk dönemlerinde sömürgeci ve sömürülen arasındaki ekonomik ve teknik farklılıkların küçük olmasından dolayı aralarındaki ticaret de daha küçük ölçeklidir.

Fakat aradaki bu fark endüstri devriminin ve emperyalizmin etkileriyle büyük bir uçuruma dönüşür ve sömürgeler için daha büyük yıkımlara neden olur. Ayrıca çoğu sömürge halkı yeni sömürgecilik döneminde ekonomik emperyalizmin dayattığı dönüşümlere ve endüstrileşmeye ayak uyduramadığı için geleneksel üretim pazarları yok olmuştur. Buna en büyük örnek İngiltere'nin kendi pamuklu dokumalarını serbestçe Hindistan'a sokması sonucunda, Hindistan'daki geleneksel dokumacılığın ortadan kalkmasıdır. Bütün bunlarla beraber sömürge halklarının birçoğu 1945 ile 1965 tarihleri arasında bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bu şekilde pek çok ülkede sömürgeleştirme hareketleri yenilgiye uğratılmışsa da Batı hakimiyeti başka biçimlerde yaşamaya devam etmiştir. "Sömürgecilikten kurtuluş" olgusu sadece bir hükümlanlık değişiminden öteye gidememiş; sömürgecilere olan ekonomik bağ, yeni oluşan yerel burjuvazinin yararına devam etmiştir (Ferro, 2017, s. 47-49). Böylece postkolonyalizm olarak isimlendirilen sömürge sonrası dönem, farklı sorunları ve yeni düzen arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Bu dönem toplumsal yapıyı ve düzeni değiştirirken, kültür ve edebiyat alanını da büyük oranda etkilemiştir. Sömürgeciliğin en aktif alanı olan Afrika kıtası sömürgecilik sonrası ortaya çıkan toplumsal ve kültürel değişimlerin en büyük örneğidir. Sömürgecilik sadece askeri hegemonyayı değil aynı zamanda dil, tarih ve edebiyatı da içine alan kültürel bir hegemonyayı da beraberinde getirmiştir. Bunun en büyük örneği Batı edebiyatında hiç de azımsanmayacak ölçüde sömürgeciliği meşrulaştıran edebi eserlerin varlığıdır. Bu eserler koloni altına alınan ülkeleri ve toplumları ilkel, vahşi ve medeniyete muhtaç olarak ifade etmekle orada yaşayan halkların tarihlerini, dillerini ve kültürlerini yok saymaktadır. Bunun yanı sıra Batı medeniyetini üstün gösteren klişelerle sömürgecilik önündeki engelleri ortadan kaldırmakta, kendi dışındaki medeniyetleri kültür ve kimlik kaybına uğratmaktadır. Batı'nın sömürgeci ideolojisiyle yok saydığı bu toplumlar kültürlerini ve tarihlerini geri kazanmak için postkolonyal edebiyatı kullanmışlardır.

Afrika kıtasının en çok etnik çeşitliliğe sahip ülkelerinden biri olan Sudan da uzun yıllar İngiliz sömürgesinde kalmış, sosyal ve kültürel değişime uğramıştır. Sömürgecilik sonrası dönemde bağımsızlığını kazanmış olmasına rağmen siyasi ve politik kargaşalardan kurtulamamıştır. Sudan'da sömürgecilik mirasının bıraktığı sosyal ve kültürel çatışma beraberinde toplumsal değişimi getirirken, kaçınılmaz bir şekilde edebiyatı da etkilemiştir. Bütün bunların etkisiyle sömürgecilik sonrası sorunları ve Doğu – Batı medeniyeti çatışmasını ele alan eserler ortaya çıkmıştır. Bu eserler içerisinde Afrika ve Arap

edebiyatının en ünlü romanlarından biri Sudanlı yazar Tayyib Sâlih'in *Kuzeye Göç Mevsimi* romanıdır.

Kuzeye Göç Mevsimi yayımlandığı tarihten itibaren tartışma konusu haline gelmiş, siyasi ve ideolojik sebeplerden dolayı bir süre bazı ülkelerde yasaklanmıştır. Fakat bütün bunlara rağmen pek çok yabancı dile çevrilmiş, hakkında makaleler, tezler ve inceleme yazıları yazılmıştır. Özellikle sömürgeciliğin Sudan toplumunda oluşturduğu kültürel ve sosyal etkileri başarılı bir şekilde ortaya koymasıyla postkolonyal literatüre büyük katkı sağlamıştır.

Kuzeye Göç Mevsimi romanı üzerinde yapılan analiz çalışmaları sömürgeciliğin ve ilgili olguların etkileri üzerinden genel olarak ele alındığında; Karanlığın Mirası (Santangelo, 1999), Melezlik ve Kimlik Arayışı (Idir, 2019), Kültürel Melezlik ve Etkileşim (Geesey, 1997), Doğu – Batı Çatışması (el-'Umrâviyyi, 2016), Kadın ve Erkek Metaforu Üzerinden Doğu – Batı Karşılaştırması (Musa, 2016), Cinsiyet ve emperyalizm (Hassan, 2003), Afrika Postkolonyal Literatüründe Çeviri Politikası (Nyame, 2009), Klişe ve Taklit (el-Hussari), Kimlik Kaybı (Zohdi, 2017), Postkolonyal Dünyada Sömürülenin İronik Olarak Tanrılaştırılması (Özyön, 2014), Kolonize Edilenlerin Psikolojik Durumu (Muhaidat & Waleed, 2018), Postkolonyal İzlekler (Köşeli, 2013), İmparatorluğun Etkilerinin Yansımaları (Parry, 2005), Sömürge Sonrası Siyaset (Schultheis, 2009), Sömürge Söyleminin İncelenmesi (Tran, 2010), Doğu ve Batı Kimlik Çatışması (Al-Saidi, 2018), Şarkiyatçı Söylemlerin Tersine Çevrilmesi (Arpa, 2017) gibi araştırmalar göze çarpmaktadır.

Bu tez çalışmasında ise Afrika edebiyatındaki postkolonyal etkiler Sudan özelinde ele alınarak, postkolonyalizmin edebi eserlere yansısı Tayyib Sâlih'in *Kuzeye Göç Mevsimi* adlı romanı üzerinden incelenecektir. Ayrıca Tayyib Sâlih'in hayatı ve postkolonyal edebiyata katkıları ele alınacaktır. Tezin birinci bölümünde postkolonyalizm kavramının genel açıklaması ve postkolonyal teorinin gelişmesine katkı sağlayan kuramcılar açıklanmaktadır. Bunun yanı sıra postkolonyalizmin Afrika edebiyatına etkileri, postkolonyal Afrika edebiyatının önemli yazarları ve eserleri kısaca ele alınacaktır. İkinci bölümde sömürgecilik tarihiyle beraber yeniden şekillenen Sudan edebiyatı ve bağımsızlıktan sonraki dönemde sömürgecilik mirasının etkilerini işleyen Sudanlı yazarlar ve eserleri incelenecektir. Üçüncü bölümde Tayyib Sâlih'in hayatı ve eserleri ele alınacaktır. Dördüncü ve son bölümde ise *Kuzeye Göç Mevsimi* romanındaki karakterlerin sosyal

statüsü, çevresi, ideolojisi analiz edilerek, sömürgeciliğin Afrika toplumlarına, özellikle Sudan kültürüne ve kimliğine etkileri roman üzerinden ortaya konulacaktır. Bu analizler yapılırken Edward Said, Frantz Fanon, Aime Cesaire, Gayatri Spivak ve Homi Bhabba gibi postkolonyal kuramcılarının görüşlerinden yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra, romanda kimi zaman doğrudan kimi zaman sembolik olarak anlatılan kolonyal temasın sömürgeci ve sömürülen üzerindeki olumsuz ve olumlu sayılabilecek etkileri tartışılacaktır. Aynı zamanda toplum ve edebiyat ilişkisi ön planda tutularak kültür, kimlik, arada kalmışlık ve asimilasyon gibi kavramların romandaki karakterlere yansımaları ele alınacaktır.

Genel kapsamda bu çalışmanın temel amacı Tayyib Sâlih'in Afrika ve Sudan postkolonyal edebiyatına *Kuzeye Göç Mevsimi* romanıyla katkısını ortaya koymaktır. Kültürel temasların postkolonyal dönemde nasıl algılandığını ve sosyopsikolojik yansımalarını *Kuzeye Göç Mevsimi* romanı kapsamında değerlendirmektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AFRİKA EDEBİYATINDA POSTKOLONYALİZM

1.1. Postkolonyalizm Kavramına Genel Bakış

Postkolonyalizm terimi, sömürgecilik sonrası dönem, Batı sömürgeciliği sonrasındaki tarihi dönem veya durum; aynı zamanda çeşitli emperyalizm biçimlerine tabi olan insanların tarihini ve ülkelerini geri alma tanımı için kullanılır. Entelektüel incelemenin genel bir alanı olan postkolonyalizm, emperyalizm sonrası ortaya çıkan soruları ele almaktadır. Emperyalizm tarihinin en önemli özelliklerinden biri, toprakların ve devletlerin birleştirilmesinden ya da imparatorlukların dağılmasından yeni uluslararası anlayışların ortaya çıkmasıdır. Bu anlamda sömürgecilikle ilgilenmek, modern politik düşüncenin merkezinde bir dizi soru ile ilgilenmek anlamına gelmektedir. Bununla birlikte; postkolonyalizm, sömürgeciliğin kültürel tarihini araştıran ve günümüzdeki miraslarını ve sürekliliklerini analiz eden eleştirel bir düşünce şeklidir (Iverson, tarih yok). Postkolonyalizm, Batı emperyal gücünün tarihi, kültürü, edebiyatı ve söyleminin eleştirel bir teori analizi ve sömürge sonrasının sonuçlarına odaklanan akademik bir çalışmadır. Postkolonyalizm, kolonyalizm dönemi sonrası oluşan düzeni tarif etmekle beraber Frantz Fanon'un "*Yeryüzünün Lanetlileri*" ve Edward Said'in "*Şarkiyatçılık*" adlı eserlerindeki kolonyalizm eleştirilerinden ortaya çıkan, 1980'lerden sonra sosyal bilimler alanında kullanılan kuramların genel ismidir. "Postkolonyalizm her şeyden evvel kolonyal öznelere akislerini, yani kolonyalizmin her iki cephesindeki (kolonize edenler ve kolonize edilenler) sosyal ve kültürel hayatta kolonyalist süreçlerin ve ilgili olguların izlerini ele almayı hedefler" (Güngör, 2018, s. 27).

Postkolonyalizm olarak ifade edilen postkolonyal teori, Avrupa sömürge yönetiminin 18. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar dünyadaki politik, estetik, ekonomik, tarihsel ve sosyal etkilerini hesaba katmakla ilgilenen bir düşünce biçimidir. "Postkolonyal teori"nin "post" (sonrası) öneki tartışılan bir konudur, ancak hiçbir zaman sömürgeciliğin sona erdiği anlamını taşımaz; gerçekten de, postkolonyal teori genel olarak, İmparatorluğun resmi sonundan sonra sömürgeci otoritenin kalan şekliyle ilgilidir (Elam, 2019). Postkolonyalizm sömürgeciliğe karşı kazanılan zaferleri ifade ederken bir yandan da otoritenin ve temel iktidar biçiminin sonraki döneminin tarifini yapar. Postkolonyal teori, Batı'nın siyasal, ekonomik, hukuki, kültürel ve akademik hegemonyasını devam ettirebilmek için sömürge ülkelerdeki insanları geri kalmış, vahşi ve medeniyete muhtaç olarak tanımlamasını ortaya

koymaktadır. Postkolonyal teoriyi geliştiren insanlar genel olarak sömürge ülkelerinden, azınlıklardan ve beyaz olmayan insanlardan ortaya çıkmıştır. Bunlardan en dikkat çeken çalışmaları ortaya koyanlar ve postkolonyal teorinin genel çerçevesini çizenler; Frantz Fanon, Edward Said, Aime Cesaire ve daha yakın dönem kuramcıları Homi Bhabba, Ania Loomba ve Gayatri Spivak'tır.

Fanon ve diğer teorisyenler sömürgeciliğin hem mikro hem de makro etkilerini ve sömürge hükümetinin deneyimine bakan sonuçlarının maddi ve psikolojik analizini ele almaktadır. Onlara göre; sömürgeleştirilmiş olanlar yalnızca toprakları üzerinde değil aynı zamanda zihinleri ve bedenleri üzerinde de yabancı kuralların uygulanmasının üstesinden gelmenin bir yolunu bulmak zorundadır (Iverson, tarih yok). Postkolonyal teori bu yönüyle siyasi, edebi, kültürel olarak bir sorgulama ve eleştiri biçimidir. Robert Young, "Postkolonyalizm" adlı eserinde bunun tanımını şu şekilde yapmaktadır:

"Postkolonyal eleştiri, trikontinental (Latin Amerika, Asya ve Afrika) kültürlerin tarafından bakarak Avrupa medeniyetinin ve Avrupa kültürünün eleştirisini yapmaktadır. Kendilerini tarihteki emperyalist hakimiyetin zincirlerinden kurtarmaya çalışan kültürler açısından baktığımızda, postkolonyal kuram bu kültürlerin tarihinden, siyasal geleneklerinden ve entelektüel geleneklerinden çıkan kaynakların kullanılması, güçlendirilmesi ve geliştirilmesiyle ilgilenir" (Young, 2016, s. 90).

Martinikli bir psikanalist olan Fanon, sömürgeciliğe ve Avrupa emperyalizmine karşı geliştirilen eleştirinin ve direnişin uygulanmasında şiddetin meşrulaşmasının doğru olup olmadığı üzerinde durmuştur. Özellikle "*Siyah Deri Beyaz Maske*" (Black Skin White Masks) (1952) ve "*Yeryüzünün Lanetlileri*" (The Wretched of the Earth) (1961) isimli çalışmalarıyla sömürgecilik ve kimlik arasındaki ilişkiyi ortaya koymuş ve sömürgeci ile sömürgeleştirilen arasındaki ilişkinin en çarpıcı analizlerini sunmuştur. Fanon eserlerinde sömürgeleştirilmiş olanın bakış açısını kullanmış ve sömürgecinin neden durdurulması gerektiğini ele almıştır. Ona göre sömürgecilik altyapısı ve düşünce sistemi yıkılmalıdır ve bu sadece şiddet ve mücadele yoluyla mümkün olabilir. Diğer bir ifadeyle Fanon sömürgeciliğin şiddete dayalı bir eylem olmasını düşündüğünden dolayı sömürgeciliğe karşı şiddeti meşru görmektedir.

Fanon'un öğrencisi olan diğer kuramcı Aime Cesaire'da "*Sömürgecilik Üzerine Söylev*" isimli kitabında kimlik kavramının üzerinde durmuş ve siyahilerin Batı kültürü

karşısında yaşadıkları çatışmayı ele almıştır. Fanon'da, Cesaire'da siyah adamın Batı karşısında yaşadığı kültürel ve psikolojik şiddeti “barbar zenci” gibi kullanılan kavramlar üzerinden ortaya koymuştur. Cesaire, yerlilere nefret aracılığı ile meşrulaştırılan sömürgeci faaliyetleri ve eylemleri eleştirerek, Avrupa'nın ilkel olanı medenileştirme misyonunun arka planını kanıtlamak için çalışmıştır.

Bu çalışmalarıyla Cesaire, sömürgecilik karşıtı edebiyata öncü olmuştur. Cesaire'ın, Afrika'nın köklerine yeniden dönmesi ve başarılarını yeniden elde etmesi için mücadele etmesi söylemi “Negritude” kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Negritude, “Harlem Rönesansı” hareketinden esinlenerek gelişen bir kavramdır ve siyahiler için edebiyat başta olmak üzere pek çok yeniliğin başlamasına sebep olmuştur. Cesaire aynı zamanda sömürgeciliğin ve Avrupa uygarlığının görev teslimi yaptığını ve yeni dönemde oluşan Amerikan egemenliğinin zamanının geldiğini belirtmektedir (Şahin İ. , 2019, s. 13). Bu şekilde postkolonyal olarak adlandırılan dönemde sömürgecilik sistem değiştirerek yeni bir boyut kazanmaya başlamıştır.

Yakın dönem kuramcılarında Hint asıllı Gayatri Spivak, postkolonyalizm ve madunluk üzerine akademik çalışmalarda bulunmuş, edebiyat kuramı ve siyaset alanında düşünceler geliştirmiştir. Özellikle “Madun Konuşabilir mi?” (Spivak, 1988) isimli makalesiyle postkolonyalizmin sonuçlarına odaklanmıştır. Sömürgeleştirilmiş kesimi “madun” olarak isimlendiren Spivak, madun olanların seslerinin duyulup duyulamayacağı üzerinde durur. Spivak, sömürgeleştirilmiş kesimin varsayımlara dayalı olarak dışarıdan birileri tarafından ifade edilmesinin yanlış yönlendiren bir yazın ortaya çıkardığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra entelektüellerin gerçek deneyime sahip olmadığı sürece madunların sesi olup olamayacağı konusunu da tartışmaktadır. Spivak'ın getirdiği eleştiriler Batı'nın Batılı olmayan ötekini tanımlamasının ve ona karşı ürettiği söylemlerin deneyimsel gerçekliğe sahip olmadığı düşüncesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Yazına ve edebiyata taşınan bu varsayımlar madunun kendi sesinin dışında varsayımsal bir ifadesidir.

Sömürgecilik sonrası dönemde Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde ortaya çıkan farklı olguları ele alan diğer bir kuramcı da Hint asıllı Homi Bhabba'dır. Bhabba 1994 yılında yayımladığı “*Kültürel Konumlanış*” (The Location of Culture) adlı eseriyle sömürge sonrası dönemi ve etkilerini geniş bir çerçeveden ele almıştır. Aynı zamanda sömürgeci taklit, ben, öteki, klişe, ayrımcılık ve kültürel melezlik gibi kavramların ekseninde sömürgeci ve sömürülenin psikolojisini incelemektedir. Edward Said gibi edebiyat uzmanı olan Bhabba,

metinler üzerinden inceleme yaparak sömürge dilini, klişelerini ve söylemlerini ortaya koymakta ve analiz etmektedir. Aynı zamanda Bhabba, sömüren ve sömürülen olarak iki kültürün teması sonucunda üçüncü bir kültür olan melezlik teorisi ile ön plana çıkmaktadır.

Postkolonyal teori alanında yapılan Doğu – Batı karşılaştırmasının metinsel en derin analizini yapan kişi karşılaştırmalı edebiyat profesörü Edward Said'dir. Edward Said “*Şarkiyatçılık*” isimli eseriyle Batı’nın kendi bakış açısıyla Doğu’yu kurguladığını ve kendi varsayımlarına yönelik söylemler üreterek Doğu’yu tarif ettiğini ortaya koymuştur. Said’in ortaya koyduğu bu analizler postkolonyal çalışmalara büyük katkıda bulunmuştur. Said, Batı’nın Doğu’yu bir inceleme alanı olarak ele alması ve kendi tasvirine uygun bir Doğu üretmesini oryantalizm terimiyle ortaya koyan ilk kişidir. Said, Batı’nın Doğu’ya yönelik hegemonyasını ve sömürgeciliğini devam ettirmek için oryantalizmin yazınsal ve akademik olarak ürettiği söylemleri kullandığını ifade etmektedir. Bu şekilde Batı, oryantalizm ile edebiyatı, tarihi ve kültürü kullanarak sömürgeciliği meşru bir zemine oturtmaya çalışmaktadır.

1.2. Postkolonyalizmin Afrika Edebiyatına Etkileri

Afrika tarihi ve edebiyatıyla ilgili tartışmalar çok eskiye dayanmaktadır. Çoğu Afrika dili yazıya çevrilmiş diller değildir, Afrika toplumlarının büyük bölümü sözlü geleneklere ve edebiyata sahiptir. Yazılı dil sözlüden daha üstün kabul edildiğinden, Afrika çağındaki sözlü gelenek göz ardı edilmiştir ve geçerli bir tarihsel kayıt kaynağı olarak görülmemiştir. Afrika dillerindeki ilk yazılı metinler İslamiyet ile birlikte kullanılmaya başlanan Arap harfleriyle yazılmış dua ve dini metinlerdir. Yazılı edebiyat ilk kapsamda Arapça’da daha sonra da sömürge dönemiyle birlikte Batı dilleri üzerinde gelişmiştir. Bu nedenle Afrikalı edebiyatçıların bir kısmı Batı edebiyatını taklit ederken diğer bir kısmı da sömürgeciliğin tamamen Afrika kültür ve geleneklerine zarar verdiğini düşünerek postkolonyal Afrika edebiyatının Batı edebiyatı etkisinden kurtulması gerektiğini savunurlar (Gürsoy, 1988, s. 415).

Postkolonyal edebiyat, sömürgeciliğin bıraktığı mirası eleştiren yazarlar ve II. Dünya Savaşı sonrası dönemde bağımsızlığını kazanan ülkelerin yazarları tarafından oluşturulmuştur. Sömürgeci söylemin oluşturduğu literatürün ideolojik bağını baltalayarak sömürgecilerin sömürüsüne ve zulümlerine karşılık vermek için kullanılan bir araç olarak görülmüştür. Postkolonyal edebiyat bir yönüyle, ülkenin ve bir ulusun sömürgeleştirilmesinin ve boyun eğdirilmiş sömürge halkının siyasi ve kültürel

bağımsızlığının sorunlarına ve sonuçlarına odaklanmaktadır. Afrika'da postkolonyal dönemde edebiyat, Afrikalı yazarların sömürgeci devletin yıkıntılarına ve bağımsızlık sonrası kurulan rejimlerin acımasızlığına karşı demokratik toplumlar inşa etme mücadeleleriyle şekillenmiştir. Bu dönemde Batılı olmayan ulusların yazarları ve eleştirmenleri, sömürge söyleminde savunulan ideolojileri devirmeye veya tersine çevirmeye çalışmışlardır. Bunun yanı sıra modern Afrika edebiyatı, sömürgeciliğin uyguladığı eğitim sistemlerinin sonucu olarak, mevcut Afrika geleneklerinden ziyade Avrupa'dan alınan modellerle ortaya çıkmıştır. Ancak Afrikalı yazarlar Batı edebiyatından etkilenselerde sözlü geleneklerini, yerel dilleri ve kültürleriyle harmanlayarak yeniden şekillendirilmiş bir edebiyat oluşturmuşlardır.

Afrika'da sömürgecilik dönemi halkın dilini, eğitimini, dinini, sanatsal hassasiyetlerini ve popüler kültürünü büyük oranda etkilemiştir. Sömürge sonrası Afrika romanları, biz ve onlar, Birinci Dünya ve Üçüncü Dünya, beyaz ve siyah, sömürge ve sömürgeci gibi ikili karşıtlıklara dayanarak güç eşitsizlikleri yaratan hegemonik sınırları ve belirleyicileri ortadan kaldırmak için kullanılan gerçek silahlar haline gelmiştir. Bu nedenle, sömürgecilik sonrası Afrikalı romancıların çoğunun temel endişesinin, sömürgeciliğin manipüle ettiği Afrika tarihini kurtarmak olduğunu söylemek doğrudur. Batı'nın sömürgeci söylemi coğrafya, tarih ve seyahat kitaplarında Afrika'yı ve Afrikalıları kendi tahayyülleri çerçevesinde olumsuz imgelerle tasvir ederek, Afrika'nın tarihini ve kültürünü çarpıtarak oryantalizmin resmettiği bir tablo haline getirmiştir. Batı'nın Afrika'ya yönelik kolonyalist tutumunu en iyi ortaya koyan eserlerden birisi Daniel Defoe'nun 1719 yılında yayımlanan *Robinson Crusoe* isimli eseridir. Bu eserde Afrikalıların ve yerlilerin Batı tarafından nasıl resmedildiğini ve sınıflandırıldığını görürüz. Ana karakter Crusoe'nin, adada karşılaştığı ve "Cuma" ismini verdiği yerliyle arasındaki ilişki kültürel emperyalizmin dayatma programının bir örneğidir. Defoe, romanında Avrupa öncesi siyahilerin tarihini vahşet, yamyamlık, bilinçsizlik ve karanlık ile ilişkilendirerek sömürgeciliği meşrulaştıran ilk edebi eseri ortaya koymuştur. Postkolonyal dönemde Afrikalı yazarlar buna benzer hegemonik metinleri eleştirmişler ve bir karşı duruş oluşturmuşlardır. Örneğin; Chinua Achebe ve Ngugi wa Thiong'o gibi postkolonyal edebiyatın en önemli temsilcisi olan yazarlar Avrupa emperyalizmini ve kültürel hegemonyasını eleştiren eserler ortaya koymuşlardır. Nijeryalı romancı Achebe'nin 1958 yılında "*Things Fall Apart*" ismiyle İngilizce yayınlanan kitabı Afrika'nın sömürgecilik ve bağımsızlık döneminde yaşananları anlatan en etkili romanlardan biridir. Roman Türkçe'ye "*Parçalanma*" adıyla çevrilmiştir. Bu romandan

sonra yayımladığı “*No longer at ease*” (Artık Huzur Yok) (1960) ve “*Arrow of God*” (Tanrı’nın Oku) (1964) romanlarıyla bir Afrika üçlemesi oluşturmuştur. Achebe, kültür, kimlik çatışmasını ele aldığı bu üçlemesinde siyah adamın beyaz adama olan ve Afrika’nın Avrupa’ya olan mücadelesini de ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra Chinua Achebe, misyonierlerin ve kaşiflerin Afrika hakkında yalan söylediklerini ve Afrika’ya dair tasvirlerinin cahilce olduğunu savunmaktadır. Ona göre Afrikalı yazarların halklarına sunduğu en büyük hizmet, Afrika toplumunun kendisine olan inancını yeniden kazanmasını sağlamaktır (Kehinde, 2006, s. 94-105).

Kenyalı yazar Ngugi wa Thiong’o ise asıl adı “James Thiong’o Ngugi” olmasına rağmen sömürgeci kökenli olduğu gerekçesiyle ismini değiştirerek “Ngugi” olan geleneksel adını kullanmaya başlamıştır. Thiong’o’nun en ünlü eserlerinden biri bağımsızlık mücadelesi sonrasında birçok sosyal, ahlaki ve ırksal meseleye odaklandığı “*A Grain of Wheat*” (1967) romanıdır. Türkçe’ye de “Bir Buğday Tanesi” olarak tercüme edilmiştir. Thiong’o edebiyat, kültür, politika ve Afrika’daki sosyal, ekonomik sorunlara yönelik sayısız makale ve fikir sunmuştur. Bu tür çalışmalar ona Afrika’nın en açık sözlü sosyal eleştirmenlerinden biri olarak ün kazandırmıştır (Encyclopedia Britannica, 2020). Thiong’o ve Achebe’nin dışında Wole Soyinka, Amos Tutuola, Chimamanda Adichie, Buchi Emecheta ve Bessie Head gibi diğer Afrikalı postkolonyal yazarlar da çalışmalarında sömürge dönemini ve sömürge yönetiminin sona ermesinden sonraki bağımsızlık döneminde ortaya çıkan sorunları ele almışlardır.

Nijeryalı roman yazarı Chimamanda Adichie, çalışmalarıyla Nijerya’da etnisitenin önemi, ABD ve İngiltere’de Nijeryalı göçmenlerin maruz kaldığı zorluklar konusunda büyük bir farkındalık oluşturmuştur. İlk nobel ödülü alan Afrikalı yazar Wole Soyinka’nın çalışmaları da Afrika’nın politik kargaşasını, gelenekselcilik ve modernleşmenin mücadelesini yansıtmaktadır. Aynı zamanda yerli Afrika kültürüne sahip çıkan kurgular kullanmaktadır (Sachdeva, 2017, s. 5). Nijeryalı diğer bir yazar Buchi Emecheta uzun yıllar İngiltere’de göçmen olarak yaşadığı zorluklar dolayısıyla diaspora deneyimini eserlerine yansıtmıştır. Kurgusal olarak sosyal kimlik, aidiyet ve mücadele çerçevesinde şekillenen bir anlatım sergilemektedir. Güney Afrikalı yazar Bessie Head ise roman ve öykülerinde sömürge öncesi ve sonrası Afrika toplumunun çelişkilerini ve eksikliklerini tanımlamaktadır. Bütün bu yazarlar genel olarak ele alındığında eserleri ve çalışmalarıyla da sömürgeciliğin entelektüel söylemine yanıt veren bir yazın ortaya çıkarmışlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

SUDAN EDEBİYATINDA POSTKOLONYALİZM

2.1. Sudan Edebiyatında Postkolonyalizm

Sudan edebiyatı pek çok farklı kültür ve yerel dilden etkilenecek şekilde gelişmiştir. Özellikle siyasi ve tarihsel süreçler Sudan edebiyatını büyük oranda etkilemiştir. 1900'lerin başlarında Sudan'ı İngilizler yönetmeye başladığında eğitim ve dil konusunda farklılıklar oluşmuştur. Bu dönemde Sudan'ın Kuzey bölgesindeki yerlerde geleneksel İslami ve Arapça eğitime müdahale edilmiyordu. Ancak İngiliz modeline dayanan ve İngilizce eğitimi veren bir sistem oluşturma sürecine girildiğinde İslami ilkelerin Arapça dışında başka bir dil ile ifade edilmesine yönelik tartışmalar ortaya çıktı. Güney bölgesinde ortak dil olarak Arapçanın sınırlı kullanılmasının zorunlu olması sebebiyle Kuzey ve Güney'in ortak bir iletişim aracı bulunmuyordu. Bütün bunların sonucunda Mehdi yönetiminin ilk dönemlerinde ortaya çıkan ulusal kimlik duygusu dağılacaktı (Berkley C. E., 1981, s. 109). Nitekim Güneyli Ali Abdullatif liderliğindeki Beyaz Bayrak Hareketi 1924 yılında bağımsız bir Sudan çağrısında bulunarak milliyetçilik duygusunu canlandırmaya çalışmış fakat başarısızlıkla sonuçlanmıştı (Kurita, al-Na'im, & al-Qaddal, 1996, s. 185). Bu hareketin sonucunda ise, İngilizlerin Kuzey ve Güney arasında fiziksel ve kültürel ayrımı sağlamak için daha katı kuralları devreye sokmasına sebep oldu.

Özellikle misyonerlerin amacının Hristiyan kültürünün yaygınlaştırılması olduğundan Güney Sudan pek çok yerel dile sahip olmasına rağmen Arap dilinin bu amaca engel teşkil ettiği düşünüldüğünden tamamen kullanımı kaldırılmıştır. Bu yüzyılın ilk yarısında Güney bölgesindeki okullarda hiç Arapça öğretilmemiştir. Bütün bunların sonucu olarak Sudan'ın Kuzey bölgesinin ortak dili Arapça ve Güney bölgesinin ise İngilizce olmuştur. Kuzey ve Güney arasındaki bu kültürel ve dilsel ayrım pek çok sorunun başlangıcını beraberinde getirmiştir. Bağımsızlıktan hemen önce ve sonrasında oluşturulmaya çalışılan Sudan ulusunu birleştirme çalışmaları bu keskin ayrımlardan dolayı başarılı olamamıştır (Berkley C. E., 1981, s. 110). Nitekim bağımsızlığını kazanan ülkeye Kuzey bölgesinin hakim olması ve İbrahim Abbud askeri rejiminin (1958-1964) Güney bölgesini kültürel, dilsel anlamda değiştirmeye zorlaması ve Araplaştırma programları uygulaması neticesinde İngilizce konuşan ve Hristiyan olan halk tarafından şiddetli tepkiler ortaya çıkmıştır (Poggo, 2002, s. 71). Dil konusu, 1972 Addis Ababa Anlaşması'nda sona eren iç savaş sırasında Güney bölgesindeki en büyük tartışma konusu haline gelmiştir. Addis

Ababa Anlaşması sonucunda tüm Sudanlılar İngilizce'nin gerekli olduğunda ulusal ve uluslararası iletişimde kullanılacağını ve Arapça'nın Sudan'ın resmi ve edebi dili olduğunu kabul etmişlerdir. İngilizce'nin akademik ve yazılı alanda etkin kullanılmasıyla Sudan kültürel ve edebi olarak yeni kavramlarla tanışmaya başlamıştır.

Sudan'ın 1956 yılındaki bağımsızlığından sonra 1977'den itibaren yayın yapan yarı resmi Sudanow dergisi sürekli gelişen bir İngilizce literatürü ortaya çıkarmıştır. Bu tür yayınlar postkolonyal dönemde İngilizce'nin kullanımını ve etkilerini devam ettirmiştir. Sudan'da Arapça ve İngilizce en çok konuşulan ve kullanılan dil olsalar da pek çok kabile dili ve sözlü geleneklere sahip etnik dil grupları da bulunmaktadır. Bu tür durumlar bağımsızlığını kazanan Afrika kıtasındaki ülkelerde ulusal dil ve ulusal literatür hakkındaki tartışmaları başlatmıştır. Afrika ülkelerinin çoğu farklı etnik gruplara ve dillere sahiptir. Fakat Sudan neredeyse Afrika'daki her etnik dil grubunu sınırlarında barındıran bir ülkedir ve diğer Afrika ülkelerinin temsilcisi konumundadır. Sudan'da oluşan farklı etnik dil grupları ve kültürleri benzersiz bir Arap, Afrika kültürü meydana getirmiştir (Berkley C. E., 1981, s. 111).

1899 yılında Sudan'da Gordon Memorial College'in (şimdiki adı Hartum Üniversitesi'dir) kurulmasıyla Sudan edebiyatında İngiliz edebiyatının etkisi başlamıştır. Gordon Memorial College sadece kolonyalistlerin dilini ve kültürünü tanıtmakla kalmamış, aynı zamanda Sudan'a modern bilgi dünyasının kapılarını açmıştır. Bu üniversitenin açılışı, 18. yüzyılın sonlarında Napolyon'un Mısır İşgali'nin etkisine çok benzemektedir. Muaviye Muhammed Nur, Tayyib Sâlih gibi Sudan'ın pek çok tanınmış yazarı ve siyasetçisinin mezun olduğu Gordon Memorial College edebiyatta ve toplumsal değişimde büyük role sahiptir. Özellikle Batı kültürünün ve edebiyatının entelektüel kesimle birlikte toplumsal alanda etkilerini arttırmıştır. Gordon Memorial College'in kurulmasıyla birlikte Batı edebiyatını referans alan pek çok dergi, gazete ve yayın organı da kurulmuş Sudan edebiyatının yönünü değiştirmiştir (Baaj, 2017, s. 103-104). Sudan edebiyatı da sömürgecilikten sonra bağımsızlığını kazanan diğer ülkelerde olduğu gibi dil, edebiyat ve sosyal gerçeklik arasında oluşan yakın bağları ortaya koymuştur. Bütün bu yaşanan sömürgecilik dönemi ve sonrası toplumsal, sosyal etkiler Sudanlı yazarların eserlerinde görülmektedir. Sömürge ve sonrası dönem Sudan edebiyatının geneli, her bir yazarın yazdığı dönemin hakim olan sosyopolitik hikayesi ve bölgesel, etnik kültürlerin kavramlarından oluşmaktadır.

2.2. Sudan Edebiyatında Postkolonyal Romanlar

Sudan edebiyatında roman yazma dönemi sömürge ve postkolonyal olarak iki ayrı bölüme ayrılır. Sömürge dönemindeki edebiyatta ülkenin bağımsız olarak rolünü yeniden üstlenmesi üzerine konular işlenmiştir. Postkolonyal dönemde ise bağımsızlık hedeflerine ve hayallerine ulaşamaması nedeniyle hayal kırıklıklarını yansıtan konular ele alınmıştır (Baaj, 2017, s. 103).

Sudan edebiyatında ilk roman Osman Muhammed Haşim'in "*Tâcûc*" isimli eseriyle tanınmıştır. 1948 yılında yayımlanan bu eser sömürge döneminin etkilerini barındırmakta ve o zamanki olaylara karşı bir tepki içermektedir. 1956 yılında Sudan bağımsızlığını kazandıktan sonra oluşan postkolonyal dönemde ise roman çok tercih edilen edebi bir tür haline gelmiştir (Koç, 2018, s. 19). Sudan romanı bulunduğu siyasi atmosferden, coğrafyadan, yerel kültürlerden ve kolonyalizmden büyük ölçüde etkilenmiştir. Özellikle postkolonyal dönemde ortaya çıkan kimliksel çatışmalar, siyasi ayaklanmalar ve toplumsal değişimler romanlarda ele alınan konuları şekillendirmiştir. Sudan romanı İngilizlerin uzun yıllar ülkede kalması sebebiyle büyük oranda İngiliz ve Avrupa edebiyatından da etkilenmiştir.

Sudan edebiyatında öne çıkan postkolonyal eserlerden birisi Tayyib Sâlih'in *Kuzeye Göç Mevsimi* (1966) romanıdır. Bu romanda Doğu ve Batı kültürünün karşılaştırılması karakterler ve olaylar üzerinden ortaya koyulmuştur. Roman kurgusu itibariyle de postkolonyal dönemi geleneksel toplumla beraber tasvir etmiştir. Güneyden kuzeye göç temsili altında medeniyetler arası yolculuğu elen alan roman kahramanın iki medeniyet arasında yaşadığı kimliksel çıkmazı da ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra Tayyib Sâlih'in iki önemli romanı daha bulunmaktadır. '*Ursu'z-Zeyn* (1964) ve *Benderşâh* serisi (1971-1976) romanları gündelik yaşamı ele almakla beraber geleneksel ve modern anlayışın toplumsal çatışmalarını da göz önüne sermiştir. Tayyib Sâlih uzun yıllar İngiltere'de yaşamış olması sebebiyle de eserlerinde kendi toplumu ile Batı toplumunun karşılaştırmasını sık kullanmıştır.

Sudan edebiyatında Tayyib Sâlih dışında postkolonyal sürecin etkilerini ele alan yazarlar da bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: Sır Hasan Fadl'ın "*Min Ecli Leylâ*" (Leylâ için) (1960) romanı, çalışan kesimin İngilizlere karşı ayaklanmasıyla toplumsal değişimi ve mücadeleyi ele almaktadır. Aynı zamanda yazarın 1969 yılında İngilizce olarak

yayımladığı “*Their Finest Days*” (En Güzel Günleri) isimli bir romanı daha bulunmaktadır. Sudan’da sömürgecilik sonrası yaşanan gelişmeleri ve 1964 Ekim Devrimi’ni konu alan roman General İbrahim Abbud askeri rejiminin devrilmesini konu almaktadır (El-Nour, 1997, s. 158). Emin Muhammed Zeyn’in “*Liḳâ’un ‘Inde’l-Ġurûb*” (Gün Batımında Buluşma) (1964) romanı sömürgecilik sonrası siyasi hayatın şekillenmesini ve siyasi olayların Sudan toplumuna etkilerini ortaya koymaktadır. Abdulfettâh Muhammed Osman Savardabi’nin “*Me’sâtu’l-Kabr*” (Kabir Trajedisi) romanı Sudan köy hayatını ve yaşam şartlarını ele almakta, sosyal farklılıkları karakterlerin diyalogları üzerinden ortaya koymaktadır. Ebu Bekr Halid’in toplumsal olayları ele aldığı üç farklı romanı bulunmaktadır. Uzun yıllar Kahire’de kalmasından dolayı oradaki siyasi ve edebi ortamdan etkilenmiştir. İlk romanı “*Bidâyetu’r-Rabî*” (İlkbaharın Başlangıcı) (1958) isimli Sudan gençliğini ele alan eseridir. Eserinde siyasi ve fikri oluşumları temsil eden karakterler üzerinden Sudan’daki değişimi ele almaktadır. İkinci romanı “*en-Neb’ul-Murr*” (Acı Kaynak) (1966) eserinde Hartum’daki askeri ve siyasi olayları konu edinmekte, iki farklı görüşe sahip karakterin çatışmalı evliliğini ele almaktadır. Üçüncü eseri ise “*el-Ḳafzu fevḳa’l-Ḥaiti’l-ḳaṣîr*” (Küçük Duvarın Üstüne Sıçrama) (1976) toplumsal değişimi ve gelişimi ele aldığı romanıdır (Koç, 2018, s. 20-24).

Yakın dönem Sudanlı yazarlardan da sömürge ve postkolonyal etkileri ele alan yazarlar bulunmaktadır. Örneğin; Emîr Tâc es-Sir, 1960 yılında Sudan’da dünyaya gelmiştir. Tıp alanında eğitim görmesine rağmen edebiyatla ilgilenmiştir. Şiir ve pek çok kitap yayımlamıştır. “*Ebola 76*” isimli 2012 yılında yayımlanan romanı Orta Afrika’daki Ebola virüsünün Kongo Demokratik Cumhuriyeti’nden Güney Sudan ve ötesine yayılmasını konu edinmektedir. Sömürge sonrası etkilerin oluşturduğu yıkımlar ve savaşlarla dolu Afrika toplumu romanda açık bir şekilde dile getirilmese de karakterlerin yaşadıkları dünya ve derin yoksulluk bunu ortaya koymaktadır (Roberge, 2018).

Leila Aboulela, 1964 yılında Kahire’de dünyaya gelmiştir. Annesi Mısırlı, Babası ise Sudanlı’dır. Uzun yıllar Sudan’da yaşamıştır. Hartum Üniversitesi Ekonomi bölümünden mezun olmuştur. Pek çok farklı ülkede bulunan yazar, İskoçya’ya yerleşmiştir. “*The Museum*” kısa öyküsüyle Caine Afrika Edebiyat Ödülü’nü kazanan ilk kişidir. Aboulela, eserlerinde genel olarak kimlik, göç, modernleşmenin etkileri, sömürgecilik sonrası sosyal çatışmalar gibi konuları ele almaktadır. Tüm romanlarını ve hikayelerini İngilizce yazmıştır. Daha sonra eserleri Arapça’ya çevrilmiştir. Yayımlanmış olan romanları “*Bird Summons*”

(Kuş Çağrısı) (2019), “*Elsewhere Home*” (Başka Bir Yerdeki Ev) (2018), “*The Kindness of Enemies*” (Düşmanların Nezaketi) (2015), “*Lyrics Alley*” (Nağmeler Sokağı) (2010), “*Minaret*” (Minare) (2005), “*The Translator*” (Tercüman) (1999)’dır (Leila Aboulela, 2020). Aboulela’nın en dikkat çeken postkolonyal romanı Türkçe’ye de “*Nağmeler Sokağı*” olarak çevrilen “*Lyrics Alley*”dir. Romanda İngiliz yönetiminden sonra Sudan’da oluşan sosyal çatışmaları ve modernleşme ile gelenekler arasında kalan toplumu anlatmaktadır. Bir ailenin yaşadıkları üzerinden Sudan’ın bağımsızlık dönemini etkili bir şekilde ele almıştır (Aboulela, 2010).

Jamal Mahjoub, 1960 yılında İngiltere’de doğmuştur. Annesi İngiliz, babası ise Sudanlıdır. Edebiyatla genç yaşta ilgilenmeye başlamıştır. Çok sayıda eseri olan yazar, “Parker Bilal” takma ismiyle de üç tane polisiye roman yayımlamıştır. Eserlerini İngilizce yazmıştır. Postkolonyal eser olarak öne çıkan ilk üç romanı “*Navigation of a Rainmaker*” (1989), “*Wings of Dust*” (Polenin Kanatları) (1994) ve “*In the Hour of Signs*” (Alametler Saati) (1996) Sudan’daki siyasi olayları ve sömürgecilik sonrası dönemde düzen arayışı konularını ele almaktadır. Diğer eserleri ise; “*Travelling with Djinn*” (Cinlerle Yolculuk) (2003), “*The Carrier*” (Taşıyıcı) (1998), and “*The Drift Latitudes*” (Kayıp Enlemler) (2006) isimlerinde yayımlanmıştır (Akhtar, 2019). Mahjoub, genel olarak eserlerinde postkolonyal dönemin psikolojik, politik ve tarihi yönünü işlemektedir. Bunun yanı sıra kültürel temas ve kimlik arayışı temalarını da ele almaktadır. İki farklı kültür arasında yetişen Jamal Mahjoub, Sudan’ın da etnik ve kültürel çeşitliliğini kullanarak bunu eserlerine yansıtmıştır.

Francis Mading Deng, 1938 yılında Sudan’da dünyaya gelmiştir. Hartum Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun olmuştur. Bağımsızlığını kazanan Güney Sudan’ın ilk Birleşmiş Milletler büyükelçisi olarak görev yapan Güney Sudanlı bir politikacı ve diplomattır. Babası Dinka kabilesinin büyük şefi Deng Majok’tur. Francis Deng, ailesinin kökleri itibarıyla Dinka geleneği ve kültürünün önde gelen yorumlayıcısı ve koruyucusu olmuştur (Twining, 2012). Güney Sudanlı ilk uluslararası roman yazarlarından biri olarak kabul edilmektedir. Tarih, siyaset, ulusal kimlik ve Dinka kültürü üzerine yazdığı pek çok kitabın yanı sıra sömürgecilik sonrası derinleşen Kuzey ve Güney Sudan sorununu ve Güney Sudan’da yaşanan trajedileri ele aldığı “*The Seed of Redemption*” (Kurtuluş Tohumu) (1986) ve “*Cry of the Owl*” (Baykuşun Feryadı) (1987) isimli iki önemli romanı bulunmaktadır (Warscapes, 2013).

Târık et-Tayyib, 1959 yılında Sudanlı bir ailenin çocuğu olarak Kahire’de dünyaya gelmiştir. Viyana Ekonomi Üniversitesi’nden mezun olmuştur. Arapça olarak yazdığı dokuz kitabı ve Avrupa dillerine çevrilmiş pek çok çalışması bulunmaktadır (eltayeb, 2020). En ünlü eseri 1992 yılında yayımladığı “*Mudun bilâ Nahîl*” (Hurma Ağacı Olmayan Şehirler) kitabıdır. “*Cities without Palms*” ismiyle 2012 yılında İngilizceye çevrilmiştir. Roman Sudan’ın fakir bir köyünde yaşayan Hamza isimli çocuğun yaşadığı zorlukları ve ailesine para göndermek için Avrupa’ya gitmesini konu edinmektedir. *Kuzeye Göç Mevsimi* romanındaki Mustafa Said’in Avrupa’ya gitmesini intikam ve sömürgecilik sonrası kırılma noktaları üzerinden işleyen Tayyib Sâlih’in konusundan daha farklı bir yönü ele almaktadır. Roman genel anlamda ana karakterin bir göçmen olarak Avrupa’da yaşadığı yoksulluk ve sıkıntılara odaklanmakta, gelişmiş ve gelişmemiş iki farklı dünyanın yoksulluk ve zorluklarını işlemektedir (Warscapes, 2012).

Postkolonyal dönemde ortaya çıkan bütün bu romanlar genel kapsamda ele alındığında toplumsal konulara ağırlık veren eserler olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bu eserler sömürgecilik mirasının bıraktığı sorunlara çözüm aramakta ve yeni oluşan sosyopolitik ortama yönelik eleştirilerde bulunmaktadır.

2.3. Postkolonyalizmin Sudan Romanına Etkileri

Sudan edebiyatı sözlü geleneksel hikayelere ve şiirlere dayanan çok çeşitli etnik kabile kültürünü içinde barındıran geniş bir alandır. Yazılı kültürün başlamasıyla ve sömürgecilik döneminin etkisiyle Sudan edebiyatı farklı bir yöne eğilim göstermeye başlamıştır. Sömürgecilik döneminde ilk kez 1903 yılında el Sudan gazetesinin ve 1934 yılında el Fajr dergisinin yayınlanmaya başlamasıyla Sudan edebiyatı yeni ve farklı bir literatür kazanmıştır. Dergi ve gazetelerin bağımsızlık döneminde ve sonrasında çoğalmasıyla da edebiyatta geleneksel anlatım biçiminden modern edebiyata geçiş başlamıştır. Sömürgecilik döneminin etkilerinin yansıdığı basın yoluyla insanlar özgürlük, bağımsızlık, demokrasi gibi her alanı etkileyecek terimlerle tanışmaya başlamışlardır (Salih, 1965). Toplumsal bilinci yönlendiren bu durum edebiyatı da büyük oranda etkileyerek sömürgecilik dönemi ve sonrasında bağımsızlık ve mücadele içerikli romanlar ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra gazetelerin ve dergilerin Sudan romanının oluşmasında ve gelişmesinde etkisi çok büyüktür.

Postkolonyal dönem romanını etkileyen diğer önemli bir husus ise; bağımsızlıktan sonra 1960'lı yıllarda İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerine eğitim almak için giden Sudanlıların ülkelerine geri dönmeye başlamasıdır. Bu şekilde Batı eğitimini ve kültürünü almış öğrenciler Sudan edebiyatına yeni kültürler ve eserler kazandırmışlardır. Ayrıca Batı edebiyatının etkisiyle romantizm ve realizm akımları Sudan romanında bu dönemde ortaya çıkmıştır. Sudanlı yazarlar yeni edebi türlere yönelim gösterirken, geleneksel ve modern Arap edebiyatıyla bağlarını da sürdürmeye devam etmiş ve içeriden çeşitli gereksinimler sonucu oluşan yeni dinamikleri romanlarında kullanmaya başlamışlardır (Warscapes, 2013). Buna en büyük örnek postkolonyal dönemde ortaya çıkan siyasi, tarihi, psikolojik yansımaları ve kültürel direnişi konu alan romanlardır. Postkolonyal dönemde Arapça romanların yanı sıra sömürge geçmişi ve entelektüel kesimin yurtdışında okuması sebebiyle İngilizce yayınlar da olmuştur.

Sudan toplumu sömürgecilik tarihiyle birlikte yeniden şekillenmeye ve Batı'nın askeri hakimiyetinin yanı sıra kültürel hakimiyetine karşı da direniş geliştirmeye başlamıştır. Bu durum toplumun kayıp coğrafi kimliklerini ve kendi bağımsızlıklarını kazanmak için Araplık ve Afrikalılık kavramları içinde şekillenmesine yol açmıştır (Soghayroon, 2010, s. 24). Sosyal ve toplumsal alanda oluşan bu ulusal kimlik arayışı sömürge sonrası edebiyatın ve romanın da arka planını oluşturmuştur. Bu şekilde kültür ve sömürgecilik arasındaki ilişkiyi ortaya koyan postkolonyal dönem romanları ortaya çıkmıştır. Sudan edebiyatı da diğer üçüncü dünya ülkelerinde olduğu gibi dil, edebiyat ve sosyal gerçeklik arasındaki yakın bağları ortaya koymuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAZARIN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

3.1. Yazarın Hayatı

Tam ismi Tayyib Muhammed Sâlih Ahmed'dir. 1929 yılında Kuzey Sudan'ın Maravî bölgesindeki ed-Dabba köyü yakınlarındaki Kermekûl köyünde dünyaya gelmiştir. Nil'in kuzeye doğru aktığı yer olarak anlatılan Kermekûl Tayyib Sâlih'in ailesinin de kabilesi olan Rekabiyye kabilesinin yaşadığı köydür (İbn Kermekûl.. Tayyib Sâlih, 2020). Babasının adı Muhammed Sâlih Ahmed, annesinin adı Âişe Ahmed Zekeriyya'dır. Kuzey Sudan'da ailelerin çocuklarını kaybetmesi durumunda daha sonra doğacak çocuklarına "Tayyib" ismi verilmesinin bereket getireceğine inanılıyordu. Tayyib Sâlih'ten önce iki çocuğunu kaybeden aile bu inanış üzerine ona "Tayyib" ismini vermişlerdir (Gâzi, 2015, s. 202). Rekabiyye kabilesine mensup olan ailesi dindar insanlardır ve bu kabile İslami öğretileri Hartum'un güneyinde yayan kabiledir. Babasının ailesi çiftçi ve tüccardır. Tayyib Sâlih köyü hakkında bir röportajda şu şekilde bahsetmektedir:

"Kesinlikle bu köyün birçok özelliği var ve bence Sudan'daki medeniyetin merkezini temsil ediyor... ve orada doğduğum için çok şanslı olduğuma inanıyorum. Köyümüz Nil seviyesinden biraz daha yüksektir. Köyün arkeolojik katmanlar gibi olduğunu hayal ederim. Sudan'ın tarihi burada yoğunlaşıyor. Bildiğiniz gibi Sudan önce Pagan ve Hristiyan sonra da Müslüman oldu. Bu araştırmak istediğim bir şeydir. Kimliğimizin keşfi... Biz gerçekte kimiz, bir şey olduğumuzu iddia edebiliriz fakat sosyolojik ve tarihsel olarak başka bir şey de olabiliriz. Bundan dolayı bu köyde geçirdiğim çocukluğuma borçlu hissediyorum" (Berkley & Ahmed, 1982, s. 2).

Tayyib Sâlih'in çocukluğunu geçirdiği köy, hayatında ve eserlerinde büyük bir rol oynamıştır. Bunun yanı sıra Tayyib Sâlih kişiliği üzerinde büyük etkisi olan annesi hakkında da şu şekilde bahsetmektedir:

"Annelerimiz erken evlenirdi, bu yüzden benim ve annem arasında sadece on yedi yaş fark vardı. Annelerimiz ve onların kuşağında olanlarla oynadığımızı hatırlıyorum. Annemin çok güçlü bir hafızası ve ezberleme yeteneği vardı. Meddahların meclislerinde söylenen herşeyi ezberlerdi. Ondan tekrar tekrar şarkı, medih ve Sudan'ın halk şiirlerini dinledim" (Mecelletu Fikri's-Şekafiyyeti, 2017).

1953 yılında İngiltere'ye giden Tayyib Sâlih, hayatının büyük bir kısmını yurtdışında geçirmiştir. 1965 yılında İskoç asıllı Julia Maclean ile evlenmiş; Zeynep, Sara ve Samira isimlerinde üç kız çocukları olmuştur (Gâzi, 2015, s. 21). Tayyib Sâlih 18 Şubat 2009 tarihinde uzun süre tedavi gördüğü Londra'daki bir hastanede 80 yaşında hayatını kaybetmiştir. Cenazesi Londra'dan Hartum'a getirilmiş ve cenaze törenine dönemin devlet başkanı Ömer el-Beşir olmak üzere pek çok siyasi ve önemli isim katılmıştır (el-Arabiye, 2009).

3.2. Eğitimi ve Çalışma Hayatı

Tayyib Sâlih, ilk eğitimini kendi köyünde “Halve” olarak isimlendirilen dini eğitim veren bir yerde almıştır. 1940 yılında ortaokul eğitimine Port Sudan'da sömürgecilik döneminde kurulan bir devlet okulunda başlamış ve ardından lise eğitimini de Omdurman'daki bir okulda tamamlamıştır. Üniversite öğrenimini ise “1956'da ismi Hartum Üniversitesi olarak değiştirilen Gordon Memorial College” (Editors, 2009) Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü'nde tamamlamıştır. Üniversiteden sonra Hartum'un güneyinde küçük bir kasaba olan Rafâ'a'da bir ortaokulda daha sonra da Baht er-Riddâ Üniversitesi'nde (University of Bakhtalruda) görev yapmıştır (Hawley, 2001, s. 397). Bir süre Sudan'daki eğitim kurumlarında çalışan Tayyib Sâlih, 1953 yılında İngiltere'ye gitmiştir ve Londra'da Uluslararası İlişkiler ve Siyasi Bilimler alanında doktora yapmıştır (Yener, 2017, s. 376). Tayyib Sâlih yıllar sonra Londra'ya ilk gittiği zamanı şu şekilde anlatmaktadır:

“Londra'ya geldiğimde bir ürperti hissettim. Amcalar, teyzeler, büyükanne, büyükbaba ve tanıdık insanlarla çevrili geniş bir evde ve yıldızlarla dolu bir gökyüzünün altında yaşarken; dört duvarla çevrili bir odada, duygusuz bir toplumla yaşamak için Londra'ya gelirsiniz... Geride bıraktığım güzel şeyler konusunda üzüntü duyuyordum... Yazmaya başladığım zaman geçmişe duyduğum özlemin kaybolmaya başladığını hissettim” (Rice, 2020).

İngiltere'de uzun süre BBC'nin Arapça servisinde çalışan Tayyib Sâlih drama bölümünün müdürü olmuştur. BBC 'den ayrıldıktan sonra Sudan'a dönmüş ve bir süre de Sudan radyosunda çalışmıştır (Mslm, 2019, s. 14). Daha sonra Katar'a giderek 1974 ve 1980 yılları arasında Doha'da Enformasyon Bakanlığı'nda üst düzey görevlerde çalışmıştır (Hawley, 2001, s. 397). Çalışma kariyerinin devamını Paris'te UNESCO'nun çeşitli görevlerinde bulunarak geçirmiş ve UNESCO'nun Körfez Ülkeleri temsilcisi olmuştur.

Tayyib Sâlih 10 yıldan daha uzun bir süre Londra’da basılan Arapça gazete “*Al Majalla*”da köşe yazarlığı yapmıştır (Wisner, 2009).

3.3. Eserleri

Tayyib Sâlih’in çocukluğunu geçirdiği Sudan’daki köy ve hayatının uzun bir kısmını geçirdiği İngiltere, edebi eserlerinin ana eksenine haline gelen iki önemli merkez olmuştur. İlk olarak ortaokul eğitimi için köyünü terk etmesi ve ardından Londra’ya gitmesi köyün duygularında ve düşüncelerinde önemli bir yer teşkil etmesine sebep olmuştur. Bu nedenle eserlerindeki karakterlerin, adetlerin ve olayların tam anlamıyla köyü yansıtmaları şaşırtıcı değildir. Tayyib Sâlih uzun yıllar İngiltere’de yaşamasına rağmen duygusal ve düşünsel olarak köyünden ayrılmamış, zaman ve mekandaki mesafeye rağmen içeriden biri olarak köyü eserlerinde tanımlamıştır. Yabancı bir ülkede yalnız olmasının sonucu olarak köyü ile temasını sürdürmek için onun hakkında hikayeler yazmıştır (Salhi & Netton, 2006, s. 43-44). Eserlerinde geleneksel köy yaşamının yanında toplumsal ve siyasi olayları da konu edinmiştir. Özellikle iki farklı medeniyetin içinde yaşamış olan Tayyib Sâlih geniş entelektüel birikimiyle doğu ve batı medeniyetlerinin çatıştığı noktaları ele almıştır. Aynı zamanda sömürgecilik sonrası toplumsal, sosyal ve kültürel değişimi eserlerinde başarılı bir şekilde işlemiştir. Postkolonyal çalışmalar çerçevesinden değerlendirildiğinde kimlik sorunsalını ve kültür çatışmasını eserlerine başarılı bir şekilde aktaran Sâlih, postkolonyal edebiyata büyük katkı sağlamıştır. Modern Arap edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Tayyib Sâlih’in yayımlanmış dört romanı ve pek çok kısa hikayesi bulunmaktadır.

3.3.1. Romanları

3.3.1.1. ‘Ursu’z-Zeyn (Zeyn’in Düğünü)

“‘Ursu’z-Zeyn” Tayyib Sâlih’in ilk romanıdır. Önce bazı kısımları 1964 yılında “Hivâr” dergisinin Mayıs-Haziran sayısında yayımlanmıştır. 1966 yılında el-Hartum dergisinin Aralık sayısında ise roman bütün olarak yayımlanmıştır (Berkley C. E., 1980, s. 106). Denys Johnson-Davies tarafından İngilizce’ye, Zeynep Neslihan Önderoğlu tarafından Türkçe’ye çevrilen romanın diğer pek çok dilde de çevirisi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Kuveytli yönetmen Hâlid Sadık tarafından filme dönüştürülen roman 1976 yılında Cannes Film Festivali’nde ödül kazanmıştır (Refai, 2010).

Roman, Tayyib Sâlih’in eserlerinde genel olarak kullandığı Vad Hamid köyünde geçmektedir. Tüm olaylar köyün aptalı olarak kabul edilen ve oldukça çirkin olan Zeyn

isimli gencin beklenmedik düğünü çerçevesinde gerçekleşmektedir. Köydeki herkesin kendisine saygı duyduğu şeyh Hanin, bir gün Zeyn’e köyün en güzel kızıyla evleneceğini söyler. Zeyn’in fiziksel durumu ve köydekilerin ona karşı bakış açıları dolayısıyla bu durum imkansız görünmektedir. Fakat köyün en güzel kızı olan Nime, Zeyn ile evlenmeyi gerçekten de kabul eder. Oldukça akıllı ve güzel olan Nime’nin bu kararı köyde büyük bir şaşkınlık meydana getirir. Tayyib Sâlih bu olağanüstü durumun nasıl meydana geldiğini köydeki farklı kesimleri bir araya getirerek işlemiş ve köydeki toplumsal dokuyu güzel bir üslupla ortaya koymuştur. Özellikle kadınların toplumdaki rolleri ve kontrolü gelişen olaylar çerçevesinde ele alınmıştır (Sâlih, 1992, s. 179).

3.3.1.2. Mevsimu’l-Hicra ile’s-Şimâl (*Kuzeye Göç Mevsimi*)

Kuzeye Göç Mevsimi ilk olarak 1966 yılında Beyrut’ta yayın yapan “*Hivâr*” dergisinde Arapça olarak yayımlanmıştır. 20. yüzyılın önemli romanlarından biri olarak kabul edilen *Kuzeye Göç Mevsimi* Doğu-Batı medeniyeti çatışmasını etkili bir şekilde ortaya koymaktadır (Armstrong, tarih yok).

Roman isimsiz anlatıcının yedi yıl İngiltere’de kaldıktan sonra Sudan’daki köyüne dönmesiyle başlar. Romandaki köy yazarın çoğu eserinde kullandığı Vad Hamid köyüdür. Anlatıcı köye döndüğünde Mustafa Said isimli gizemli bir yabancıyla karşılaşır. Mustafa Said köylüler tarafından pek fazla tanınmayan kendi halinde bir çiftçidir. Roman anlatıcının Mustafa Said ile tanışması ve bunun sonucunda gelişen olaylar çerçevesinde gelişir. Anlatıcının ifadesiyle dile getirilen Mustafa Said’in gizemli kişiliği batı toplumunun, doğu toplumu üzerindeki etkilerini akıcı bir üslupla okuyucuya sunmaktadır. Aynı zamanda Arap ve Afrika insanının kimliklerini karakterler üzerinde başarılı bir şekilde ortaya koymuş, sömürgecilik sonrası oluşan toplumsal yapıyı gözler önüne sermiştir.

3.3.1.3. Bendersâh

Bendersâh serisi, “*Đavu’l-beyt*” (Ev Işığı) ve “*Maryûd*” olmak üzere iki farklı romandan oluşmaktadır. İlk olarak 1971 yılında Đavu’l-beyt, 1976 yılında Maryûd yayımlanmıştır. Bendersâh serisi 1996 yılında İngilizce’ye çevrilmiştir. Bendersâh, 1960’larda postkolonyal dönemin etkilerinin açıkça sürdüğü Sudan’daki Vad Hamid köyünde geçmektedir (Alfaisal, 2014, s. 199). Roman ırkını, dinini, kim olduğunu hatırlamayan ve kimsenin bilmediği bir dil konuşan gizemli bir adamın köye gelmesiyle başlar. Köylüler ona bir isim verirler ve Kur’an okumayı öğretirler. Fiziksel görünüşü itibarıyla de köylülerden çok farklı olan bu gizemli adam bir gün nehirde kaybolur ve bunun

sonucunda da bir efsaneye dönüşür. Tayyib Sâlih bu eseri ile gelenekleri, adetleri, efsaneleri ve mitleri köy tasviri üzerinden etkili bir şekilde ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra efsanelerin ve mitlerin toplumsal kimliği nasıl oluşturduğunu ve etkilediğini ele almıştır (Sâlih, 1992, s. 281).

3.3.2. Hikayeleri

3.3.2.1. Dûmetu Ved Hâmid

Tayyib Sâlih, Dûmetu Ved Hâmid isimli eserini 1953-1962 yılları arasında yazmıştır. Bu eser 1959 ve 1966 tarihleri arasında Beyrut, Hartum ve Londra gibi şehirlerde birçok dergide yayımlanmıştır. Farklı kısa hikayelerin bir araya getirilmesi ile oluşan eser Dûmetu Ved Hâmid ismiyle 1976 yılında “Dâru’l-Avda” tarafından Beyrût’ta yayımlanmıştır (Mslm, 2019, s. 27).

Tayyib Sâlih’in bu koleksiyonu “*Naḥletun ‘Alâ’l-Cedvel*”, “*Ḥafnetu Temr*”, “*Risale ilâ Eileen*”, “*Dûmetu Ved Hâmid*”, “*Îzâ Câ’et*”, “*Hakezâ yâ Sâdetî*”, “*Mukaddimât*” olmak üzere yedi farklı kısa hikayeden oluşmaktadır (Salih, 1992, s. 475).

Dûmetü Ved Hâmid hikayesi küçük bir köyde geçmektedir. Bu köyde “Dûmetu Ved Hâmid” isminde köylülerin keramet sahibi olarak gördükleri bir adamın kabri bulunmaktadır. Hükümet tarımsal bir proje için “Dûmetu Ved Hâmid”in kabrini yıkmak ister, fakat köylüler buna karşı çıkarlar. Hikaye genel olarak köyden ayrılmak isteyen bir genç ve “Dûmetu Ved Hâmid”in kabrini kutsal kabul eden yaşlı bir adamın arasındaki diyaloglarla şekillenmektedir. Tayyib Sâlih bu kısa hikayesinde kuşaklar arası anlayış farklılıklarını ortaya koymuştur (Salih, 1992, s. 501).

3.3.2.2. Naḥletun ‘Alâ’l-Cedvel (Nehrin Yanındaki Hurma Ağacı)

Tayyib Sâlih, “*Naḥletun ‘Alâ’l-Cedvel*” hikayesini 1953 yılında ilk kez Londra’ya gelmesinden kısa bir süre sonra yazmıştır (Hassan, 2003, s. 32). Hikaye aç gözlü zengin bir tüccar ile fakir bir köylüyü konu edinmektedir. Hikayedeki karakterleri üzerinden iki farklı dünya görüşü ortaya koyan Tayyib Sâlih aralarındaki çatışmaları da ele almıştır (Sâlih, 1992, s. 479).

3.3.2.3. Ḥafnetu Temr (Bir Avuç Hurma)

“*Ḥafnetu Temr*” hikayesi anlatıcı ve dedesi arasındaki ilişkiyi konu edinmektedir. Anlatıcı büyükbabasını sevmesinin yanı sıra aralarında oldukça güçlü bir bağ vardır.

Büyükbaba anlatıcıya her zaman çok önemli hayat dersleri veren uzun beyaz sakallı bir adamdır. Hikayede diğer önemli karakter ise büyükbabanın sevmediği komşuları Mesûd'dur. Büyükbaba Mesûd'un tüm tarlalarını satın almak istemektedir. Hikayenin ilerleyen kısımlarında büyükbabanın Mesûd'a karşı tutumu, anlatıcının düşünce yapısını ve büyükbabasıyla olan ilişkisini zedelemeye başlar (Salih, 1992, s. 489).

3.3.2.4. Risale ilâ Eileen (Eileen'e Mektup)

“*Risale ilâ Eileen*” hikayesi Eileen isimindeki İskoçyalı bir kadına hitaben yazılan duygusal hatıraları konu edinmektedir. Aynı zamanda Doğulu bir adamın Batılı bir kadına karşı duyduğu aşkı ve düşüncelerini ele almıştır. Bu hikayede Doğu-Batı kültürel farklılıklarını öne çıkaran pek çok ifade kullanılmıştır (Sâlih, 2013, s. 60-61)

3.3.2.5. İzâ Câ'et (Eğer Gelirse)

“*İzâ Câ'et*” hikayesi “Emîn, Senâ ve Bahâ” isimindeki karakterlerin arasında geçen bir sohbeti konu edinmektedir. “Dünya Sanat Turları Ofisi” isminde bir acenta kuran bu üç arkadaşın sohbeti, acentanın isminin uygun olup olmadığı üzerine başlayarak, başarılı olup olamayacakları üzerine yoğunlaşmaktadır (Salih, 1992, s. 519).

3.3.2.6. Hakezâ yâ Sâdetî (Böylece Beyler)

Bir Avrupa kentinde Afrikalı yabancı bir adamın daha sonra ayrıldığı eşiyle tanışmasını konu edinmektedir. Olaylar kentte içki içilen bir mekanda geçmektedir ve Afrikalı yabancının dilinden aktarılmaktadır. Bunun yanı sıra hikaye, Afrikalı yabancının Avrupa hakkındaki düşüncelerini ve Avrupalıların da ona karşı yaklaşımını ele almaktadır (Salih, 1992, s. 535).

3.3.2.7. Mukaddimât

Mukaddimât; “*Uğniyetu Hubb*” (Aşk Şarkısı), “*Huṭve li'l-Emâm*” (İleri Adım), “*Leke Hattâ'l-Memât*” (Ölene Kadar), “*el- İhtibâr*”, “*Sûzan ve Alî*” olmak üzere oldukça kısa olan beş farklı hikayeden oluşmaktadır. Tayyib Sâlih, Mukaddimâtı çok kısa bir sürede İngilizce olarak yazmış daha sonra Arapça'ya çevirmiştir (Gâzi, 2015, s. 44).

3.3.2.8. er-Raculu'l- Kıbruşî (Kıbrıslı Adam)

Tayyib Sâlih, “*er-Raculu'l- Kıbruşî*” hikayesini 1972 yılının yazında Beyrut'ta kaleme almıştır. Hikaye ilk olarak 1973 yılında *es-Sekâfetu'l-Arabiyye* dergisinde yayımlanmıştır (Berkley C. E., 1983, s. 1). Rahmi Er tarafından Türkçe'ye yapılan bir

çevirisi bulunmaktadır (Er, 2012, s. 286-293). Hikaye Lefkoşa’da bir turist ile Kıbrıslı gizemli bir adamın konusunu ele almakta, ölüm fikri ve kavramı üzerine yoğunlaşmaktadır (Salih, er-Raculu'l-Kubrusî, 2009).

3.3.2.9. Yevmun Mubârekun alâ Şâtî’ı Ummi Bâb (Ümmü Bâb Sahilinde Mübarek Bir Gün)

Tayyib Sâlih 1993 yılında Mısır el-Ahrâm Çeviri ve Yayın Merkezi’nin talebi üzerine 18 Arap ülkesinin seçme öykülerinden oluşacak bir koleksiyon için kısa bir hikaye yazmayı kabul eder ve Yevmun Mubârekun ‘alâ Şâtî’i Ummi Bâb hikayesini yazar. Bu hikaye Tayyib Sâlih’in on yedi yıl içindeki yayımlamış olduğu ilk kurgu eseridir.

Hikaye Tayyib Sâlih’in diğer eserlerinden farklı olarak Vad Hamid köyü dışında Katar’ın Umm Bab isimli kıyı şehrinde ve Suudi Arabistan’da geçmektedir. Aynı zamanda Sâlih’in Sudan dışındaki Arap ülkelerini kurgusunda kullandığı ilk eseridir. Fakat çoğu eserinde gördüğümüz kültürler arası ilişkileri ve etkileri bu eserinde de ele almıştır (Hassan, 2003, s. 176).

3.3.2.10. Muhtârât

Tayyib Sâlih’in bu koleksiyonu “*Mensî İnsân Nâdir ‘alâ tarîkatuhu*” (Kendi Yolunda Ender Bulunan Unutulmuş İnsan), “*el-Muqî’ûn ke’n-Nucûm*” (Işıklar Yıldızlar Gibidir), “*fî şoḥbeti’l-Mutenebbî*” (Mütenebbi’nin Sohbetinde), “*li’l Mudun Teferrudun ve Ḥadîsun eş-şark*” (Doğunun Benzersiz ve Modern Şehirleri), “*li’l Mudun Teferrudun ve Ḥadîsun el-ğarb*” (Batının Benzersiz ve Modern Şehirleri), “*fî Rihâbi’l-Cünâdiriyye ve ‘aşîle*” (Jenadriyah ve Asilah Meydanlarında), “*Vaṭanî es-Sudan*” (Vatanım Sudan), “*Zikriyâtu’l-Mevâsim*” (Mevsimlerin Anıları), “*Ḥavaṭır et-Ṭurhâl*” (Düşüncelerin Seyahati) olmak üzere dokuz farklı kitaptan oluşmaktadır. Biyografik konularda içeren koleksiyon yazarın hayatından ve gözlemlerinden yola çıkarak yazdığı bir derlemedir (Mslm, 2019, s. 29).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUZEYE GÖÇ MEVSİMİ ROMANI

Kuzeye Göç Mevsimi ilk olarak 1966 Eylül ayında Arapça olarak Beyrut'ta yayın yapan “*Hivar*” dergisinde yayımlanmıştır. 2001 yılında ise Arap Edebiyatı Akademisi tarafından 20. yüzyılın en değerli romanı olarak ilan edilmiştir. (Köşeli, 2013, s. 778). Aynı zamanda en önemli yüz postkolonyal eseri arasında sayılmaktadır (Abdurrahman, 2020). Romanın yayımlandığı tarihlerde Sudan'da politik ve kültürel değişimler komünistler ve politik bir güç haline gelen İslami kesim olarak iki farklı grubu ortaya çıkarmıştı. Bu iki kesim farklı noktalardan eleştirilerde romanı tamamıyla reddettiler. Komünistlerin romanı eleştirmelerinin sebebi Beyrut'ta yayın yapan *Hivar* dergisinde yayınlanmış olmasıydı. *Hivar* dergisi Kültürel Özgürlük Konferansı (CCF) tarafından destekleniyordu. Kültürel Özgürlük Konferansı (CCF) 1950 yılında kurulan anti-komünist bir gruptu ve 1966 yılında CIA tarafından kurulduğu ve finanse edildiği ortaya çıkmıştı. Bütün bunlarla beraber Tayyib Sâlih'in İngiliz yayın kuruluşu BBC'nin Arapça servisinde çalışması romanın Soğuk Savaş'ın ve kültürel emperyalizmin bir ürünü olarak görülmesine sebep oldu (Holth, 2019, s. 74). İslami kesim tarafından eleştirilmesinin sebebi ise yıkıcı ve ahlaki olmayan içerikler barındırmasıydı. Buna rağmen roman ilk yayımlandığında yasaklanmadı. 25 yıl kadar bir süre okundu. Fakat daha sonra Sudan, Mısır ve Körfez ülkelerinin tamamı dahil olmak üzere uzun süre yasaklı kaldı (Salih T. , 2016, s. 7-10). Roman zaman zaman bazı ülkelerde yasaklı kalsa da bu durum değişmiş pek çok farklı dile çevrilerek, yayımlanmıştır. “*Season of Migration to the North*” adıyla Denys Johnson-Davies tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir. 1983 yılında “*Saison de la migration vers le nord*” adıyla Meddeb tarafından Fransızca'ya, “*Zeit der Nordwanderung: Roman aus dem Sudan*” adıyla Regina Karachouli tarafından Almanca'ya, son olarak da “*Kuzeye Göç Mevsimi*” adıyla Adnan Cihangir ve Özdemir İnce tarafından Türkçe'ye iki farklı çevirisi yapılmıştır (Ayyıldız, 2018, s. 665).

Roman doğuda olduğu kadar batıda da çok fazla ilgi görmüş, çeşitli gazete ve dergilerde hakkında inceleme yazıları yayımlanmıştır. David Pryce-Jones New York Times'teki bir yazısında *Kuzeye Göç Mevsimi* için Arap ve Afrikalıların durumunun parlak bir minyatürü ve akademik bir kitaptan daha öğretici (Pryce-Jones, 1989) olduğunu ifade etmiştir. Sudanlı yazar Jamal Mahjoub da The Guardian'da *Kuzeye Göç Mevsimi* romanının Tayyib Sâlih'in diğer bütün çalışmalarını gölgede bıraktığını, çağdaşlarından farklı olarak sömürgeciliği basit bir şekilde ele almayarak, dar görüşlülüğü ve geleneksel toplumda

kadınların maruz kaldığı yerden zorlukları da eşit derecede eleştirdiğini (Mahjoub, 2009) yazmıştır. Tayyib Sâlih, Batı'yı ve Doğu'yu yakından tanımasıyla elde ettiği tecrübeleri bu romanında etkili bir şekilde işlemiş, Afrika'nın sosyal değişimini somut bir şekilde ortaya koymuştur (Zügâd, 2014, s. 78)

Edward Said Tayyip Sâlih'in *Kuzeye Göç Mevsimi* için Joseph Conrad'ın "*Karanlığın Yüreği*" romanını bilerek öykünmeli bir biçimde tersine çevirdiğini ve Avrupa'nın yüreğine doğru bir hicrete dönüştürdüğünü söyler. Romanda kuzeyden güneye ve güneyden kuzeye olan gidişler Conrad'ın çizdiği sömürgeci gidiş-gelişleri karmaşık bir boyutta genişletmiştir (Said, Kültür ve Emperyalizm, 2014, s. 273). Bunun yanında Said, Sâlih'in romanıyla Conrad'ın kültürel, politik ve epistemolojik oluşumlarla yeniden gündeme taşındığını ifade etmiştir (Said, Freud ve Avrupalı Olmayan, 2017, s. 31). Sâlih, Conrad'ın yanı sıra Sigmund Freud'dan da etkilenmiştir. Kendisi de bunu dile getirmekte Freud'un "*Uygarlığın Huzursuzluğu*" kitabını tekrar tekrar okuduğunu belirtmektedir (en-Nur, 2001, s. 27)

Eski Britanya İmparatorluğu döneminde Londra koloniler için emperyal merkez olarak kabul ediliyordu. Yirminci yüzyılda bir yandan İngiltere gücünü kaybetmeye, diğer yandan Londra kolonilerden gelen göçmenlerin merkezi olmaya başlamıştır. Bu durum özellikle 1950 sonrası İngiliz edebiyatını da etkilemiştir. Eski sömürgelerden gelen yazarlar göç, sömürgecilik ve kültür sorunlarını yansıtan eserler vermeye başlamıştır (Tutaş, 2018, s. 29). Bu eserler arasında Afrika – Arap edebiyatının en önemli yazarlarından biri olan Tayyip Sâlih'in *Kuzeye Göç Mevsimi* romanı da sayılabilir. Doğu – Batı arasındaki ilişkiler, göç, kimlik ve sömürgecilik sonrası sorunları ele alan bu roman batı literatüründe de önemli bir yer edinmiştir. Romanda Doğu – Batı çatışması Afrika'nın coğrafi konumu dolayısıyla Kuzey – Güney çatışması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kuzeye Göç Mevsimi sömürgecilik sonrası durumu ve Doğu - Batı karşılaşmasını romandaki sembol karakterlerin tarihsel ve sosyolojik izdüşümü üzerinden etkili bir şekilde ortaya koyar. Roman aynı zamanda ana karakterin ahlaki, psikolojik gelişimini ve yaşam öyküsünü ele alması bakımından "Bildungsroman/Oluşum Romanı" türünün bir örneğidir.

4.1. Romanın Özeti

Birinci Bölüm

Roman, isimsiz anlatıcının yedi yıl Londra’da kaldıktan sonra Nil Nehri kıyısındaki küçük köyüne dönmesiyle başlar. Anlatıcı köyüne döndüğünde karşılamaya gelenler arasında tanımadığı bir yüz ile karşılaşır. Daha sonra o kişinin köye beş yıl önce gelen ve köylülerden birinin kızıyla evlenen Mustafa Said isminde biri olduğunu öğrenir. Anlatıcı, Mustafa Said’in gerçekte kim olduğu ve nereden geldiği konusunu merak etmektedir. Bir gün dedesini ziyaret ettiğinde dedesine sorar, dedesi de Hartum civarından geldiğini, Mahmut’un kızı Hüsnâ ile evlendiğini bunun dışında bir şey bilmediğini belirtir. Bütün bu belirsizlik ve gizem anlatıcının merakını daha da arttırır. İlerleyen günlerde Mustafa Said anlatıcının evine tanışmak için ziyarete gelir. Anlatıcı, Said’in kibarlığından ve dostane tavrından çok etkilenir. Said tavırları ve ifadeleriyle köydeki insanlara hiç benzememektedir. Said hakkında bilgi edinmeye çalışır fakat Said geçmişine dair ayrıntıya girmekten çekinmektedir.

Anlatıcı yaklaşık iki ay sonra arkadaşı Mahcub tarafından Zirai Proje Heyeti toplantısına davet edilir. Toplantıya gittiğinde Mustafa Said’in de kurul üyesi olduğunu görür. Toplantıda yaşanan bir tartışma esnasında Said’in usta bir şekilde tartışmaya son vermesi ve insanların onu saygıyla dinlemesi anlatıcıyı çok şaşırtır. Bu olaydan sonra Said’in farklı yetişmiş biri olduğundan şüphesi kalmaz. Bir hafta sonra anlatıcı, arkadaşı Mahcub’un daveti üzerine evine gider. O sırada Said de bir projeyle ilgili konuşmak için Mahcub’un evine gelir. Mahcub, Said’e içki ikram ederek kalması için ısrar eder. Said ilk başta almak istemez fakat ısrarlara dayanamayarak içmeye başlar. O esnada Said sarhoş olmanın etkisiyle İngilizce bir şiiri mükemmel bir aksanla okumaya başlar. Anlatıcı Said’in söylediklerini duyunca büyük bir dehşete kapılır ve gerçek olduğuna inanamaz. Ertesi gün Said’i tarlada çalışırken ziyaret eder ve dün gece olanları anlamak için kasdi olarak İngilizce konuşur. Said ise şaşırarak neden o şekilde konuştuğunu anlayamaz. Anlatıcı daha sonra dün gece olanları anlatır ve onun mükemmel şekilde İngilizce bir şiir okuduğunu söyler. Fakat Said söylenenleri kabullenmez ve sarhoş bir adamın söylediklerinin bir anlamı olamayacağını, ciddiye alınmaması gerektiğini, saklayacak bir şeyi olmadığını söyler. Anlatıcı ise karmaşık düşünceler içerisinde evine döner. Mustafa Said’in o gece okuduğu şiirden ve gizlediği bir şeylerin olduğundan son derece emindir. Çok fazla zaman geçmeden Said anlatıcının evine gelir ve onu kendi evine konuşmak için davet eder.

Anlatıcı Said'in daveti üzerine evine gider ve anlatacağı hikayeyi sabırsızlıkla merak etmeye başlar. Said anlatıcıya daha önce hiç kimseye atlatmadığı şeyleri anlatacağını söyler ve tek bir kişiye bile anlatacaklarından bahsetmemesini ister. Daha sonra anlatıcıya bir deste kağıt uzatır. Anlatıcı kağıtları incelemeye başladığında doğum belgesi, İngiliz pasaportu ve pek çok ülkeye yapılan seyahatleri gösteren mühürler görür ve inanılmaz etkilenir. Bunun üzerine Said ona hikayesini anlatmaya başlar.

İkinci Bölüm

Said, Hartum'da doğmuştur. Babası o doğmadan aylar önce ölmüş bir deve tüccarıdır. Annesi ise duygusuz kişiliğiyle onun için bir yabancı gibidir. Said kendini hep farklı hissetmiştir, diğer çocuklar gibi olmadığını düşünmüştür. Hiçbir şeyden etkilenmeyen, birisi vurduğunda ya da övdüğünde diğerlerinin yaşadığı duyguları yaşamayan biridir. Okulların açıldığı zamanlarda üniformalı bir atlı gelerek onu Nil kıyısındaki bir okula götürür. Diğer aileler çocuklarını okula işgal güçlerinin kötülük yuvası olduğunu düşündükleri için göndermek istememektedirler. Fakat Said gelen görevli ile okula gider ve onu kaydederler.

Mustafa Said ilkokulu kısa sürede bitirir. Hafızası o kadar keskindir ki bir kitap okuduğunda adeta kafasına kazınır. Öğretmenleri ve arkadaşları onu bir dahi olarak görmektedirler. Daha sonra o dönem erişilebilecek en üst düzey sayılan ortaokula geçer ve İngilizceyle tanışır. Okuldaki dikkat çeken başarısı ve zekası nedeniyle İngiliz okul müdürü bir gün onu yanına çağırır ve eğitimi için Mısır'a Lübnan'a ya da İngiltere'ye gitmesi gerektiğini, Sudan'da ona yetecek düzeyde bir eğitim kalmadığını söyler. Bunun üzerine Said Kahire'ye gitmeye karar verir ve Kahire'de bir ortaokula devlet bursuyla gönderilir. Kahire'ye vardığında Bay ve Bayan Robinson tarafından karşılanır. Bay Robinson Arapçayı çok iyi bilen ve İslam felsefesiyle ilgilenen biridir. Bayan Robinson ise Said'i büyük bir sevgiyle karşılamış ve bir annenin oğluna gösterdiği şefkati göstermiştir. Bayan Robinson Said'e karşı hayatının daha sonraki dönemlerinde de bu yardım ve şefkatini eksik etmeyecektir. Said, Kahire'deki eğitiminden sonra Londra'ya gider. Londra'ya gidişini bir trajediye yolculuk olarak nitelendirmektedir. Daha sonra Londra'da tanıştığı kadınları ve yaşadıklarını anlatmaya başlar. İlk olarak Jean Morris'ten bahseder. Onunla yirmi beş yaşındayken Chelsea'da bir partide tanışmıştır. Said, Jean Morris'i ilk gördüğünde ondan etkilenmiştir ve tanışmak için yanına gider. Fakat Jean Morris, Said'e karşı nazik davranmaz, onun kadar çirkin bir yüze sahip biri görmediğini söyler ve Said'in konuşmasına izin

vermeden orayı terk eder. Bu tavır karşısında Said ona bunları ödeteceği üzerine yemin eder. Ertesi sabah yanında Ann Hammond adında yaklaşık yirmi yaşında bir kadınla uyanır. Ann Hammond Oxford’da Doğu dilleri üzerine eğitim görmektedir, babası Kraliyet Mühendisleri’nde çalışmaktadır ve zengin bir aileye mensuptur. Said onu nasıl elde ettiğini ve bir hayat kadınına dönüştürdüğünü anlatmaktadır. Ann Hammond en sonunda kendisini gazla zehirlemiştir ve “Bay Said, Allah belanı versin” yazılı bir not bırakmıştır.

Mustafa Said, Londra’da mahkemede yargılandığı zamanı anımsayarak konuşmasına devam eder. Jean Morris, Sheila Greenwood ve İabella Seymour’un intihar etmelerine sebebiyet verme suçundan yargılanmaktadır. Mustafa Said’i eski öğretmenlerinden Profesör Maxwell Foster Kane savunmaktadır ve intihar eden kadınların iki dünya arasındaki çatışmadan dolayı öldüklerini, Said’in de aslında bir kurban olduğunu söylemektedir. Mustafa Said bütün bunlara içinden itiraz ederek ölüme mahkum edilmek istemiş fakat Profesör Kane mahkemenin yönünü farklı bir mücadeleye çevirmiştir.

Londra’da yargılanmasını anlattıktan sonra tekrar Jean Morris’i anımsar. Üç yıl onun peşinden koşmuştur ve en sonunda Jean Morris onunla evlenir. Said Morris’le ilişkisini bir savaşa ve mücadeleye benzetmektedir ve her seferinde Jean Morris’e yenildiğini ifade etmektedir. Said, şehirleri kadınlara dönüştürerek gündüzleri Keynes ve Tawney teorileriyle yaşarken geceleri oklarla, mızraklarla savaştığını anlatır. Jean Morris’ten sonra tekrar Sheila Greenwood’u ve intihar etmesini hatırlar. Greenwood’u Soho Restoran’da garsonluk yaparken tanımıştır ve hediyelerle, tatlı sözlerle kandırmıştır.

Isabella Seymour’la ise Hyde Park’ta tanışmıştır. Isabella Seymour’un her özelliği onun için yeni bir av olduğu kanaatini oluşturur. Ayrıca onu Bayan Robinson’a da benzetmektedir. Mustafa Said onu bir şeyler içmeye davet eder ve o da kabul eder. Altın renginde kumlardan oluşan çöllerden ve aslında var olmayan ülkesinden bahsederek Isabella Seymour’un dikkatini çeker. Seymour’un güneye olan arzusunu ve merakını hissettikçe timsahlar, filler, oklar ve Nil ile ilgili daha fazla uydurma hikaye anlatır. Isabella Seymour bütün bu anlatılanlardan çok etkilenerek tuzağa düşer ve yaşadığı hayal kırıklığıyla intihar ederek hayatına son verir.

Üçüncü Bölüm

Sıcak bir temmuz gecesi Nil Nehri taşarak evlerin bulunduğu tüm araziye kaplar ve bu sel sırasında Mustafa Said kaybolur. Köy halkı onu her yerde arar fakat bulamaz. En

sonunda onun boğularak öldüğüne inanırlar. Anlatıcı bütün bu olanları babasından öğrenir ve uzun süre bu durumun etkisinden kurtulamaz. Bütün bu yaşananların sonucunda Mustafa Said anlatıcının düşüncelerinde gitmek bilmeyen bir hayalete dönüşmüştür. Anlatıcı bir gün Hartum'dan el-Ubeyd'e gitmek için bir trene biner ve emekli bir devlet memuruyla aynı kompartımana düşer. Yolculuk boyunca sohbet ederler ve konu okul günlerine kadar uzanır. Emekli memur okul arkadaşlarından bahsederken Mustafa Said ile de aynı sınıfta okuduklarını anlatır. Said, sınıfın en parlak ve popüler öğrencilerinden biridir. İngilizceyi ana dili gibi konuşan Said, bir bursla yurt dışına gönderilen ilk Sudanlı öğrenci olmuştur. Bütün bu konuşmalar esnasında anlatıcı tekrar Mustafa Said'i hatırlar ve o topraklarda yatacak bir mezar bile bulamadığını düşünerek üzülür.

Anlatıcı, emekli memurla konuşmasından yaklaşık bir ay sonra İngiltere'de okuyan genç bir Sudanlı'nın evine gider. Orada bir İngiliz de vardır. Sohbet esnasında konu yabancılarla evlilik meselesine gelir ve genç Sudanlı Mustafa Said'den bahsetmeye başlar. Bir İngiliz kadınla evlenen ilk Sudanlı'nın Mustafa Said olduğunu söyler ve onun İngilizlerin Sudan'daki en büyük destekçilerinden biri olduğunu anlatır. Daha sonra konuşmaya İngiliz adam dahil olur ve Mustafa Said'in iyi bir ekonomist olmadığını, rakamlarla desteklenen olgulardan kaçındığını anlatır. Said'i bizzat tanımadığını fakat onun hakkında çok şey duyduğunu söyler. Ayrıca İngiliz solunun desteklediği adamlardan biri olduğunu, lordların arkadaşı olduğundan bahseder.

Dördüncü Bölüm

Anlatıcı, yedi ay sonra Hartum'dan köyüne döner. Amcası, babası ve diğer akrabaları onu karşılamaya gelmişlerdir. Evin yolu üstünde tamamlanmamış bir bina görürler ve anlatıcı ne olduğunu sorar. Amcası hastane olacağını fakat hükümetin iyi çalışmadığını söyler. O esnada yanlarından slogan atarak bir kamyon dolusu insan geçer. Anlatıcı bunun üzerine dedesini hatırlar ve ülkedeki devrimlerin O'nun için yapıldığını söyleseydi ne kadar çok güleceğini hayal eder. Daha sonra tekrar Mustafa Said'i ve bıraktığı mektubunu anımsar. Said ölmeden önce karısını ve iki oğlunu anlatıcıya emanet ettiğini bildirdiği bir mektup bırakmıştır. Mektupta ailesiyle ilgilenmesini ve oğullarını yolculuk tutkusundan korumasını istemiştir. Ayrıca kendisiyle ilgili herşeyi öğrenebileceği gizli odasının anahtarını bırakmıştır.

Beşinci Bölüm

Anlatıcı sabah saatlerinde dedesinin evine ziyarete gider. Dedesinin evini düzensiz ve yontemsiz olarak inşa edilmiş geniş bir ev olarak tarif etmektedir. Dedesinin eski dostları Bahri, Vaad Reyis, Binti Meczip ve dedesi sohbet etmektedirler. Vaad Reyis kadınlarla yaşadığı maceraları anlatmakta, Binti Meczip'ta gençliğinde yaşadıklarını anlatarak ona eşlik etmektedir. Binti Meczip sigara ve içki içen, erkekler gibi küfreden yetmiş yaşına yakın bir kadındır. Köyde cüretkarlığı ve açık sözlü sohbetleriyle ünlüdür. Sohbet kahkahalar eşliğinde devam ederken, anlatıcının dedesi de Mısır'da yaşadıklarını ve annesinin ölümü üzerine Sudan'a dönmek zorunda kaldığını anlatır. Daha sonra hepsi birer birer kalkarak oradan ayrılırlar. Vaad Reyis giderken anlatıcıyı ertesi gün öğle yemeğine davet eder. Anlatıcı Vaad Reyis'in herkes gittikten sonra neden onu evine davet ettiğini dedesinden öğrenir. Vaad Reyis Mustafa Said'in dul kalan eşi Hüsna ile evlenmek istemektedir. Anlatıcı neden bu meseleyi kendisine sorduklarını anlamadığını ifade eder. Dedesi de bütün köyün, Mustafa Said'in eşi ve çocuklarını anlatıcıya emanet ettiğini bildiğinden bahseder ve Vaad Reyis için arabuluculuk yapmasını ve Hüsna'yı ikna etmesini ister. Anlatıcı bunun üzerine çok sinirlenir ve dedesinin seslenmesine rağmen geri dönmeyerek oradan ayrılır.

Altıncı Bölüm

Anlatıcı akşam üzeri Mustafa Said'in evine gider. Ev oldukça sessizdir, Mustafa Said'in eşi Hüsna onu verandadaki bir sandalyeye oturtur ve limonata ikram eder. Hüsna, anlatıcının ısrarlarına rağmen oturmaz ve konuşmayı ayakta dinlemeye başlar. Anlatıcı ona Mustafa Said hakkında sorular sormaktadır. Hüsna, Said'in öldüğü günden bir hafta önce bütün işlerini ayarladığını, borçlarını ödediğini ve anlatıcıya kırmızı mühürlü bir mektup bıraktığını anlatır. Hüsna bütün bunları anlatırken ağlamaktadır ve o sırada anlatıcı Vaad Reyis'in isteğini hatırlayarak kendini kötü hisseder. Bir süre sonra kendini toparlayarak Hüsna'ya iki çocuğu olduğunu ve geleceğini düşünmesi gerektiğini, evlenmek isteyen taliplerinden birisini kabul edebileceğini, Vaad Reyis'in kendisiyle evlenmek istediğini söyler. Fakat Hüsna kesin bir dille Mustafa Said'den sonra hiçkimse ile evlenmeyeceğini, eğer zorla evlendirmeye kalkarlarsa hem kendisini hemde onu öldüreceğini söyler. Bu durumda anlatıcı söyleyecek bir şey bulamaz ve oradan ayrılır.

Ertesi sabah Vaad Reyis gelir ve anlatıcıya konuşmasının nasıl gittiğini sorar. Anlatıcı da Hüsna'nın kesinlikle evlenmek istemediğini söyler. Vaad Reyis bunun üzerine çok öfkelenir ve Hüsna'nın kendisiyle evlenmek zorunda olduğunu kadınların velisinin erkekler olduğunu söyler.

Yedinci Bölüm

Anlatıcı, Mustafa Said'in çocuklarının sünnet düğününden sonra Hartum'a gitmek üzere yola çıkar. Genelde vapurla nehirden Atbara'ya oradan da trenle Hartum'a gitmesine rağmen bu sefer her zaman kullandığı yolu kullanmaz. Çöl yolu üzerinden bir kamyonla gitmeyi tercih eder. Yolculuk esnasında Mustafa Said'i ve anlattıklarını hatırlar, Bayan Robinson Mustafa Said'in mahkemesinde başından sonuna kadar bulunmuştur. Mustafa Said ceza aldıktan sonra Bayan Robinson onu teselli etmiştir. Bütün bunları düşünen anlatıcı Bayan Robinson'a mektup yazmaya ve Mustafa Said hakkında belirsiz olan şeyleri öğrenmeye karar verir.

Sekizinci Bölüm

Anlatıcı, Mustafa Said'in eşi Hüsna ile ilgili aldığı bir telgraf üzerine vapurla köyüne geri döner. Limanda onu arkadaşı Mahcub karşılamıştır. Mahcub'un suçlu hissederek bakışları karşısında durumun ne olduğunu sorar. Fakat Mahcub yeterli bir açıklama yapmaz ve konuyu değiştirir. Mahcub Hartum ile ilgili sorular sormaya başlar. Anlatıcı da yirmi Afrika ülkesinin davet edildiği bir kongre olduğundan bahseder. Bir süre Hartum hakkında konuşurlar. Daha sonra Mahcub özür dilercesine Hüsna'nın sessiz bir şekilde gömüldüğünü söyleyerek anlatmaya başlar. Anlatıcı köyden ayrıldıktan kısa bir süre sonra Hüsna'yı Vaad Reyis'le evlendirmişlerdir. Vaad Reyis'i ve Hüsna'nın babasını vazgeçirmek için uğraşmışlardır fakat başarılı olamamışlardır. Mahcub daha fazla ayrıntıya girmeden konuşmasını bitirir. Anlatıcı Hüsna'nın nasıl öldüğünü köydeki herkese sorar fakat bir türlü öğrenemez. En sonunda Binti Meczub'tan olanları öğrenir. Hüsna evlendikten bir süre sonra önce Vaad Reyis'i sonra da kendini bıçaklayarak öldürmüştür. Bu sebepten dolayı gece ikisini de sessizce gömmüşlerdir.

Dokuzuncu Bölüm

Anlatıcı, karışık düşünceler içerisinde Mustafa Said'in evine gider. Uzun süredir aklını kurcalayan gizemli odasının kapısını açar ve içeri girer. Oda eski anıları hatırlatan sandalağacı tütsüsü kokmaktadır. Ahşap panjurları ve camı açar. İçerisi karanlık olduğu için bir kibrit yakar ve aynada gördüğü kendi yansımasını Mustafa Said zannederek korkar. Daha sonra bir kibrit daha yakar ve bir kadın resmi görür. Etrafa biraz göz attıktan sonra gaz lambası görür ve yakar. Gölgeler birden uzaklaşır ve odadaki herşey net görülmeye başlar. Odanın dört duvarı da yerden tavana kadar raflarla ve kitaplarla doludur. Tüm oda İran halılarıyla kaplanmış. Odanın bir köşesinde her parçasıyla bir İngiliz şöminesi durmaktadır. Şöminenin iki tarafında ipekle kaplanmış sandalyeler, defterler, kitaplar ve bir masa vardır. Lambanın ışığıyla kitapları incelemeye başlar. Kitaplar kategorik olarak sıralanmıştır. Ekonomi, tarih, edebiyat gibi konularda Batı kültür ve edebiyatına ait pek çok kitap bulunmaktadır. Kitapları incelemeye devam ederken İngilizce Kur'an ve İncil görür. Tek bir Arapça kitap yoktur. Daha sonra kitaplığın üzerinde dizilmiş olan fotoğrafları bulur. Mustafa Said yüzerken, gülerken, yazarken, kürek çekerken gibi her anını gösteren pek çok fotoğraf görür. Aralarında dikkatini çeken bir kadın fotoğrafı bulur, arkasında Sheila yazmaktadır. Başka bir fotoğrafta ise Isabelle Seymour yazmaktadır. Isabelle Seymour fotoğrafta Mustafa Said'in anlattığından biraz farklı gözükmektedir. Başarılı bir cerrahın eşi olan Isabelle Seymour düzenli olarak kiliseye giden dindar bir kadındır. Mustafa Said ile tanıştıktan sonra ona aşık olur ve kendini derin bir karanlığın içinde bulur. Anlatıcı fotoğraflara bakmaya devam eder. Deri çerçeveli bir fotoğraf bulur. Ann Hammond'un fotoğrafı olduğunu anlar. Mustafa Said onunla Oxford'da Ebu Nuvas üzerine verdiği bir ders esnasında tanışmıştır. Ann Hammond evinde gazla kendini zehirleyerek intihar etmiş şekilde bulunur. Anlatıcı fotoğrafları yerine koyar ve bir mektup bulur. Bayan Robinson'dan Mustafa Said'e yazılmış bir mektuptur bu. Bayan Robinson ona sevgilerini iletmede ve her zaman yanında olduğunu belirtmektedir. Anlatıcı mektubu cebine koyar ve şöminenin yanına oturur. The Times gazetesinin 26 Eylül 1927 tarihli sayısını bulur, bir süre okur. Mustafa Said'in bu gazeteyi özellikle neden sakladığını düşünür ve bir anlam veremez. Sonra bir defter bulur üzerinde "Hayat Hikayem – Mustafa Said" yazmaktadır. İçine baktığında hiçbir şey yazılmamış, boş bir defter olduğunu görür. Başka bir dosya bulur, içinde pek çok çizilmiş resim olduğunu görür. Mustafa Said renkli İngiliz şehir manzaralarıyla birlikte köydeki herkesin resmini en keskin detaylarına kadar çizmiştir. Anlatıcı Mustafa Said hakkında daha fazla şey öğrenebilmek için kağıtları didik didik

aramaya devam eder. Odanın içindeki herşey bir bulmacanın parçaları gibidir. Bütün bu parçaları ve detayları bulması için özellikle Mustafa Said'in koyduğunu düşünür. Ayağa kalkar ve ışığı Jean Morris'in yağlı boya resmine tutar. Bütün diğer fotoğraflardan ayrı olarak Jean Morris'in tablosu bizzat Mustafa Said tarafından çizilmiştir. Mustafa Said istemese de Jean Morris'e karşı koyamaz ve ona aşık olur. Jean Morris karmaşık bir kişiliğe sahiptir. Mustafa Said üç yıl boyunca Morris ile evlenmeye çalışır ve en sonunda evlenirler. Fakat evlendikten sonra Said avcıyken av olduğunun farkına varır. Bu evlilik büyük bir felaket olmuş ve adeta ölüm saçan bir savaşa dönmüştür. Büyük öfke patlamaları ve tartışmayla devam eden günler Mustafa Said için dayanılmaz olur. Bir gün Mustafa Said başka bir adamın mendilini evde bulur ve eşinin sürekli onu aldattığını anlar. Fakat Jean Morris bu olanları hiç umursamaz ve Mustafa Said ile dalga geçer. Bir şubat akşamı Mustafa Said eve geldiğinde Jean Morris'in onu beklediğini görür. Morris'e yanında kim olduğunu sorar. Morris ise kimse olmadığını uzun zamandır onu beklediğini söyler. Mustafa Said bıçağını çıkarır ve Jean Morris'in göğsüne saplar, Morris hiç karşılık vermez ve orada ölür.

Onuncu Bölüm

Anlatıcı, Mustafa Said'in odasındaki mumları söndürür, kapıyı kilitler ve bahçeye çıkar. Anahtarı hiç kimsenin bulamayacağı bir yere atmayı düşünür. Sonra vazgeçer. Nehre doğru gider ve kuzey kıyısına doğru yüzmeye başlar. Nehrin ahengine kavuşana kadar uzun süre yüzer. Uyuyup uyumadığını, yaşayıp yaşamadığını düşünür. Karmaşık düşünceler içerisinde o kadar çok yüzer ki kollarını hareket ettiremeyecek hale gelir. Bacakları onu nehrin dibine doğru çekmeye başlamıştır. Yapması gereken sorumlulukları olduğunu, yaşaması gerektiğini düşünür. Ellerini ve ayaklarını güçlükle hareket ettirmeye başlar ve imdat diye bağırır.

4.2. Romandaki Karakterlerin İncelenmesi

Edebiyat eserleri genel olarak kahramanlar üzerinden tanınır. Eserlerde rol alanlar kadın, erkek, yaşlı, genç, çocuk gibi diğer canlılar, geçmişten kalma tarih öncesi yaratıklar veya geleceğe ait varlıklardır. Canlılar kadar cansız varlıklarla da karşılaşmak mümkündür. Eserden esere, yazardan yazara ve dönemden döneme farklılıklar gösterebilen karakterlerin rolü bir bütün halinde değerlendirilmeli ve biri diğerinden soyutlanarak ele alınmamalıdır (Tepebaşı, 2019, s.73-74). Karakterler nefretimizin, hayranlığımızın ve beğenimizin nesneleridir. Edebiyat karakterleriyle ilişkimiz o kadar derindir ki çoğu zaman bizim için nesne olmanın dışına çıkarlar. Kendimizi algılama biçimimizin ve kişileştirmenin gücüyle

olduğumuz kişinin bir parçası haline gelirler. Fakat Aristoteles'e göre hikaye konusunun yanında karakter ikincil ögedir ve karakterlere sadece “eylemin yararı için” yer verilmiştir. Çağımıza daha yakın olan eleştirmenlerden Henry James ise her ikisinin denk olduğunu ve birbirini tamamladığını belirtir. Bütün bunların yanı sıra en etkili romanlar karakterlerinin benzersizliğinin ve onlara karşı hissettiğimiz duyguların yanında sürükleyici bir konuya sahip olanlardır (Bennett & Royle, 2018, s. 87-88).

Kuzeye Göç Mevsimi karakter ve konu olarak her iki yönüyle de ilgi çekici bir kurguya sahiptir. Karakterler açısından çok zengin olan roman sömürgecinin bakış açısıyla beraber sömürgeleştirilmiş olanın da bakış açısını yansıtmaktadır. Romanda İngiliz kültür ve eğitiminin etkileri, kolonyalizm dönemi ve sonrası yaşanan sosyolojik, psikolojik ve tarihsel süreçler karakterler üzerinde başarılı bir şekilde işlenmiştir. Ayrıca Tayyib Sâlih'in kullandığı karakterlerde özellikle anlatıcı ve Mustafa Said karakterinde James Joyce'un *Ulysses*'te kullandığı bilinç akışı tekniğini görmekteyiz. Her iki karakterin de içsel düşünceleri bazen bir bütünlük göstermez, normal düşünce akışı gibi yarım ve bağlantısızdır. Roman boyunca bu iki karakteri de içsel düşünceleriyle anlamaya ve yorumlamaya çalışırız. Yazar karakterlerin izlenim ve yargılarını anlık olarak okuyucuya sunar ve okuyucunun boşlukları doldurmasını bekler. Karakterler üzerindeki bilinç akışını romandaki anlatıcı karakterinin şu ifadeleri örneklendirmektedir:

“...Kim bilir çocukken bu ağacın altında, nehre taş atarak ve hayal kurarak kaç saat geçirmiştin; hayal gücüm uzak ufuklarda dolaşıyordu o zamanlar.....Hayattan hakkım olan payı zorla almak istiyorum, savurganca vermek istiyorum; aşkın kalbimden akmasını, olgunlaşmasını ve meyve vermesini istiyorum.....Hayır, suya fırlatılmış bir taş değil, bir tarlaya ekilmiş tohumum ben. Dedeme gidiyorum; bana kırk yıl önceki, elli yıl önceki, hatta seksen yıl önceki hayattan bahsediyor...” (Salih, 2016, s. 15).

Mustafa Said'in de İngiltere'deki mahkeme esnasında aklından geçirdiği ifadeler karmaşık bir düşünce akışını göstermektedir:

“Bu doğru değil, uydurma. Onları öldüren benim. Ben susuzluğun çölüyüm. Othello falan değilim. Ben bir yalanım...” (Salih, 2016, s. 39).

Tayyib Sâlih bazı karakterlerini sabit bir düşünce yapısına oturtmamış olaylar karşısında sorgulayan, fikir değiştiren ve bazende belirsizlik gösteren bir imaj çizmiştir. Romanda bazı yerlerde Mustafa Said ile anlatıcının sesi birbirine karışmakta, olaylar arası

sıçramalar ve tarihler arası geriye dönüşler çok sık olmaktadır. Bundan dolayı hikayeyi tahmin etmek zorlaşmaktadır. Ancak kitap tamamlandığında tüm parçalar ve ayrıntılar yerine oturmaktadır. Fakat buna rağmen yazar bazı ipuçları ve semboller bıraksa da okuyucuyu Mustafa Said'in ve anlatıcının sonuna dair bir belirsizlik ve tartışma içinde bırakır. Bütün bunlar yazarın okuyucuyu düşündürmeyi sevdiğini göstermektedir. James Joyce gibi okuyucunun zihnini sürekli uyanık tutan parçalı bir kurgu oluşturmuştur. Roman kurgusunda rol oynayan bütün karakterler aşağıda tek tek ele alınacaktır:

4.2.1. Anlatıcı

Romanda kullanılan ifadelerden dolayı anlatıcının yazarın kendisi olduğuna dair görüşler ortaya çıkmıştır. Fakat Tayyip Sâlih bu konuda iki farklı bakış açısını okuyucuya daha iyi yansıtabilmek için romanın kahramanı Mustafa Said'in dışında bir de anlatıcı olduğunu ifade etmektedir (Berkley & Ahmed, 1982, s. 3-4). Anlatıcı Avrupa'da eğitim almış, doktorasını tanınmayan bir İngiliz şair üzerine yapmıştır. Yedi yıl Avrupa'da kaldıktan sonra Sudan'a dönmüştür. Romanın kahramanı Mustafa Said ile anlatıcı arasında oldukça büyük benzerlikler bulunmaktadır. İkisi de Avrupa'ya gitmiş ve daha sonra Sudan'a dönmüştür. Bu tür benzerlikler doğal olarak anlatıcı ve Mustafa Said'in aynı kişiler olabileceği düşüncesine yol açmıştır. Romandaki olaylar anlatıcının ifadeleriyle okura sunulmuştur.

4.2.2. Mustafa Said

1898 yılında Hartum'da dünyaya gelmiştir. Eğitimine Hartum'da başlamış, başarılı bir öğrenci olduğu için önce Kahire'ye sonra da Londra'ya gönderilmiş eğitimine orada ekonomi üzerine devam etmiştir. Mustafa Said romanda keskin zekası ve kavrayışıyla ön plana çıkmaktadır. Kendisini de şu ifadelerle tanımlamıştır: “Yegane silahım kafatasımın içindeki o keskin bıçaktı ama kalbimin içinde kayadan yapılmış gibi sert ve soğuk bir his vardı” (Salih, 2016, s. 34). Londra'da cinayetten yargılanmış ve yedi yıl hapse mahkum edilmiştir. Hapisten çıktıktan sonra Paris, Kopenhag, Delhi gibi pek çok farklı yere gitmiş en sonunda Nil kıyısında kimsenin onu tanımadığı ücra bir köye yerleşmiştir. Köylülerden biri olan Hüsna Binti Mahmud ile evlenmiştir. Köylüler onun hakkında hiçbir şey bilmemektedirler. Roman ilerledikçe anlatıcı bu gizemi çözmeye çalışmakta ve Mustafa Said'in gizemli geçmişini öğrenmektedir. Bir çiftlik alıp, ev yaptırmış ve tarımla uğraşmaya başlamıştır. Bir temmuz gecesini Nil'in taşması sonucu büyük bir sel felaketinde ortadan kaybolmuştur. Roman boyunca intihar ettiği, kaybolduğu ya da dalgalara karşı koyamayarak

boğulduğu yönünde bilgiler geçse de tam olarak ne olduğu konusu belirsiz bırakılmıştır. Romanda Doğu-Batı çatışmasının yansıtıldığı ana karakterdir. Yazar bu karakterde çok karmaşık bir kişilik ortaya koymuştur.

Tayyip Sâlih, Said karakterini şu ifadelerle tarif etmektedir: “Mustafa Said gerçek hayatta olmayan, bir dizi karakterin karışımıdır. Hem şeytan hem de melek, bir taraftan Don Juan ve diğer taraftan iyi bir koca aynı zamanda kadın kurbanlarını yok eden bir suçluyken bunun yanında hayata katkıda bulunan bir dahi...” (Berkley & Ahmed, 1982, s. 17).

4.2.3. Anlatıcının Babası

Sıradanlıkları temsil etmektedir. Romanda çok fazla geçmemekle birlikte dini ibadetlerini yerine getiren biri olarak ifade edilmiştir.

4.2.4. Anlatıcının Annesi

Anlatıcıyı İngiltere’den döndükten sonra köyde başsağlığı ve tebrikler için ziyaret etmesi gereken yerlere tek tek yönlendirmesiyle geleneklere ve adetlere bağlı bir karakter olarak yansıtılmıştır. Romanda çok fazla geçmemektedir.

4.2.5. Vaad Reyis

Yetmişlerinde bir adamdır. Birçok kere evlenip boşanmıştır. Kadınlarla ilgili maceralarını anlattığı ahlaki olmayan sohbetleriyle ön plana çıkmaktadır. Mustafa Said’in ölümünden sonra zorla dul eşi Hüsna ile evlenmiştir. Evliliklerinden bir süre sonra Hüsna önce Vaad Reyis’i sonra da kendini öldürmüştür. Vaad Reyis karakteri sömürge toplumlarındaki yozlaşmış kesimin kadına karşı bakış açısını yansıtmaktadır. Bu tür toplumlarda kadınların sosyal statülerinin ve haklarının kültürel, toplumsal ve ekonomik olarak nasıl algılandığını ortaya koyan bir karakterdir.

4.2.6. Mahcub

Anlatıcının çocukluk arkadaşıdır. İlkokulu bitirdikten sonra eğitimine devam etmemiş, çiftçi olmaya karar vermiştir. Zirai Proje Heyeti’nin ve kooperatifin başkanıdır. Bulunduğu köyde de bir otorite olarak görülmektedir. Bağımsızlıktan sonra Ulusal Demokratik Sosyalist Parti’nin yerel liderlerinden biri olmuştur. Ülkenin gidişatını ve toplumsal sorunları eleştirmektedir.

4.2.7. Binti Meczub

Sigara ve içki içen, erkekler gibi davranan, uzun boylu ve yetmiş yaşına yakın bir kadındır. Sekiz defa evlenmiştir. Köyde, sohbet ortamlarında yaptığı cüretkar konuşmalarıyla ünlüdür. Vaad Reyis ve anlatıcının dedesi Hacı Ahmed'in yakın arkadaşıdır.

4.2.8. Anlatıcının Dedesi (Hacı Ahmed)

Dede karakteri olaylar içinde çok fazla geçmese de önemli bir yer işgal etmektedir. Yaklaşık doksan yaşlarında olmasına rağmen fiziksel olarak sağlıklı bir yapıya sahiptir. Bu yönüyle köyde inanılmaz biri olarak görülmektedir. Yazar, geçmişi, geleneği ve sadeliği dede karakteriyle okuyucuya yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra anlatıcının tarihiyle ve geçmişiyle bağlarının kuvvetlenmesini sağlayan bir karakter olarak da ön plana çıkmaktadır. Bütün değişimlere rağmen değişmeyen tek şey olarak sembolize edilen karakter anlatıcının zihinsel karmaşasını bitiren gerçeklik olarak gösterilmektedir.

Nitekim Tayyib Sâlih, dede karakterinin esas karakterlerden biri olduğunu ifade etmekte ve onun mücadeleyi ve her koşulda hayatta kalmayı temsil ettiğini, herhangi bir yanılsamaya eğilimli olmayan, sağlıklı bir kişilik olduğunu ifade etmektedir (Berkley & Ahmed, 1982, s. 16-17). Romanda da anlatıcı dedesinin mücadelecî yönünü şu ifadelerle anlatmaktadır:

“Avrupa'nın endüstri dünyasının standartlarına göre bizler yoksul köylüleriz ama dedeme sarıldığımda evrenin kalbinde bir noktaymışım gibi zengin hissediyorum. O, dalları verimli, doğanın bol su ve bereket sunduğu uzun bir meşe ağacı değil, daha çok Sudan'ın çöllerindeki sayal çalılarına benziyor, kalın kabuğu ve keskin dikenleriyle ölümü yeniyor çünkü çok az yaşam talep ediyor. Onun mucizesinin sırrı da bu işte; hastalıklara, kıtlığa, savaşlara ve yöneticilerin yozlaşmasına rağmen hayatta.” (Salih, 2016, s. 76)

Aynı zamanda dede karakteri üzerinden resmedilen sadelik, mücadele ve gerçeklik Mustafa Said'in özlemini çektiği ve ulaşmak istediği nokta olarak anlatılmaktadır.

4.2.9. Hüsna Binti Mahmud

Mustafa Said'in eşidir. Mustafa Said'in ölümünden sonra kendisini ve çocuklarını emanet ettiği ve yine O'na benzeyen anlatıcıya sessiz ama derin bir sevgi beslemekte, O'nunla evlenmek istemektedir. Ancak Vaad Reyis'in ısrarı, ailesinin ve çevresinin baskıları sonucunda Vaad Reyis ile evlendirilmesi bir faciaya yol açmıştır. Evlendikten kısa bir süre

sonra Vaad Reyis'i ve kendisini öldürmüştür. Daha önceden böyle bir felaket yaşanmamış olması, toplumdaki tepkinin patlama noktasına geldiğini düşündürmektedir. Hüsnâ karakteri, sömürgecilerden çok kendi toplumunun kadınları aşağılayan tutumuna ve önyargılarına karşı bir mücadeleyi temsil etmektedir.

4.2.10. Mustafa Said'in Annesi (Fatıma Abdussadek)

Hakkında çok fazla bilgi verilmemekle birlikte romanda bir bölümde Zandi ya da Baria kabilelerinden güneyli bir köle olabileceği söylenmektedir. Her ne kadar oğluyla ilgilenmeyen, duygusuz bir karakter imajı çizilmiş olsa da Mustafa Said'in kişiliğinde büyük etkisi olduğu romandaki ifadelerden anlaşılmaktadır. Bu karakter Mustafa Said'in kendisini hiçbir yere ait hissetmemesinin ve kimliksizliğinin en büyük etkenlerinden biri olarak okunmaktadır.

4.2.11. Bayan Robinson

Kahire'de yaşayan Avrupalı bir kadındır. Adı Elizabeth'dir. Mustafa Said Kahire'yi Bayan Robinson'a benzetmektedir. Said ilk kez Bach müziğini, Keats şiirini ve Mark Twain'i ondan öğrendiğini söylemektedir. Kısacası Said'i batı kültürüyle ilk tanıştıran kişi anlamı yüklenebilir. Bayan Robinson, Said'in yaşamında hayranlık ve güven duyduğu bir kişi olarak anlatılmaktadır. Aynı zamanda Londra Ağır Ceza Mahkemesinde yedi yıl hapse mahkum edilen Mustafa Said'i tek teselli eden karakter olarak öne çıkmıştır.

4.2.12. Bay Robinson

İyi derecede Arapça bilmekte ve İslam felsefesi ve mimariyle ilgilenmektedir. Hayatının sonlarına doğru Müslüman olmuştur. Eşi Bayan Robinson ile birlikte Kahire'de bir müddet Mustafa Said'i ağırlamışlardır.

4.2.13. Jean Morris

Mustafa Said onunla Chelsea'da bir partide tanışır. Mustafa Said'e görünüşüyle ilgili hakaret ettikten sonra Said, ondan intikam almaya yemin eder. Uzun süre onu elde etmeye çalışan Said sonunda onunla evlenir. Romanın ilerleyen kısımlarında çatışmalı evlilikleri sonucunda Mustafa Said tarafından bıçaklanarak öldürülür. Yazar Batı'nın Doğu'yu aşağılayan bakış açısını Jean Morris karakteri üzerinden okuyucuya yansıtmıştır.

4.2.14. Ann Hammond

Babası Kraliyet Mühendisleri'nde çalışan, annesi Liverpoollu zengin bir ailenin kızıdır. Oxford'da Doğu dilleri üzerine öğrenim görmektedir. Doğu felsefelerinin etkisinde kalarak, İslam ve Budizm arasında kalmıştır. Çocukluğunu bir rahibe manastırında geçiren Hammond'un teyzesi bir milletvekili eşiydi. Romanda tropik iklimlere ve güneşe hasret duyan Doğu hayranı bir karakter olarak yansıtılmıştır. Bir kağıda “Bay Said, Allah belanı versin” yazarak kendini gazla zehirleyerek öldürür.

4.2.15. Sheila Greenwood

Hull'un banliyölerinde yaşayan köylü bir aileden gelmektedir. Soho Restoran'da gündüzleri garsonluk yapmakta, geceleri ise Politeknik'te eğitim almaktadır. İdealist bir genç kız olan Greenwood, gelecekte sınıf farkının ortadan kalkarak bütün insanlığın eşit şekilde yaşayacağına ve işçi sınıfının toplumsal dönüşümü gerçekleştireceğine inanmaktadır. Mustafa Said onu hediyelerle, tatlı sözlerle kandırarak elde etmiştir. İntihar ederek hayatına son verir.

4.2.16. Isabella Seymour

Mustafa Said onunla Hyde Park'taki Speakers' Corner'a gittiğinde tanışır. Annesi İspanyol'dur. Başarılı bir cerrahın eşi ve iki erkek çocuk annesidir. Her pazar düzenli olarak kiliseye giden dindar bir Hristiyan'dır. Mustafa Said onu kendi kurguladığı aslında var olmayan gizemli ve egzotik ülkesine dair öykülerle kandırır. Said'e aşık olduktan sonra kendini derin bir karanlığın içinde bulan Seymour, intihar ederek hayatına son verir.

4.2.17. Başsavcı Sir Arthur Higgins

Mustafa Said'in Oxford'da Ceza Hukuku dersi aldığı hocasıdır. Sol ve bohem çevrelere yakınlığıyla bilinen biridir. Aynı zamanda Londra Mahkemesi'nde Said'i sanık sandalyesinde sorguya çeken savcıdır. Said romanda onu şu şekilde ifade etmektedir “...onu iyi tanıyordum ve daha önce bu mahkemede, üstelik aynı salonda, sanık sandalyesinde oturan sanıkları terletirken görmüştüm. Kimse ondan kurtulamazdı.” (Salih, 2016, s. 38)

4.2.18. Profesör Maxwell Foster-Keen

Oxford'da Ahlaki Silahlanma Hareketi'nin kurucularından, mason ve Afrika'daki Protestan Misyoner Dernekleri Yüksek Kurulunun üyesidir. Bunun yanında Mustafa Said'in eski öğretmenlerinden biridir. Said'in yargılandığı Londra Mahkemesi'nde onu idamdan kurtarmak için büyük çaba göstermiştir. Davanın yönünü Doğu – Batı çatışmasından

kaynaklanan mücadeleye çevirmiş, Said'in de aslında bir kurban olduğunu öne sürmüştür. Profesör karakteri ve romandaki söylemleri sömürgeci düşünceyi olduğu gibi yansıtmaktadır. Said'e sahip çıkması, ne yaparsa yapsın onun gözünde hala siyahi entellektüel bir proje olması gerçeğine dayandığını göstermektedir.

4.2.19. Trendeki Emekli Devlet Memuru

Mustafa Said'in Hartum'da okuduğu dönemden sınıf arkadaşıdır. Romanda Said'in Hartum'daki okul yıllarını ondan öğrenmekteyiz. Okuldan önce el-Fâşir bölgesinde veznedar olarak çalışmış daha sonra yöneticilik sınavına girerek otuz sene devlet hizmetinde çalışmıştır. İngilizlerin ülkedeki yetkilerinden ve yaptıklarından son derece şikayetçidir.

4.2.20. Genç Sudanlı (Mansur)

İngiltere'de okurken bir yandan da üniversitede ders vermektedir. Anlatıcı ile İngiltere'de bir süre beraber bulunmuşlardır. Mustafa Said'e hayranlık duymakla birlikte ona Dışişleri Bakanlığı tarafından Ortadoğu'da gizemli görevler verildiğini, şimdi ise İngiltere'nin kırsal bir kesiminde milyoner olarak yaşadığını düşünmektedir. Mustafa Said gerçeklerin ötesinde herkes için farklı olduğu gibi, onun içinde kendi kurgaladığı ve hayal ettiği şekildedir.

4.2.21. İngiliz (Richard)

Anlatıcı ile birlikte Maliye Bakanlığı'nda çalışmaktadır. Mustafa Said ile bizzat tanışmamış fakat onun hakkında çok şey duymuştur. Said'in güvenilir bir ekonomist olmadığını düşünmektedir. Batı'nın Doğu hakkındaki önyargılarını ve değerlendirmelerini yansıtmaktadır. Olgular, rakamlar ve istatistiklerle değişimin gerçekleşebileceğine inanmaktadır.

4.3. Zaman

“Roman bir zaman sanatıdır ve geniş bir zamana yayılan olay, durum, olgu, yaşantı, duygu, hayal ve düşünce unsurlarının sergilenmesidir” (Çetin, 2006, s. 128). Metinlerde zaman kavramı olayların ve kurgunun işlevliğini arttıran en önemli unsurdur. Zaman kurgu ve olayı geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman boyutunda bölmekte olay örgüsünün ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Zaman kavramı edebi metinlerdeki işleniş biçimine göre soyutluktan sıyrılıp dönemsel ve tarihsel boyut kazanır (Şengül, Romanda Zaman Kavramı, 2011). Edebi metinlerde kullanılan dil zamanın değişkenliğini ortaya koymasıyla geçmiş,

şimdi ve gelecek olayları algılamamızı sağlar. Aynı zamanda dilin diğer işlevi, okuyucuyu metindeki zamana çekerek duygusal, kültürel ve sosyal süreçleri göstermektir (Narlı, 2002).

Kurmaca anlatılar ve öyküler de hayat gibi bir başlangıç ve bitişe sahiptir. Eserdeki olaylar bu iki zaman aralığında gerçekleşir. Zaman dilimi ise parçalara ayırarak ve gruplandırılarak gerçekleştirilir. Anlatılar, yapılarında bu değişimi sergileyerek farklı durumlardaki bağlantıları görmemiz için değişik yollarla bunu kolaylaştırır. Romanlarda her zaman olaylar düz bir çizgi halinde kronolojik olarak ilerlemez, zaman akışının yönünün değiştiği anlatım süreçleri vardır. Zamandaki bu sıçramalar ile geçmiş, şimdi ve gelecek zaman birbirleriyle birleştirilir. Eserlerdeki sıralama tarzı kendine özgüdür ve kendi kurgusu içinde belirli bir mantık barındırır (Tepebaşılı, 2019, s. 149).

Kuzeye Göç Mevsimi romanında zaman alışılmış kronolojik sıradan saparak geriye dönüşler yapmaktadır. Anlatıcı bulunduğu zamanı ve olayları ifade ederken sık sık geriye dönüşler yaparak Mustafa Said'in hayatından kesitler sunar. Roman boyunca belli bir sıraya bağlı kalınmadan Mustafa Said'in doğumundan ölümüne kadar olan zaman dilimi parçalara ayrılarak anlatıcı tarafından aktarılır. Tayyib Sâlih anlatım zamanı içerisinde tekrarlama tekniğini de kullanmıştır. Önceden yaşanmış olayları anlatım sürecinde birkaç defa daha tekrarlamıştır. Örneğin, Ann Hammond'un intiharı romanda iki kere anlatılmaktadır. Romanda olaylar tekrarlanmanın dışında parçalara ayrılarak kendi içinde mantıksal bir bağ oluşturulmuş ve Mustafa Said'in başından geçenler romanın içinde dağınık bir şekilde yerleştirilmiştir. Yazarın romandaki olay ve kurgu bütünlüğünün kavranabilmesi ve olaylar arasındaki bağlantının çözülebilmesi için okuyucuyu romanın tümünü dikkatle ele alma mecburiyetinde bırakmış olduğu gözükmektedir.

Tayyib Sâlih romanda kullandığı zamansal süreci Mustafa Said'in hayat hikayesiyle, tarihsel açıdan ortak olayları farklı zeminlerde kesiştirerek kullanmıştır. Bunun yanı sıra tarihsel zaman içerisinde yaşanmış olayları ve sömürgecilik dönemini farklı sembollerle yansıtmakta ve romanın kahramanından yola çıkarak bütün topluma etkilerini ortaya koymaktadır. Mustafa Said'in hayatına konu olan her tarih ve süreç toplumsal bir olaya karşılık gelmekte, romandaki tarihsel zaman birbiri içerisinde mantıksal bir kurgu oluşturmaktadır. Eserde zamanın olayların dizgisi, konusu ve teması üzerindeki etkisi açıkça görülmektedir. Romanın iskeletini kurarken her tarih ve karakterin arka planına ayrı bir anlam yüklemiştir.

Roman içerisinde verilen tarihleri ve sömürgecilik dönemine karşılık gelen olayları başlıklar altında kronolojik olarak analiz etmeye çalışacağız.

4.3.1. Tarih 16 Ağustos 1898

Romanda 16 Ağustos 1898 Mustafa Said'in doğum tarihi olarak geçmektedir. Sudan'ın tarihsel sürecinde incelendiğinde ise Said'in doğumundan yaklaşık iki hafta sonraya karşılık gelen 2 Eylül 1898 Sudan'daki İngiliz sömürge yönetiminin başlangıcına işaret etmektedir.

“1898’de İngiliz Generali Lord Kitchener kumandasındaki İngiliz-Mısır ortak ordusu Hartum önlerine geldi ve Kereri’de vuku bulan çarpışmada Halife Abdullah’ın mağlûp ve katledilmesi üzerine Mehdi Devleti yıkıldı. İngilizler, ellerindeki yeni makineli tüfeklerle 10.000 Sudanlı’yı öldürdüler ve bu başarıları sayesinde Mısır Hidivliği üzerinde baskı kurarak Sudan’ı birlikte yönetiyorlarmış görünümü altında kendi sömürgeleri haline getirdiler” (Ahmed, 1997).

General Kitchener’dan romanda da bahsedilmekte Said’in babasının kabilesinin Kitchener’ın Sudan’ı yeniden fethettiğinde onlara rehberlik ettiği anlatılmaktadır. Yazar, Mustafa Said’in ifadeleriyle o dönemi şu şekilde anlatmaktadır:

“Mahmud Vaad Ahmed, Atbara savaşındaki yenilgisinin ardından prangalarla Kitchener’a getirildiğinde Kitchener ona: ‘Yakıp yıkmak ve yağmalamak için neden benim ülkeme geldin?’ demişti. Bunu o toprakların asıl sahibine söyleyen bir istilacıydı o ve o toprakların sahibi başını eğmiş ve hiçbir şey dememişti. Aynısı benim için de geçerliydi” (Salih, 2016, s. 94).

Mustafa Said İngiltere’deki mahkemede sömürgeciliğin ülkesine verdiği zararları da şu ifadelerle anlatmaktadır:

“O mahkemede, Kartaca’daki kılıçların çarpışmalarını ve Kudüs toprağının kutsallığını ezerken Alenby’nin atlarının toynaklarının gürültüsünü işitiyordum. Gemiler Nil’e ilk önce ekmek değil silah taşımak için açıldılar ve demiryolları aslında askerleri taşımak için çalışıyordu; okullarda bize onların diliyle ‘evet’ demek öğretiliyordu. Bize en büyük Avrupa zorbalığının virüsünü bulaştırdılar, Somme ve Verdun’daki, dünyanın daha önce hiç bilmediği bu virüsü, onların bin yıldır taşıdıkları virüsü. Evet beyler sizin evinize

bir istilacı olarak girdim; tarihin damarlarına enjekte ettiğiniz zehrin bir damlası olarak” (Salih, 2016, s. 94).

Mustafa Said bu ifadelerle Sudan’a sömürgecilik döneminde verilen zararı göstermekte ve Batı’dan intikam aldığını belirtmektedir. Özellikle yüzbinlerce İngiliz ve Fransız askerinin ölümüyle sonuçlanan Somme ve Verdun savaşlarını (Schofield, 2016) göz önüne getiren Said, Avrupa zorbalığının sadece Doğu için değil Batı’nın kendisini de etkileyen acı sonuçlarına işaret etmektedir. Ayrıca bu zorbalığın ve vahşetin Avrupa tarafından kendilerine bulaştırıldığını da belirtmektedir.

4.3.2. Tarih 1916

Romanda Mustafa Said’e Kahire’de pasaport verildiği tarih olarak geçmektedir. Sudan tarihinde ise Darfur Sultanlığının İngiliz hakimiyetine girdiği zamana karşılık gelmektedir. Sudan’ın 1898 yılında İngilizler tarafından işgalinden sonra İngiliz yönetimi altına girmek istemeyen Ali Dinar, Darfur Sultanlığını yeniden kurarak düzen sağlamaya çalıştı. İngiliz emperyalizmi için en önemli mecra olan Mısır ve çevresinin hakimiyetini kontrol altına almak İngiliz yönetimi için büyük önem taşımaktaydı. Bunun üzerine İngiliz yetkililer Darfur’u işgal kararı aldılar. Osmanlı Devleti’de İngilizlere karşı Ali Dinar’a destek göndermeye çalıştı fakat İtilaf Devletleri’nin Çanakkale saldırısına karşı savunma yapmak zorunda kalmaları yardım göndermeyi imkansızlaştırdı. İngiliz işgaline karşı büyük direniş göstermiş olan Ali Dinar 1916 yılında öldürülmüş, Darfur İngiliz yönetimine geçmiştir (Zengin, 2018, s. 613). Tayyib Sâlih bu tarihsel olayla romanda kurgusal olarak açık bir şekilde bağlantı kurmasada Sudan tarihindeki önemli dönüm noktalarından biri olan bu olayı Mustafa Said’in hayat hikayesindeki bir süreçte özellikle belirtmesiyle dikkat çekmektedir.

4.3.3. Tarih 1922 – 1923

Mustafa Said bu tarihler arasında İngiltere’de beş ayrı kadınla beraber olmuş ve sonunda hepsinin ölmesine sebep olmuştur. Tarihsel süreçte ise Mısır’ın İngiliz sömürgesinden kurtulduğu ve bağımsızlığını ilan ettiği zamanı göstermektedir.

İngiltere ve Mısır arasındaki müzakereler bir sonuca ulaşamayınca 28 Şubat 1922’de İngiltere Mısır’ı tek taraflı olarak bağımsız ilan etti. Fakat İngiliz hükümetine bırakılan yetkiler Mısır’ın iç ve dış işlerine sürekli müdahale hakkı verdiği için bu şartlar altında Mısır’ın bağımsızlığı şekilden öteye gitmiyordu. Mısır siyasetçileri bu şekli bağımsızlığı

tanımayarak devlet kurumlarını tesis etmeye başladılar. Sultan Ahmed Fuad 15 Mart 1922’de kral unvanını aldı ve bununla birlikte Mısır’da monarşi ilan edilmiş oldu. 1923’te ise bir komisyon tarafından hazırlanan anayasa yayımlandı (Görgün, 2004). Fakat Mısır’ın tek taraflı olarak bağımsız ilan edilmesiyle birlikte Mısır’ın savunması, Britanya İmparatorluğu’nun Süveyş Kanalı gibi iletişim yollarıyla azınlık ve yabancı haklarının korunması ve Sudan’daki İngiliz yönetiminin devamı hakları İngiltere’ye bırakıldı (Bilge, 1996).

4.3.4. Tarih 1925

Romanda 1925 yılında İngilizler tarafından yapılan Sennar Barajı anlatılmaktadır. Tarihi gerçeklikte de baraj Sennar Kasabası, Mavi Nil yakınlarında İngiliz mühendis ve kaşif Stephen Sherlock tarafından inşa edilmiştir (NSDDRC-SC & UNDP, 2010). Anlatıcının bir tren yolculuğunda emekli bir memurla sohbeti esnasında bu barajdan bahsedilmektedir. Emekli memur İngilizlerin ülkelerini terk etmiş olsa bile özgürleşemediklerinden ve hiçbir faydaları dokunmadığından bahsetmektedir. Bunun üzerine anlatıcı ipten bir köprü gibi çölün ucunda uzanan İngilizlerin yaptığı Sennar Barajı’ndan geçtiklerini anlatmaktadır. Burada yazar İngilizlerin faydaları olup olmadığı konusunda bir çelişki ortaya çıkarmıştır ve tarımın büyük oranda canlanmasını sağlayan Sennar Barajı’ndan bahsetmiştir.

4.3.5. Tarih 1926

Romanda Mustafa Said’in Sudan pasaportunu yenilediği tarih olarak geçmektedir. Gerçek tarihsel boyutta ise İngiltere’de sınıf savaşının ortaya çıkardığı Genel Grev’in olduğu yıla işaret etmektedir. İngiliz tarihindeki en tartışmalı olaylardan biri olan dokuz günlük endüstriyel eylem, bütün kilit endüstrileri durdurarak hemen hemen herkesi etkilemiş ve yönetici sınıflar arasında büyük paniğe sebep olmuştur. İngiltere sokaklardaki kaosu önlemek için silahlı askerleri hazır bulundurmuş, denizaşırı ülkelere gönderdiği bazı askerleri geri getirerek önlem almaya çalışmıştır (Independent, 2006).

Sâlih, romandaki her tarihi özellikle seçtiği düşünülürse İngiliz sömürgeciliğinin ana kaynağı endüstri ve ekonominin büyük darbe aldığı; işçi, alt sınıfın yönetici kesime karşı ayaklandığı bu grev tarihini seçerek romanın kahramanı Said ile bir bağlam oluşturmuştur. Said, romanda sömürgecilik ekonomisi üzerine araştırmalar yapmış ve bu konuda kitaplar yazmış bir ekonomist olarak anlatılmaktadır. Aynı zamanda politik konumuyla ilgili de tartışmalar olan karakter bir İngiliz’in ifadeleriyle şu şekilde tarif edilmektedir:

“....Makalelerindeki en önemli özellik istatistiklerinin güvenilir olmamasıydı. Rakamlarla desteklenen olgulardan kaçmak için belirsizlik perdesi arkasına saklanan ihtiyatlı ekonomistlerin takipçisiydi. Adalet, eşitlik ve sosyalizm... Yalnızca kelimeler. Bir ekonomist politik bir reformcu değildir..... Dünyanın daha fazla politikacıya ihtiyacı yok. Mustafa Said hiç de güvenilir bir ekonomist değildi” (Salih T. , 2016, s. 61)

İngiliz burada Said'in bir ekonomist olarak, rakamların tanımlanmasından ziyade politikacıları ilgilendiren konulara karışmasını eleştirmektedir. Aynı zamanda konuşmasının ilerleyen kısımlarında İngiliz solunun sevdiği solcu bir ekonomist olduğunu da belirtmektedir. Said'e yönelik bu ifadeler ele alındığında Genel Grev'deki işçi sınıfının argümanlarını savunan bir aktivist görünümü vermektedir.

4.3.6. Tarih 26 Eylül 1927

Mustafa Said'in odasındaki 26 Eylül 1927 tarihli Times gazetesi sayısı romanda tarihsel olarak özellikle belirtilmektedir. Romanda anlatıcı özellikle o tarihli gazetenin özel bir nedenle mi yoksa sadece tesadüfen mi Said'in odasında bulunduğunu merak etmektedir. Gazetenin ayrıntılı olarak içeriğinden bahsedilmesi, yazarın o tarihe açıkça dikkat çekmesi Mustafa Said'in İngiltere'deki kişiliğine ve hayatına yönelik bir işaret olarak sunulduğunu düşündürmektedir. Gazetenin o sayısını incelediğimizde doğumlar, ölümler, spor haberleri, Rusya'nın Fransa'ya borçları gibi günlük konulardan bahsedilmekle birlikte ana dosya olarak Sir Gilbert Clayton tarafından Büyük Britanya adına kaleme alınan Cidde Antlaşması'ndan bahsedilmektedir. Roman genel olarak kurgusal olaylardan ve isimlerden oluşsa da Clayton gerçekten de antlaşma üzerine bir yazı yazmış ve izlenimlerini aktarmıştır. Yazısında İbni Suud Hanedanlığı'nın anayasasının resmi olarak demokratik olmamasına rağmen Müslüman olmayan bir kesimle antlaşma imzalamadan önce halkının ileri gelenlerine danışmasını emreden eski gelenekleri olduğundan bahseder. Aynı zamanda Clayton, Britanya ile Kral Abdülazîz b. Suûd arasında yapılan antlaşmanın her açıdan tatmin edici görüldüğünü ve İngiliz diplomasisinin Arabistan'da memnun edici bir sonuca ulaştığını ifade etmiştir (Clayton, 1927). Clayton, İngiltere'nin Mısır'daki askeri ve sivil istihbarat başkanı olarak çalışmış önemli isimlerden biridir. Arabistanlı Lawrence olarak tanınan, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı düzenlenen Arap Ayaklanması'nda büyük rol oynayan İngiliz casus Thomas Edward Lawrence, Clayton için şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Mısır'daki askeri ve sivil İngiliz güçlerinin İstihbarat şefi Clayton'un etrafında halkalanmış bir kaç kişiden ibarettik. Clayton, bizim gibi vahşi bir grup için gerçekten

kusursuz bir liderdi: Soğukkanlı, tarafsız, açık görüşlü birisiydi ve sahip olduğu sorumluluğun yerine getirilmesi konusunda bilinçaltında yatan bir cesarete sahipti. Kendisine bağ olanların düşüncelerine büyük bir saygısı vardı. Tıpkı bilgisinde olduğu gibi, yaklaşımları ve görüşleri geneldi; dayatmaktan çok etkileyerek ve ikna ederek düşüncelerini kabul ettirmeye özen gösteriyordu. Bizim üzerimizde bıraktığı etkiyi farketmek hiç de kolay değildi. Su gibi, ya da akıcı yağ gibi, her şeye yavaş yavaş ve sessizce, çaktırmadan nüfuz etmesini ve sızmasını çok iyi biliyordu. Clayton'ın nerede olduğunu ya da olmadığını ve nelerin kendisine ait olduğunu söyleyebilmek pek mümkün değildi” (Lawrence, 1991, s. 58).

Clayton istihbarat başkanlığının yanında Sudan ajanı olarak da görev yapmıştır (Gearon, 2017). Aynı zamanda Arap Bürosu'nun kurucularından ve üyelerinden birisidir. Kısa ömürlü bir ajans olan Arap Bürosu İngiliz Savaş politikasını koordine etmek, Türk-Alman faaliyetlerinin yönünü izlemek, Müslümanlar arasında propaganda yaymak için kurulan istihbarat ve lojistik çalışmalar merkezi olarak kullanılmıştır (Seikaly, 2016).

Clayton'a ait bir köşe yazısının tarihiyle birlikte yazar tarafından vurgulanması Mustafa Said ve Clayton arasında ortak bir nokta olduğunu düşündürmektedir. Said hayat hikayesini anlatmaya başladığında anlatıcıya kendisiyle ilgili belgeleri göstermiştir. Kendisine verilen İngiliz pasaportu ve Fransa, Almanya, Çin, Danimarka gibi ülkelere yolculuk yaptığını gösteren mühürler İngiltere adına çalıştığının bir ifadesi olarak anlaşılmaktadır. Bununla birlikte romanın ilerleyen kısımlarında üniversiteli bir okutman Mustafa Said'in İngilizlerin Sudan'daki konumunda önemli bir rol oynadığından bahsetmekte, onların en sadık destekçilerinden biri olduğunu söylemektedir. Ayrıca Dışişleri Bakanlığı'nın Ortadoğu'da ona gizemli görevler verdiğini de belirtir (Salih, 2016, s. 59). Bütün bunlar göz önüne alındığında Said'in İngiliz eğitimiyle iyi yetiştirilmiş bir ekonomist olarak İngiliz hükümeti ve istihbaratı adına hayatının bir döneminde çalıştığını düşündürmektedir.

4.3.7. Tarih 1929

Romanda Mustafa Said'e Londra'da İngiliz pasaportu verildiği tarihtir. Tarihi süreçte ise Sudan'da ajan olarak görev yapmış İngiliz Sir Gilbert Clayton'un ölüm tarihidir. Clayton, 11 Eylül 1929 tarihinde Bağdat'ta 54 yaşında hayatını kaybetmiştir (The Times, 1929).

4.3.8. Tarih 1936

Romanda Londra Konferansının düzenlendiği tarihtir. Tarihsel süreçte ise İngiliz işgalini Mısır'da sona erdiren yirmi yıl süreli İngiltere - Mısır Antlaşması'nın imzalandığı zamana tekabül etmektedir. Bu antlaşma Mısır'ın bağımsızlığına giden ilk adım olarak değerlendirilmektedir. Antlaşma maddelerine göre İngiltere ve Mısır ortak politikalar yürütecek, karşılıklı büyükelçilikler açacak, Mısır'daki İngiliz asker sayısı kara birliklerinde 10.000, hava birliklerinde 400'ü aşmayacaktı (Buzpınar, 2006). Fakat bu antlaşma Sudan'da genel statükoyu değiştirmemiştir. Mısır, Sudan'a yönelik politikasını değiştirerek Sudan'daki İngiliz yönetiminin, Mısır ile ortak hareket etmesi şartıyla varlığının devam etmesini kabul etmiştir. Bu şekilde Sudan'da İngiltere'nin askeri varlığını sürdürmesiyle Mısır'dan daha aktif olduğu bir yönetim oluşmuştur (İbrahim, 1973, s. 1).

1936 yılı romanda Mustafa Said'in ".....Kudüs toprağının kutsallığını ezerken Alenby'nin atlarının toynaklarının gürültüsünü işitiyordum....." (Salih T. , 2016, s. 94) ifadeleriyle anlatılan Edmund Henry Allenby'in de ölüm tarihidir. Aynı şekilde romanın başka bir kısmında da Said Oxford'da Ebu Nuvas'ı anlattığı bir dersten sonra dinleyicilerin çok etkilendiğini ve ders çıkışında etrafını sardığını belirtir. Bunların arasında kocaları Mısır'da, Sudan'da ve Irak'ta ölmüş yaşlı kadınlar, Kitchener ve Allenby ile savaşmış erkekler bulunduğunu ifade etmektedir (Salih, 2016, s. 137). Allenby, İngiliz askeri tarihinde önemli yer tutan komutanlardan biridir. Hindistan ve Afrika'da İngiliz ordusu adına bulunduktan sonra Mısır'da ve "El Nebi" olarak şöhret kazanacağı Kudüs'ü Osmanlı İmparatorluğu'ndan almak için savaşmıştır. Dini ve siyasi açıdan sembolik değeri bulunan şehirlere giriş merasimleriyle İngiltere ve diğer ülkelerde büyük ilgi çekmiştir. Allenby, üç büyük din tarafından kutsal sayılan Kudüs'ü alarak İngilizlerin stratejik ve psikolojik üstünlüğü tam anlamıyla ele geçirmesini sağlamıştır (Balcı, 2019, s. 65). Allenby örneğinde de gördüğümüz gibi roman sömürgecilik tarihinde önemli rol oynayan şahsiyetleri ve tarihleri Mustafa Said'in diyaloglarında ön plana çıkarmaktadır.

4.4. Mekan

Mekan bir metinde olayların gerçekleştiği, karakterlerin kimliklerinin olduğu sahnedir. Olay örgülerinin meydana gelmesinde kullanılan mekan, metni gerçeğe yakınlaştıran en önemli unsurdur (Şahin V. , 2017, s. 3). Mekan, gerçek dünya ile kurgu dünyayı bir araya getirir. Mekan sayesinde romanda oluşturulan kurgusal dünya okuyucunun zihnine yaklaştırılır. Bu şekilde yazar aktarmak istediği duyguyu ve dünyayı okuyucuya

anlaşılır bir çerçeveye oturtur. Mekan roman içinde aktarılmak istenilenlerin yoğunluğuna göre yazardan yazara farklılıklar gösterebilir (Şengül, 2010, s. 532).

Mekan kavramının mahiyeti ve mekanın işlevleri bir eseri anlamak için büyük önem taşımaktadır. Mekan karakterlerin fiziksel özelliklerini, dünya görüşlerini, anılarını, psikolojilerini yansıtan bir sahne özelliği taşımaktadır. Ayrıca olay örgüsünün geliştirilmesinde, arka plan oluşturulmasında ve eserin zaman ile paralellik çizgisi oluşturmasında önemli bir unsurdur (Tepebaşılı, 2019, s. 91-96).

Tayyip Sâlih romanlarında genel olarak kendi doğduğu köyünü Vad Hamid adı altında mekan olarak kullanmaktadır (Berkley & Ahmed, 1982, s. 2). Fakat *Kuzeye Göç Mevsimi*'nde köyün haricinde Hartum, Kahire, Londra gibi farklı dış mekanlar kullanmıştır. Güneyden kuzeye bir göçü gösteren bu mekanlar arasındaki seyahat sonunda başladığı yerde Nil'de son bulmaktadır. Romanda geçen dört mekan, bize Mustafa Said ve diğer karakterlerin kimlikleri ve olay örgüsünün anlaşılması için bir fikir vermektedir. Aynı zamanda Tayyip Sâlih, Mustafa Said'in Londra'da ve Sudan'daki odası gibi oluşturduğu iç mekanlarla da karakterin psikolojisini ve sömürgeciliğin etkilerini ortaya koymaktadır. Romanda kullanılan bu mekanları ele alarak sömürgeciliğin etkilerinin nasıl yansıtıldığını incelemeye çalışacağız.

4.4.1. Nil Nehri ve Köy

Olayların başladığı yer olan köy Nil kıyısında toprak evlerden oluşan bir yerdir. Romanda anlatıcı kendi köyünü ve Nil'i şu ifadelerle anlatmaktadır: "... her sene iki ayımı Nil Nehri'nin güneyden kuzeye akarken, birdenbire neredeyse dik açıyla batıdan doğuya akmaya başladığı yerin kıyısındaki o küçük köyde geçiriyordum. Burası geniş ve derindir; suyun ortasında kuşların etraflarında dolaştığı yeşil küçük adacıklar vardır" (Salih, 2016, s. 65).

Buradaki ifadelerle Tayyip Sâlih Conrad'ın *Karanlığın Yüreği* romanındaki Kongo Nehri'ni Nil'e dönüştürmüş ve sömürgeci gidiş – gelişleri daha da genişleterek nehir metaforu üzerinden okuyucuya sunmuştur. "Zamanın akışının ve değişiminin nehir metaforuyla birlikte kullanılması Herakletios'la milattan önce 500'lü yıllara kadar gitmektedir." Tarih boyunca nehrin bir teşbih olarak kullanılmasının nedenlerinden biri de tıpkı insalık tarihi gibi daima geleceğe doğru akmasıdır (Edis, 2017, s. 161). Tayyip Sâlih de romanında nehir metaforuyla Mustafa Said ve anlatıcının Doğu – Batı arasındaki izlediği

rotayı göstermektedir. Aynı zamanda Nil Nehri ile sömürgecilik etkisine, ekonomik değişimlere, göçe, hayata, medeniyete, kendi kültürüne ve geçmişe özleme ilişkin imgeler sunarak eserin çok boyutluluğunu ortaya koymaktadır. Bahsettiğimiz imgelere ilişkin olarak romanda geçen kısımlar şunlardır:

“Bir gün köyde en sevdiğim yere, nehir kıyısındaki akasya ağacının altına gittim..... köyün yavaş yavaş geçirdiği değişimi gördüm: Su çarkları gitmiş, yerlerini Nil Nehri’nin kıyısındaki pompalar almıştı, her biri yüz su dolabının yaptığı işi yapıyordu..... Kıyının bir tarafta daralmasını, diğer yanda ise genişlemesini hayata benzetirdim: Bir yandan elini uzatıyor diğer taraftan çekiyor hayat” (Salih, 2016, s. 14).

Yazarın nehre dair yaptığı bu betimlemeler ülkenin ekonomik değişimini, hayatın ve insan yaşamının tıpkı bir nehir gibi evrildiğini ifade etmektedir. Romanın başka bir bölümünde ise Nil Nehri, Mustafa Said’in Isabella Seymour’u tuzağa düşürmek için kullandığı bir mekan olarak geçmektedir. Said ona evlerinin Nil kenarında olduğundan ve uyuyana kadar pencereden çıkardığı elini suya daldırdığından bahsetmektedir. Nil Nehri ve anlatılanlar Isabella Seymour üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. Bunun üzerine Mustafa Said şu ifadeleri kullanır:

“Bay Mustafa, kuş tuzağa geldi. Nil, o yılan tanrısı, bir kurban daha kazandı” (Salih, 2016, s. 45).

Said Batı’dan intikamını Batılı kadınları yalanlarıyla tuzağa düşürüp, intihara sürüklemesiyle almaktadır. Kurbanlarını Nil adına seçtiğini gösteren bu ifadelerden, Nil Nehri’nin vatanı ve halkı anlamına geldiğini düşündürmektedir. Nil adına intikam alırken aslında onun sembolize ettiği vatanı ve halkı adına intikam almaktadır.

Köy ise; bir yer, aitlik, aile ve yurt kavramlarının tümünü içine alan bir metafor özelliği göstermektedir. Bu kavramları ön plana çıkaran anlatıcının ifadeleri şu şekilde geçmektedir:

“Asıl önemli olan, Nil Nehri’nin kıyısındaki o küçük köyde yaşayan aileme büyük bir özlemle dönmemdi..... çok geçmeden ‘balıkların soğuktan öldüğü’ o diyarlarda kaybettiğim ailenin samimi sıcaklığını, sanki içimde bir parça buz eriyormuş gibi, içimin donmuş bir kısmının üzerinde güneş ısıyormuş gibi, hissetmeye başlamıştım” (Salih, 2016, s. 11)

Anlatıcı bu şekilde köye dönmesiyle kaybettiği duygularını tekrar kazandığını itiraf etmektedir. Mustafa Said'in köye yönelik ifadelerinde de benzer duygular şu şekilde geçmektedir:

“Nereye gittiğimi bilmeden gemiye bindim. Gemi bu köye yanaştığında, buranın görünüşünü çok sevdim. İçimden bir ses buranın aradığım yer olduğunu söyledi” (Salih, 2016, s. 19).

Köy, Said için bir yurt özleminin göstergesidir. Aynı zamanda sadeliğin, bozulmamışlığın ve bütün özlemlerinin tam anlamıyla bir temsili olduğunu çocukları için kullandığı şu ifadelerden anlaşılmaktadır:

“Eğer bu köyün havasıyla, kokusuyla, renkleriyle, tarihiyle, köylülerin yüzleriyle ve sel anılarıyla, ekinlerle ve mahsullerle büyürlerse, o zaman hayatım, diğer daha derin anlamların yanı sıra, gerçek bir derinlik kazanacak” (Salih, 2016, s. 69).

Bu ifadeler Said'in hayat sürecini, eğitimini, kuzeye yolculuğunu bir reddediş ve tepki olarak da anlaşılmaktadır. Çocuklarının kendi yaşadıklarını yaşamasını istememekte ve onları köyün sadeliğinin koruyacağına inanmaktadır.

4.4.2. Anlatıcının Dedesinin (Hacı Ahmed) Evi

Anlatıcının dedesinin evi romanda şu şekilde tarif edilmektedir: “... bütün bir haraz ağacından yapılmış o büyük ve eski kapıda durdum. Bu kapıyı Vaad Beşir yapmıştı... Vaad Beşir bugün hayatta olsaydı da artık dedemin evinin kapısı gibi kapılar yapmayacaktı. Köyün sonraki nesilleri Omdurman'da yapılan oymalı ahşap ve demir kapıları keşfettiler. Su dolaplarının pazarı da su pompalarının gelişiyle tükendi..... Bu geniş ev ne taştan ne kırmızı tuğladan buğdayın içinde olgunlaştığı topraktan kerpiçten yapıldı. Ev tarlanın tam kenarında duruyor sanki tarlanın bir parçası gibi. Bahçedeki, akasya ağaçlarından, çalılardan ve işlenmiş araziden sızan suyun duvarlardaki çiçekleri filizlendirmesinden belli bu. Düzensiz bir ev. Biçimsizce inşa edilmiş ve şimdiki haline yıllar içerisinde gelmiş. İçerisinde bir sürü farklı büyüklükte oda var. Bazıları farklı zamanlarda birbirlerine karşılıklı olarak yapılmış veya ihtiyaçtan ya da dedemin eline neye harcayacağını bilemediği bir miktar paranın geçmesinden... bazı odalar iç içe geçmiş, bazılarının kapıları o kadar alçak ki girmekte zorluk çekiyorsunuz. Bazılarının da kapısı yok bazılarında çok pencere var bazılarında bir tane bile yok. Duvarlar düz ve çatılarımız gibi kum toprak ve hayvan gübresinden oluşan bir karışımla sıvanmış. Tavan akasya ağacı, hurma ağacı gövdesinden ve yapraklarından

yapılmış. Evin şaşırtıcı özelliği ise yazın serin kışın sıcak olması. Şayet daha önce bu evin içerisine girmeyen biri, bu eve dışarıdan baksa sağlam olmadığını ve içinde yaşanamayacağını düşünür ama bir şekilde mucizevi bir şekilde zamanla oturmuş bir ev” (Salih, 2016, s. 130).

Tayyib Sâlih anlatıcının dedesinin evini tarihin ve geçmişin bir sembolü olarak betimler (Abâdî & Esfahânî, 2012, s. 20). Sâlih’in karakterler için kullandığı mekanlar onların özelliklerini alırlar. Romanda dede karakteri değişime rağmen sadeliği, basitliği ve geçmişi sembolize etmektedir. Dedenin kullandığı ev de değişime rağmen aynı kalarak sahibinin özelliklerini yansıtmaktadır. Evin medeniyetin getirdiği yeniliklerle yapılmamış olması, buğdayın içinde olgunlaştığı topraktan inşa edildiğinin özellikle belirtilmesi bozulmamışlığın göstergesidir. Ev düzensiz yapısıyla doğallığı ve yerelliği temsil etmekte, olması gerektiği gibi bulunduğu yerin bir parçası olarak durmaktadır. Bütün bunlar göz önüne alındığında dede karakteri ve evi her yönüyle ortak özellikler sunmakta ikisi de hayatın büyük zorluklarını ve mücadelelerini geçirdiklerini yansıtmaktadır.

4.4.3. Mustafa Said’in Londra’daki Evi ve Odası

Tayyib Sâlih romanda geçen her mekanda olduğu gibi Mustafa Said’in Londra’daki odasında da örtülü imgeler ve semboller kullanarak kahramanın İngiltere’deki düşünce dünyasını okuyucuya sunmuştur. Romanda Mustafa Said’in Londra’daki odası kendi dilinden şu şekilde anlatılmaktadır:

“Londra’da onu eve, inşa ettiğim öldürücü yalanların mağarasına götürdüm. Yalan üstüne yalan; sandal ağacı tütsüsü, devekuşu tüyleri, fildişi ve abanoz ağacından heykelcikler, Nil kıyıları boyunca uzanan hurma ağacı ormanlarının resimleri ve çizimleri, güvercin kanatları gibi süzülen tekneler, Kızıl Deniz’in dağlarının üzerinden doğan güneş, kendi yollarında yürüyen kervanlar, Yemen sınırındaki kum tepeleri, Kurdufan’daki boabab ağaçları, Zandi, Nuer ve Zulu kabilelerinin çıplak kızları, Ekvator’daki muz ve kahve tarlaları, Nubia bölgesindeki eski tapınaklar, süslü Küfi hattıyla yazılmış gösterişli ciltleri olan Arap kitapları, İran halıları, pembe perdeler, duvarlardaki büyük aynalar ve koridordaki renkli ışıklar” (Salih, 2016, s. 140).

Romanın başka bir kısmında da Mustafa Said Londra’daki yatak odasını şu şekilde tarif etmektedir:

“Yatak odam bahçeye bakan bir mezarlıktı; perdeleri pembeydi ve özenle seçilmişti, halıya sıcak bir yeşil hakimdi, yatak genişti ve yastıklar kuş tüyüdü. Belirli köşelere yerleştirilmiş kırmızı, mavi ve menekşe renginde küçük lambalar ve duvarlarda geniş aynalar vardı.... Oda yoğun tütsü kokardı ve banyoda keskin kokulu doğu parfümleri, losyonlar, merhemler, pudralar ve ilaçlar vardı. Yatak odam bir hastanenin ameliyat odası gibiydi” (Salih, 2016, s. 37).

Mustafa Said’in emperyalizmin kalbi hükmündeki Londra’daki odası Kuzeylinin kafasındaki Güney’e ait gizemli ve egzotik sembollerle dekore edilmiş bir tuzaktır. Batı’nın Doğu’ya karşı arzularını körükleyen her türlü sembol ve imgeler oda metaforunda okuyucuya sunulmuştur. Mustafa Said Batı eksenli oryantalist bakış açısının Doğu imajını, Batı’yı tuzağa düşürmek ve intikam almak için odasındaki dekorlarda kullanmıştır.

4.4.4. Mustafa Said’in Sudan’daki Odası

Mustafa Said’in köydeki odası anahtarının yalnızca anlatıcıya verildiği gizemli bir odadır. Üçgen çatısı olan dikdörtgen şeklindeki yeşil pencereli oda köydeki diğer yapılardan mimarisiyle de ayrılmaktadır. Anlatıcı, Mustafa Said’in kişiliğinin tüm sırlarını saklayan bu odayı şu şekilde tarif etmektedir:

“Anahtarı çevirdim, kapı hiç zorlanmadan açıldı. İlk olarak rutubetle ve bana eski anıları hatırlatan bir kokuyla karşılaştım... Ahşap panjurları ve camı ardına kadar açtım... dört duvarda yerden tavana kadar raflarla, raflarda üst üste kitaplarla tıklım tıklım doluydu... tüm odanın İran halıları ile dolu olduğunu fark ettim. Kapının karşısındaki duvarın sonunda boş bir alan olduğunu gördüm. Elimdeki lambayla oraya doğru gittim... bir şömine vardı. Her parçasıyla gerçek bir İngiliz şöminesi, üstünde pirinçten yapılmış bir kapak, önünde yeşil mermerlerle kaplanmış bir alan ve mavi mermerden şömine rafı; şöminenin iki tarafında da Viktorya döneminden ipekle kaplanmış sandalyeler ve üzerinde kitaplar ve defterler olan yuvarlak bir masa.... Lambanın ışığında kitapların kategorilere göre sıralandığını görebiliyordum. Ekonomi, tarih ve edebiyat kitapları. Zooloji, Jeoloji, Matematik, Astronomi, Britannica Ansiklopedisi, Gibbon, Macaulay, Toynbee, Bernard Shaw’ın bütün kitapları, Keynes, Tawney, Smith, Robinson, Eksik Rekabet Ekonomisi, Hobson’dan Emperyalizm, Robinson’dan Marksist Ekonomi Üzerine, Sosyoloji, Antropoloji, Psikoloji, Thomas Hardy, Thomas Mann, E.G. Moore, Thomas Moore, Virginia Woolf, Wittgenstein, Einstein, Brierly, Namier, daha önce duyduğum ve duymadığım kitaplar... İngilizce Kuran, İngilizce İncil, Gilbert Murray, Platon, Mustafa Said

Sömürgecilik Ekonomisi, Mustafa Said Sömürgecilik ve Tekel, Mustafa Said Hristiyanlık ve Barut, Prospero ve Caliban, Totem ve Tabu. Tek bir Arapça kitap yok. Bir mezarlık. Bir türbe.... Tavan meşe ağacından, ortasından bir kemer geçiyor. Sarımsı bir kırmızılıkta iki mermer kolon tarafından destekleniyordu bu kemer ve odayı ikiye bölüyordu...” (Salih, 2016, s. 130-133)

Romadaki bu ifadelerden yola çıkarak Said’in bu odayı İngiliz kültürüne ait dekorlarla tasarladığı ve yabancılaşan kimliğini tam anlamıyla yansıttığı görülmektedir. Aynı zamanda anlatıcının odaya ilişkin gözlem ve yargılarından Said’in düşünce dünyasındaki kimlik çatışmasıyla yüzleşerek kendi gerçekliğiyle de karşı karşıya kaldığını düşündürmektedir. Yazar Mustafa Said’in Londra’daki ve köydeki odasında kullandığı metaforlar ve dekorlar ile karakterin evsizlik, ait olma hissinden yoksunluk, sürgün ve ikiye bölünmüş kimliğini ortaya sermektedir. Said, Londra’daki odasında yapay bir Doğu ve Afrika oluşturmuşken, köydeki odasında da yapay bir Batı dünyası oluşturmuştur. Yazar bu şekilde Güney ve Kuzey dünyasını Said’in odası üzerinden ilginç bir şekilde tersine çevirir. Yazarın Said’in odasına ustalıkla yerleştirdiği imgeler karakterin düşünce dünyasını yansıtmanın yanında Batı dünyasının ve kültürünün mükemmel bir taklididir. Frantz Fanon sömürge insanının Batı’yı taklit etmesini kaçınılmaz olarak görmektedir. Ona göre siyah insanın önünde beyaz olmaya çalışmak dışında başka bir seçenek kalmamıştır. Son derece acı bulduğu bu gerçeği sömürülenlerin sömürgecileri taklit etmeye başlamasıyla açıklamaktadır. Fanon, sömürge insanının Batı’nın standartlarını benimseyebildiği ve kendi kültüründen sıyrılabildiği ölçüde adamdan sayıldığını dile getirmektedir. Ayrıca Batı’ya giden siyah insanın ülkesine döndüğünde adeta yarı tanrı gibi görüldüğünü de belirtmektedir (Fanon, 2009, s. 13). Fanon siyah adamın taklit ile eylemci kişiliğine son verdiğini düşünmektedir. Homi Bhabha ise taklidi, farklı bir yönden ele alarak sömürgeciliğin yapaylığını ortaya koyan bir performans olarak nitelendirmektedir. Sömürge, sömürgeciyi taklit ettiğinde onu normalleştirerek egemenliğini ve gücünü zayıflatmaktadır. Bhabha bu yönüyle taklidin bir strateji ve kamufraj olarak kullanılabileceğini söylemektedir (Bhabha, 2016, s. 177).

Bhabha’ya göre taklit aynı zamanda müphemliğin üstüne inşa edilen bir eylemdir. Said’in odasının ve kişiliğinin müphemliği ve anlatıcı tarafından bir yalan olarak ifade edilmesi de bir çeşit taklit ve kamufraj olarak anlaşılmaktadır. Bhabha’ya göre Batı’yı taklit etme stratejisi sömürülen için bir mücadele ve karşı koyma aracı olarak kullanılmaktadır.

Fakat sömürülen Batı'ya karşı bu direnişinde Batı'nın argümanlarını kullanmaktan kaçınmaz. Asya ve Afrika'da ortaya çıkan sömürgecilik karşıtı milliyetçi hareketlerin birçoğunun Batı'nın politik fikirlerinin bir taklidi olması bunun bir örneğidir (Singh, 2009). Said'in kütüphanesinde de Batı toplumuna ve sömürgeciliğe yönelik eleştirilerini yazdığı eserlerin (Mustafa Said Sömürgecilik ve Tekel, Mustafa Said Hristiyanlık ve Barut) İngilizce olması bu sonucun bir göstergesidir. Ayrıca Said Batı'ya karşı mücadelesinde arada kalmış bir kişilik yansıtmaktadır ve Batı sisteminin kendisinde oluşturduğu benlikten uzaklaşmamaktadır.

Aamir R. Müfti “Küresel Karşılaştırmacılık” isimli yazısında Said'in odasındaki kütüphanesi hakkında şu tespitte bulunmuştur:

“Sâlih'in burada yansıtmaya çalıştığı şey, modern Batı'nın hümanist kültürünü temsil eden büyük kütüphane ve bu kütüphanede, üretildikleri dillerin Batı ve Avrupa dışı kökenlerinin işaret ettiği kültürel ötekilik biçimlerinin akıbetidir. Pasajda bu kültürün küresel hakimiyeti ortaya konur. Bu kültür sadece burjuva edebiyatının ve kültürünün eserlerini değil, Batı'nın Batı toplumuna yönelik radikal eleştiri geleneğini (Robinson'dan Marksist Ekonomi Üzerine) ve kolonyalizmin Üçüncü Dünyacı, radikal ve enternasyonalist eleştirisini de (Mustafa Said Hristiyanlık ve Barut) içerir. Bu ilginç pasaj her şeyin ötesinde çağdaş dünyada kültürün genelleştirilmiş durumuna işaret eder. Şimdi sorunun ne kadar büyük olduğunu daha iyi görebiliyoruz: Batı dışı metne ancak bu muazzam kütüphanenin içinde Sâlih'in deyimiyle İngilizce olarak, yani çeviri üzerinden, Batı kütüphanesinin mimarisi içinde Şark'a ait bir metin-nesne konumuna yerleştirilmiş haliyle ulaşabiliriz. Bu pasajda modern Arap yazarın durumuyla bir karşılaşma söz konusudur; pasajın yer aldığı kitabın kendisinin de kaçınılmaz olarak (çevrilmiş ve yerine konmuş şekilde) bu kütüphaneye konacağını gösterir. Dolayısıyla yazma edimi alıcısına ulaşmayan bir mektuptan, bir kitabeden, yani bir mezar taşına kazınmış kelimelerden ibaret olmayan bir metin üretme mücadelesi haline gelmek zorundadır” (Bhabha & W.J.T, 2010, s. 159).

Aamir R. Müfti'nin tespiti Tayyib Sâlih'in sömürgeciliğin Batı dışındaki edebiyatı ve kültürü getirdiği durumu romanında etkili bir şekilde ortaya koyduğunu göstermektedir. Batı'nın kültürel hegemonyasını gözler önüne seren Mustafa Said'in kütüphanesi, aynı zamanda Batı dışındaki kültür ve edebiyata da Batı diliyle çeviri üzerinden ulaşılabilirliğini göstermektedir. Bu yönüyle Batı öteki konumuna indirgediği Şark'a ait dilleri ve edebiyatı kendi anlayışı ve dili çerçevesinde dönüştürerek yerine koymakta, alıcısına ulaşamayan bir

yazın haline getirmektedir. Frantz Fanon'da sömürgeye maruz kalmış aydının bir sanat eseri ortaya çıkarırken farkında olmadan sömürgeciden edindiği tekniği ve dili kullanmaya başladığını belirtmektedir (Fanon, 2013, s. 217). Bu şekilde sömürge aydını aslında ulusal ve milli bir tarz geliştirmeye çalışsa da halkına karşı yabancı kalmaktadır. Her ne kadar halkını ifade etmeye çalışsa da sömürgeciden edindiği dil ve teknik sebebiyle ulusallıkla örtüşmekte zorlanmaktadır.

4.5. Romandaki Postkolonyal Öğeler

Kuzeye Göç Mevsimi romanı sömürge sonrası dönemin baskın bir şekilde işlenmesi bakımından postkolonyal öğeler yönünden oldukça zengin bir temaya sahiptir. *Kuzeye Göç Mevsimi* hem yazıldığı zaman dilimi (1966) hem de romanda geçen tarihler yönünden postkolonyal dönemi yansıtmaktadır. Postkolonyal kuramda ön plana çıkan kimlik, göç, millet, aidiyet, kültür çatışması gibi unsurlar roman karakterlerinde ve kurgusunda yazar tarafından okuyucuya sunulmuştur. Dolayısıyla yazarın bu romandaki eğilimi ve temaları, sömürgecilikten sonraki yeni atmosferin tasviri, sömürgeciliğin mirasına tepki, ulusal ve kültürel kimlik inşa etmeye yönelmesi anlamını taşımaktadır. Sâlih'in sömürge ideolojisini reddetmesi "İngiliz İmparatorluğu'nun eski sömürgelerinin ulusal ve kültürel kimlikleriyle kendi geleceklerini şekillendirme ihtiyacının" (Al-Saidi, 2018, s. 35) bir göstergesidir. Romanda anlatıcının kendini Nil Nehri'ne atarak yüzdüğü son kısımda bu noktaya işaret eden ifadeler kullanılmıştır:

"Bütün yaşamım boyunca seçim yapmadım, karar vermedim. Şimdi bir karar veriyorum. Hayatı seçiyorum" (Salih, 2016, s. 159).

Burada ülkesinin makus talihinin bir temsili olan anlatıcı karakterinin kendi geleceğine ve kararlarına yön verme isteğinin vurgulanması, yazarın Sudan tarihini yeniden oluşturma gayretinin bir göstergesidir. Bunun yanı sıra anlatıcı romanın başka bir bölümünde ise dedesinin kırk, elli hatta seksen yıl önceki hayattan bahsetmesinin güven duygusunu arttırdığını anlatmaktadır (Salih, 2016, s. 15). Yazar karakterin bu ifadeleriyle tarihini ve geçmişini bilmenin önemini vurgulayarak, ön plana çıkarmaktadır.

Romanda, Edward Said tarafından dile getirilen Batı'nın şark tasavvuru ve Öteki anlayışı Mustafa Said'in Londra'da büründüğü kimlik üzerinden işlenmiştir. Çoğunlukla barbar, zevk düşkün, vahşi gibi kolonyal söylemlerle ifade edilen imgeleri Mustafa Said bir maske olarak Batı'ya karşı kullanmıştır. Fakat yazar ana karakterde bu söylemleri bir

intikam aracına dönüştürse de Nil kenarındaki küçük köyde oluşturduğu karakterlerde de bu imgeler görülmektedir. Özellikle Vaad Reyis karakteri zevk düşkün ve barbar olarak yansıtılmakta, çizdiği imaj Batı'nın oluşturduğu kolonyal klişeleri tam anlamıyla örneklendirmektedir. Mustafa Said ve Vaad Reyis karakterini kıyasladığımızda ise yazarın bir taraftan kolonyal söylemlerden duyduğu rahatsızlığı dile getirirken diğer taraftan ise kendi toplumunu yansıtan karakterleri zevk düşkün ve barbar olarak resmetmekte olduğu görülmektedir. Yazar kolonizasyon sonrasını ve Batı'nın diğer medeniyetleri yok sayan bakış açısını eleştirirken kolonize edilen toplumu ve bakış açısını da yargılamıştır. Çünkü kolonyal süreçlerde iki olgu meydana gelmektedir. Batı'nın bakış açısı ile kolonize edilen ülkelerin bakış açısı.

Batı, Doğu'yu tasviriyle şarkiyatçılık bakış açısını oluştururken kolonize edilen tarafta ise yine kolonyalizme bağlı olarak şarkiyatçılığın karşıtı olan garbiyatçılık ortaya çıkmıştır (Güngör, 2018, s. 26). Garbiyatçılık kavramı genel olarak Batı'nın Doğu tarafından resmedilişi olarak ifade edilse de tanımı ve çerçevesi hakkında ortak bir görüşe varılamamıştır. Bu konuda kapsamlı çalışmalar yapan Ian Buruma ve Avishai Margalit "*Garbiyatçılık: Düşmanlarının Gözünde Batı*" (Occidentalism: The West in the Eyes of its Enemies) kitabında garbiyatçılık için "Batı'nın düşmanlarınca insanlık dışı olarak resmedilmesi" tarifini yapmaktadırlar. Margalit bir röportajında garbiyatçılığın (oksidantalizm) ilk olarak Avrupa'da ortaya çıktığında ve Fransa'daki aydınlanmaya karşı olan romantizmin bunun ilk hareketlerinden biri olduğunu söylemektedir (Margalit, 2014). Edward Said de şarkiyatçılık ve Doğu – Batı meselesini ele alırken ifade ve görüş çeşitliliğinden kaynaklı çatışmaları kavramanın bir yolunu bulmaya çalışmaktadır. Edward Said iki taraf arasındaki çatışmaların nedenini araştırmasını şu şekilde dile getirmektedir:

"Benim için özellikle ilginç olan şey, sömürgecilik sonrası düşüncesinin coğrafyanın sorunlarına uzanış biçimiydi. Ne de olsa Şarkiyatçılık, yüzyıllarca Doğu'yu Batı'dan ayıran kapanmaz bir uçurum olduğuna inanılmış şeylerin yeniden değerlendirilmesi üzerine kurulu bir çalışmadır. Daha önce de söylediğim gibi amacım farklılığı ortadan kaldırmak değildi; insanlar arasındaki ilişkilerde kültürel farklar gibi ulusal farkların da kurucu bir rol oynadığını kim yadsıyabilir ki? Farklılığın düşmanlığı, donmuş ve şeyleşmiş bir karşıt özlere öbeğini, bu şeyler üzerine kurulmuş bir muhalif bilgiler bütününe ima ettiği düşüncesine karşı çıkmaktı amacım. Şarkiyatçılık'ta ulaşmaya çalıştığım şey, nesiller süren düşmanlıkların, savaşın, emperyalist denetimin kışkırtıcısı olan ayrılmaları, çatışmaları

kavramanın yeni bir yolunu bulmaktı” (Said, Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları, 2017, s. 365).

Tayyib Sâlih de koloninin ve kolonize edilenin düşünce perspektifini karakterlerinin diyaloglarında yansıtmıştır. Özellikle Edward Said'in ortaya koyduğu Batı ve Doğu'nun birbirlerini hayali kurgularla tanımladıkları gerçeği bazı kısımlarda şu şekilde dile getirilmiştir.

“Herkes bana sorular soruyordu, ben de onlara. Herkes Avrupa'yı merak ediyordu. Kadınlar örtüsüzdü ve erkeklerle istedikleri gibi dans edebiliyorlardı, öyle mi? Evlenmiyorlarmış ama erkeklerle nikahsız beraber yaşıyorlarmış, doğru mu bu? Onlara Avrupalıların da çok ufak farklarla kendilerine benzediklerini, onların da evlenip kökenlerine ve geleneklerine göre çocuklar yetiştirdiklerini, iyi bir ahlak anlayışları olduğunu ve genel olarak iyi insanlar olduklarını söylediğimde şaşırılmışlardı” (Salih, 2016, s. 13).

Sâlih romanında kullandığı ifade ve karakterlerle sadece Batı'nın Doğu'ya karşı olan yargısını değil, Doğu'nun da Batı'ya karşı olan yargılarını ortaya koymuştur. Roman bu yönüyle oryantalizmin yanı sıra oksidentalizmin düşünce yapısına da örnek gösterilebilir. Aynı zamanda Sâlih “Diyalektik Yöntemiyle” (Daraiseh & Booker, 2018, s. 54) yaklaşarak Sudan'a sömürgecilik tarafından verilen zararı kabul ederken İngilizlerin de olumlu bazı modernleştirici etkiler getirdiğini ifade etmektedir. Bu etkilerden en belirgin olanları çiftçiliği çok daha kolay hale getiren Nil üzerindeki su pompaları ve baraj örneğidir. Aynı zamanda romanda İngilizler döneminde demiryolları, gemiler, hastaneler, fabrikalar ve okulların yapıldığı da vurgulanmıştır.

Sömürge sonrası perspektifin yansıtılması ve karakterlerdeki görüş çeşitliliği *Kuzeye Göç Mevsimi*'ni öne çıkaran hususlardan biridir. Tayyib Sâlih sömürgeciliğin derinlere işleyen İngilizler gittikten sonra bile devam eden sürecini de ortaya koymuştur. Edward Said de sömürgeciliğin bu etkisini şu sözlerle dile getirmektedir “Sömürgeciliğin çok derinlere işleyen etkilerinin en son beyaz polisin gitmesinden çok daha uzun bir süre devam ettiğini savundum. Ve Fanon'u tekrarlayarak, her zaman gerçek sorunların ezilenler artık ezilen olmadığında ortaya çıktığına inandım, çünkü o zamandan sonra sosyal dönüşüm, milliyetçilik, gelişim sorunları gerçekten ezilenlerin sorumluluğu olmaya başlıyor” (Ali, 2018, s. 89). Tayyib Sâlih bu durumu gözler önüne seren toplumsal eleştiriyi romanda bir

İngiliz'in ağzından yapmaktadır. Romanda genç bir Sudanlı ile İngiliz'in aralarındaki konuşmalar şu şekilde geçmektedir:

“Mansur'un Richard'a ‘Siz bize kapitalist ekonominizin hastalığını bulaştırdınız’ dediğini duydum. ‘Bize kanımızı emmiş olan ve hala da emen bir avuç kapitalist şirket dışında ne verdiniz ki?’ Richard cevap veriyordu: ‘Tüm bunlar sizin biz olmadan yaşayamayacağınızı gösteriyor. Sömürgecilikten şikayet ediyordunuz; sizi terk ettiğimizde de yeni sömürgecilik efsanesini yarattınız. Varlığımızın sizin için havadan ve sudan farksız olduğu ortada” (Salih, 2016, s. 63).

İngilizler gittikten sonra oluşan atmosferi anlatıcının trende karşılaştığı emekli bir memur karakterinin ifadelerinde de görmekteyiz:

“Ülke bağımsızlığına kavuştu değil mi? Kendi ülkemizde özgürleşebildik mi? Emin ol, yine de bizi uzaktan yönetiyorlar. Çünkü arkalarında onlar gibi düşünen insanlar bıraktılar. Aslında bize hiçbir faydaları dokunmadı” (Salih, 2016, s. 57).

Yazar tarafından bu ifadelerde sömürgeciliğin etkin olduğu yıllarda, sömürgeleştirilmiş ülkelerin ekonomiden kültüre kadar her yönüyle sömürgeci ülkelere etkilendiği ve sömürge dönemi sona erdikten sonra da etkisinin devam ettiği anlatılmaktadır. Aynı zamanda Alexander Kiossev tarafından kullanılan kendi kendini sömürgeleştirme “the self-colonizing metaphor” (Kiossev, tarih yok) kavramı da İngiliz karakter Richard'ın ifadelerinde öne çıkmaktadır. Bu kavram herhangi bir askeri güç veya işgal olmadan Batı'nın temel değerlerini ve gücünü gönüllü olarak özümseyen; Batı'nın kültürel gücüne yenik düşmüş toplumlar için kullanılmaktadır. Mansur ve Richard'ın diyalogunda dikkat çeken bir diğer konu ise Mansur'un ifadeleri anti-kolonyalist bakış açısını resmederken, Richard Sudan toplumunu oto-kolonyalist (self kolonyalist) olarak eleştirmektedir. Tayyib Sâlih ikisinin de bu farklı tutumunun birbiriyle uzlaşmasının çok zor olduğunu “Ekvator'dan dipsiz, tarihi bir kanyona fırlatılan bir taş onları ayırıyordu” (Salih, 2016, s. 63) ifadeleriyle anlatılmaktadır.

Romanda kolonyalizmin her iki yöne yansıması (koloniciler ve kolonize edilenler) Mustafa Said ve anlatıcı karakterinin sosyal, kültürel ve psikolojik gelişim sürecinde de görülmektedir. Mustafa Said karmaşık ve aitlik hissinden yoksun bir karakter imajı yansıtırken, anlatıcı ise aitlik hissine sahip bir karakterdir. Anlatıcının Londra'dan köyüne döndüğünde kullandığı şu ifadeler “Fırtınanın sürüklediği bir tüy gibi değil, o palmye ağacı

gibi, geçmişî olan, kökleri ve gayesi olan bir varlık gibi hissettim” (Salih, 2016, s. 12). Said’in yer ve aidiyet algısından çok daha farklı bir tutumu olduğunu göstermektedir. Said’in Doğu - Batı arasında çatışan kimliği ve aidiyetsizliği onu hem gerçek hem de mecazi derin bir yalnızlığa sürüklemiştir. Kuzeye yolculuk ve göç kendine dayatılmış olsa bile entelektüel ve duygusal huzursuzluğu onu gitmeye teşvik etmiştir (Velez, 2010, s. 192).

Mustafa Said kolonileştirilmiş Sudan’ın bir sembolü olarak yansıtılmaktadır. Hayatı göz önüne alındığında geçmişine ve ülkesine onu bağlayan bir şey olmadığı görülmektedir. Kendini de “Seni bir çadır kazığı gibi herhangi bir yere bağlayan anne ya da baba yok.” ifadeleriyle anlatmaktadır. O zamanki siyasi atmosfere bakıldığında halk çocuklarını işgal güçlerinin etkisinde olan okullara göndermek istememektedir. Romanda da devlet görevlileri çocukları sokaklardan toplamakta ve çocuklarını saklayan aileleri tespit etmektedirler. Fakat Said okula daha sonra da yurt dışına kendi özgür iradesiyle gittiğini belirtmektedir. Karakter geçmişîyle bağları olmayan bir imaja sahiptir ve kendi rızasıyla kuzeye eğitim almaya gitmiştir. Daha sonraki bölümlerde bu yolculuk tutkusunun hastalıklı bir virüs olduğundan bahsetmektedir.

Romandaki her karakter kendi yargıları ve Doğu – Batı algısının farklılığıyla Mustafa Said’e bir anlam yüklemektedir. Güneylinin gözüyle batılılaşmış efsanevi bir adam, batılının gözüyle ne kadar mükemmel olsa da ormandan kaçmış bir vahşi, eşinin gözünde iyi bir eş, İngiliz kadınların gözünde doğunun bütün egzotikliğini ve gizemini yansıtan biridir. Anlatıcı en sonunda Mustafa Said kimdir sorusunu o bir yalandı diyerek cevaplar. Aslında Said bir aynadır. Hayallerin ve kurguların yansıdığı bir ayna. Anlatıcı da Said’in gizli odasına girdiğinde aynada gördüğü yansımasını ilk önce Mustafa Said zanneder daha sonra kendiyile karşı karşıya olduğunu farkeder. Yazar Said de zekice kurgulanmış bir karakter çizmiştir. Tıpkı romandaki olayların kronolojik çizgisinden çıkarak konudan konuya atlaması gibi Mustafa Said hakkında da roman boyunca okuyucuyu oradan oraya atlayan farklı fikirler ve görüşler içinde bırakır. Said ne Doğu’da ne de Batı romanının sonunda da bir belirsizlik içinde kaybolmuştur. Fakat Said’le ilişkisi olan her karakterin anlatımı ve düşüncesi üzerinden mükemmel bir Doğu – Batı algısı ortaya koyulmuştur.

Tayyib Sâlih, Mustafa Said karakteriyle sadece ırksal ayrımcılık ve sömürgeci söylemi değil, Doğu yerine Batı’yı bir kadın olarak resmederek oryantalist söylemi de tersine çevirmiştir. Başka bir ifadeyle sömürgecinin eril özne konumunu bozarak, Afrikalı Mustafa Said’i o konuma yerleştirmiş ve kadın olarak tasvir ettiği Batı’dan intikamını bu şekilde

almıştır. Sâlih sömürge ve cinsiyet kimliklerini kullanarak; sömürgeci ve sömürülen arasındaki mücadeleyi, kadın, erkek mücadelesine dönüştürmüştür. Bu tasvirleriyle sadece sömürgecilik hegemonyasını yıkmakla kalmamıştır aynı zamanda Batı'yı hükümlan özne konumunda simgeleyen erkek hegemonyasının yapısını da bozmaktadır. Oryantalist söylemin cinsiyet ve kimlik üzerinden oluşturduğu bakış açısını Edward Said'in ortaya koyduğu tespitlerinde de görmekteyiz:

“Nitekim, Şarkiyatçılığın metropoliten ülkelerdeki erkek egemenliğiyle, yani ataerkillikle aynı türden bir pratik olduğunu görebiliyoruz artık: Şark geleneksel olarak kadınsı, sahip olduğu zenginlikler de bereketli bir şey olarak tasvir edilmiş; başlıca simgeleri şehvetli kadın, harem ve despotik -ama tuhaf biçimde çekici- sultan olmuştur” (Said, Kış Ruhı, 2006, s. 82).

Mustafa Said karakterinden yola çıkarak Sâlih'in oryantalizmin bu bakış açısına karşı bir çeşit meydan okuma gerçekleştirdiğini düşünebiliriz. Mustafa Said'in İngiliz kadınlara karşı takındığı tavır ve büründüğü kimlik bu tespiti ortaya koymaktadır. Isabella Seymour, Sheila Greenwood ve Ann Hammond ile olan ilişkisini incelediğimizde bütün bu kadınların güneye, sıcağa, tropikal iklimlere, doğu felsefesine hayranlık ve tutku duyan karakterler olduğunu görürüz. Said, doğuya olan tutku ve hayranlıklarını kullanarak onları tuzağa düşürmüş ve hayal kırıklığıyla intihara sürüklemiştir. Said aynı zamanda kendisini kuzeyi istila eden güneyli bir istilacı olarak tanımlamaktadır.

Romanda Mustafa Said'in intikam için beyaz kadınları çok kolay bir şekilde baştan çıkardığı resmedilmesine rağmen sadece Jean Morris'e sahip olmak için çabalaması ve onu takıntılı hale getirmesi dikkat çekmektedir. Sonu bir trajediyle sonuçlanan bu ilişki Shakespeare'in kurgusal karakterleri Othello ve karısı Desdemona'nın ilişkisini çağrıştırmaktadır. Othello oyunu ırkçılık, kıskançlık, cinayet ve ihanet gibi temaları Mağripli siyahî bir komutan ile Venedikli beyaz bir kızın aşkları üzerinden ele almıştır. Othello karısına hediye ettiği mendili genç yaverinin elinde görünce karısının kendisini aldattığını düşünür ve karısı Desdemona'yı öldürür. Tayyib Sâlih de romanında benzer bir kurgu kullanmıştır. Bir röportajında romanındaki bu bölüm üzerine “Sizi Othello'daki cinayet mahalline götürmek için ipucu olarak mendil kullandım” (Berkley & Ahmed, 1982, s. 40) açıklamasında bulunmuştur. Mustafa Said de Jean Morris'in odasında bir mendil bulmaktadır. Fakat Othello'da Desdemona masum olduğu halde kıskançlık yüzünden öldürülmüş olsa da Tayyib Sâlih, Jean Morris karakterinden masumiyet özelliğini

kaldırmıştır. Jean Morris, Mustafa Said'i reddeden bir toplumun temsilcisidir ve onu aldatmaktadır, Doğu'ya ait bütün değerleri ayaklar altına almaktadır. Böylece Said, Othello'nun aksine cinayet işlemek için bir gerekçeye kavuşmuş olur. Said üzerinden işlenen şiddet ve cinayet metaforu kolonize edilenin psikolojik eğiliminin bir yönünü de ortaya koymaktadır. Postkolonyal edebiyat eleştirisinin ilk örneklerini veren psikanalist Frantz Fanon kolonize edilenin şiddete eğilim göstermesini şu şekilde ifade etmektedir:

“Çalışmak, sömürgecinin ölümü için çalışmaktır. Şiddetin sorumluluğunu üstlenme, dışlanmış ya da başka yollara sapmış üyelerin geri dönmelerine, yerlerini yeniden almalarına, grupla bütünleşmelerine de olanak tanır. Sömürgeleştirilmiş insan şiddette ve şiddet aracılığıyla özgürleşir” (Fanon, Yeryüzünün Lanetlileri, 2013, s. 89).

Fanon aynı zamanda sömürgecilik karşıtı şiddetin sömürü altındakilerin aşağılık duygusunu ortadan kaldırdığını da söylemektedir. Nitekim Mustafa Said karakterinde de Jean Morris'in hakaretlerine karşı bir intikam alma duygusu oluştuğunu görmekteyiz. Said, Jean Morris'in hakaretlerine karşı “İşte o anda, bir gün ona bu söylediklerini ödeteceğime yemin ettim...” (Salih, 2016, s. 37) ifadelerini kullanmıştır. Jean Morris Doğu'ya ait bütün ırkçı ve kültürel klişeleri kullanarak kendi zihninde Mustafa Said'i ötekileştirmiştir. Aynı zamanda Morris karakteri Batı'nın Doğu kültürünü ve değerlerini yok sayan, aşağılayan tutumunun da bir portresini yansıtmaktadır. Morris karakterinin bu yönü romanda Mustafa Said'in dilinden şu şekilde anlatılmaktadır:

“.... Arapça bir el yazmayı işaret etti: ‘Onu da bana ver’ dedi. Boğazım beni neredeyse öldürecek bir susuzlukla kurudu.... O eski ve tek elyazmasını alıp yırtmaya başladı, parçaları ağzına alıp çiğnedi ve tükürdü.... İsfahan yapımı seccadeyi gösterdi. Sahip olduğum en kıymetli şey oydu.... Seccadeyi alıp yanan şömineye attı ve kötücül bakışlarla tükenişini izledi, alevler yüzüne yansıyor. Bu kadın benim avcımdı...” (Salih, 2016, s. 149).

Morris karakteri bu yönüyle ele alındığında Batı sömürgeciliğinin kültürel ve tarihsel tahribatının bir sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda Batı'nın Doğu üzerindeki kültür emperyalizminin de bir temsilidir. Bu yönüyle Said ve Jean Morris'in çatışmalı ilişkisi Doğu ile Batı'nın, sömürgeci ile sömürülenin trajik sonuçlanan bir ilişkisidir. Kolonyal sürecin etkilerinin işlendiği edebi eserlerde Said ve Jean Morris'in trajik sonuna benzeyen pek çok örnek mevcuttur. Örneğin; Dominikli yazar Jean Rhys'in ünlü

eseri Geniş Geniş Bir Deniz romanındaki Antoinette ve Rochester karakterleri arasındaki umutsuz ve trajik ilişki de, Said ve Morris örneğini hatırlatmaktadır. Sömürgeciliğin en etkin olduğu Victoria dönemi eserlerinden Charlotte Bronte'nin Jane Eyre romanındaki Bertha Mason karakterinden esinlenerek yazılan bu roman kolonyalist söyleme bir meydan okuma olarak yorumlanmıştır. Rochester İngiliz insanını, sömürgeciliği temsil ederken; Antoinette saflığı, gizemi ve sömürgeleştirilmiş olanı temsil etmektedir. İkisi arasındaki uyuşmazlık delilik ve intikamla sonuçlanan bir trajediye neden olur. Said ve Jean Morris ile beraber bütün bu karakterler kimlik çatışmasının, göçün, ırkçılığın ve sömürgeciliğin etkilerinin edebiyata yansımalarıdır.

Romanda Mustafa Said'in İngiltere'deki kadınlara karşı takıntığı ırksal mücadele ve intikamcı tutumunu Sudan'a döndükten sonra tamamen farklı bir boyuta dönüştürdüğünü görmekteyiz. Nitekim Said, köylülerden birinin kızı Hüsna binti Mahmud ile evlenir ve bir aile kurar. Said, İngiltere'deki acımasızlığı ve duygusuzluğuna rağmen Sudan'daki küçük köyde iyi bir eş ve herkesin saygı duyduğu bir adam olarak tekrar karşımıza çıkmaktadır. Mustafa Said'in eşi Hüsna karakteri ise sosyolojik arka planı yansıtmaları açısından romanda önemli bir rol oynamaktadır. Hüsna geleneklere uygun olmayarak köye dışarıdan gelen bir yabancı olan Mustafa Said ile evlenmiştir. Batılı ve sömürgeci eğitimin bir numunesi olan Mustafa Said ile evlenmesiyle modernize edilmiş bir karakterdir. Bu durum romanda da şu ifadelerle anlatılmaktadır:

"Mahmud'un kızının evlendikten sonra değiştiği doğru... Artık başka biri gibi. Biz onun akranlarıyız, çocukluğumuz birlikte geçti ama biz bile bugün ona bakıyoruz ve bambaşka birini görüyoruz, sanki şehirli bir kadın gibi" (Salih, 2016, s. 99).

Kolonyalizmin, sömürgecilerin ve getirdiği sürecin eleştirilerini pek çok şekilde önümüze çıkaran yazar, Hüsna karakteriyle zihnimizi kendi toplumuna çevirerek bu sefer eleştirilerini Sudan toplumuna yöneltmektedir. Hüsna'nın Mustafa Said kaybolduktan sonra zorla Vaad Reyis'le evlendirilmesi ve bunun sonucunda kendisiyle beraber Vaad Reyis'i de öldürmesi, toplumsal yapının bütün kusurlarıyla tasvir edildiği bir şekilde son bulmaktadır. Bütün bu trajedi ve gelişen olaylarla kadının sosyal statüsü de gözler önüne serilmiştir. Tayyib Sâlih Hüsna karakteri üzerinden köydeki geleneklere ve ataerkilliğe meydan okuyan bir imaj çizmiştir.

Tayyib Sâlih, Hüsna karakteri özelinde kendi toplumuna getirdiği eleştiriyi genişleterek Afrikalı liderleri ve yönetimlerini de postkolonyal dönem sonrası oluşan olumsuzluklar nedeniyle eleştirmektedir. Romanda bu kısım anlatıcı ve Mahcub arasında geçen bir diyalogla anlatılmıştır. Mahcub Hartum’da neler olup bittiğini anlatıcıya sorması üzerine Eğitim Bakanlığının yirmi Afrika ülkesinin delegelerinin çağırıldığı bir kongre olduğunu öğrenir ve bunun üzerine anlatıcıya şu şekilde cevap verir:

“Önce okulları yapsınlar, sonra müşterek eğitimi tartışırlar.... burada çocuklar okula gidebilmek için kilometrelerce yol tepiyor. Biz insan değil miyiz? Biz de vergi ödemiyor muyuz.... Tüm ülkenin bütçesi Hartum’a harcanıyor. En yakın hastaneye gitmek üç gün sürüyor. Kadınlar çocuk doğururken ölüyorlar, burada tek bir vasıflı ebe yok” (Salih, 2016, s. 115).

Anlatıcı bu konuşmalar üzerine kongre hikayelerinin ve Afrikalı liderlerin durumunun arkadaşı Mahcub’u sinirlendireceğini düşünür ve içinden geçirdiklerini dile getiremez. Anlatıcının kongre hakkındaki düşünceleri romanda şu şekilde geçmektedir:

“Afrika’nın yeni yöneticileriyle ilgili gerçeklere inanmayacak; yüzü pürüzsüz, çeneleri kurt gibi, parmaklarındaki değerli taşlarla bezeli yüzükler parlıyor, boyunlarından parfüm kokuları yayılıyor; beyaz, mavi, siyah ve yeşil moher takımlar giyiyorlar ve Siyam kedilerinin kürkleri gibi pahalı ipekler sarkıyor omuzlarından ve avizelerden yansıyan ışığı yansıtan ve mermerde yürüdüklerinde gıcırdayan ayakkabıları var. Mahcub onların bu amaçla inşa edilmiş ve bir milyon pounda mal olan Bağımsızlık Sarayı’nda dokuz gün boyunca Afrika’daki eğitimi enine boyuna tartıştıklarına inanmayacak.... Afrika’daki eğitim bakanlarının dokuz gün boyunca kullandıkları platform Napolyon’un Les Invalides’deki mezarı gibi kırmızı mermerden.... duvarlarda yağlı boya ve ana girişte renkli mozaiktan dev bir Afrika haritası var, her ülke farklı bir renkte. Mahcub’a, bakanın laf kalabalığından ibaret nutkunda sıraladığı ve bir alkış fırtınasıyla karşılanan sözlerini nasıl anlatabilirim ki? ‘Öğrencilerin okullarda öğrendikleriyle halkın yaşadığı, hayatın gerçekleri arasında bir tezat olmamalı. Bugün eğitim gören herkes rahat sıralarda oturmak, bahçeli ve havalandırılmalı evlerde yaşamak, cadde kadar geniş Amerikan arabalarında gezmek istiyor. Bu hastalığı kökünden kurutmazsak gerçekliğimizle uzaktan yakından alakası olmayan bir burjuvaziye sahip olacağız ki bu Afrika’nın geleceği için emperyalizmin kendisinden bile daha tehlikeli.’ Bu adamın yazın Afrika’dan Lucerne Gölü’ndeki villasına kaçtığını ve karısının alışverişini Londra’da Harrods’dan yaptığını; bakan oradayken sözleşmelerin kendisine özel bir uçakla

gönderildiğini ve temsilciler kurulu üyelerinin bile açıkça, onun ahlaksız olduğunu, farklı işler kurduğunu ve değerli eşyalar biriktirdiğini, gariban baldırı çıplakların alın terlerinden büyük bir servet edindiğini Mahcub’a nasıl söyleyebilirim? Böyle insanlar yalnızca kendi mideleriyle ve cinsel hazlarıyla ilgilenirler. Dünyada adalet ve ılımlılık yok” (Salih, 2016, s. 115-116).

Romandaki bu satırlar postkolonyal dönemde ortaya çıkan toplumsal eşitsizlik, mağduriyet, sosyal ve kültürel sorunları ortaya koymaktadır. Sömürgecilik sonrası toplumlarda bağımsızlıklarını kazanmış olmalarına rağmen sınıfsal ayrımlar, adaletsizlik, toplumsal eşitsizlik gibi sorunlar varlığını devam ettirmiştir. Postkolonyal toplumlar ekonomik ve kültürel olarak Batı’ya olan bağımlılıklarından kurtulamamışlardır. Bütün bunların sonucu olarak büyük bir toplumsal çöküntü ve yozlaşma kaçınılmaz olmuştur. Romanda Mahcub’un ifadelerinden ve anlatıcının düşüncelerinden büyük bir ekonomik dengesizlik olduğu görülmektedir. Robert Young, Postkolonyalizm adlı eserinde sömürgecilikten çıkmış toplumlarda yerli seçkin burjuva takımının iktidarı ele geçirmesiyle daha karışık bir durumun ortaya çıktığından bahseder. Young’a göre sömürgeciliğin bitişi yeni postkolonyal tahakküm biçimlerini ortaya çıkarmıştır ve sömürgecilikten çıkmış çoğu ülkenin içerisinde sömürgeleştirilmeye devam edilen bir kesim vardır (Young, 2016, s. 80). Nitekim 1956 yılında Sudan’ın bağımsızlığını kazanmasından sonra ülke yeni bir döneme girmiştir. Fakat 1958 yılında gerçekleşen ilk askeri darbe yeni dönemin ekonomik zorluklarla beraber yeni sorunlar getireceğini göstermiştir. 1964 yılında Güney Sudan’a yönelik politikaların sertleşmesi ve Batılı misyoner gurupların ülkeden çıkartılması, kolonyal dönemde Hristiyanlaşan Güney Sudan’da büyük tepkilere yol açmıştır. Güney sorununu daha da belirgin duruma getiren bu politikalar büyük bir iç savaşın başlangıcı olan isyancı gruplarla rejim arasında çatışmalara neden olmuştur. 1972 yılına kadar süren iç savaşta yaklaşık yarım milyon insan hayatını kaybetmiştir (Orakçı, 2018). Frantz Fanon’un da eserlerinde ifade ettiği sömürgecilik sonrası dönemde yönetimlerin düzen kuramaması sonucu totaliter ve askeri rejimlere dönüşmesi, halkın sömürgecilik dönemini özlemle anmalarına yol açmıştır (Geçikli, 2015, s. 106). *Kuzeye Göç Mevsimi* romanında da sömürgecilik döneminin anlatıcının amcası Abdülmennan tarafından övüldüğünü görmekteyiz. Amcası hükümeti eleştirmekte ve parti sloganı atarak geçen insanlar için “İngilizler zamanında böyle yaygaralar kopmuyordu” (Salih, 2016, s. 67). ifadelerini kullanmaktadır. Tayyib Sâlih karakterler üzerinden sömürgeciliğe karşı farklı bakış açılarını bu şekilde okuyucuya sunmuştur.

Romadaki diyalog ve şahıslardan sömürgecilik sonrası siyasi gidişatın, bakanlıkların ve memurlukların İngilizlerin döneminde ve kurumlarında yetişmiş insanlar tarafından yönetildiği görülmektedir. Anlatıcı İngiltere’de eğitim almış ve Hartum’da bir bakanlıkta çalışmaktadır. Bakanlıkta çalışırken üstlerinden bazılarının Mustafa Said ile aynı dönemde Hartum’daki İngiliz okulunda okuduğunu ifade etmektedir. Anlatıcının trende tanıştığı emekli memurun da Mustafa Said’in okul arkadaşı olduğunu ve Said’in okul dönemindeki kişiliğini okuyucuya aktardığını görmekteyiz. Yazarın romanda bahsettiği memur ve üst düzey kesimin ortak noktası Mustafa Said olarak yansıtılmıştır. Said’in doğumundan, eğitimine kadar kolonyal dönemin mükemmel bir ürünü olarak yansıtıldığı düşünülürse İngiliz etkisinin Sudan’daki sürecinin postkolonyal dönemde de devam ettiği anlaşılmaktadır.

4.6. Romanda Sömürgeci ve Sömürülenin Kimliği

Sömürgecilik sömürülen toplumlarda kimliksizlik, kültürel parçalanma ve travmatik sosyal yapılar oluşturmuştur. Özellikle göç sosyal ve toplumsal yapıyı kökünden değiştiren büyük bir etkidir. Tayyib Sâlih *Kuzeye Göç Mevsimi*’nde sömürgeci ve sömürülenin ilişkisini ve trajik sonuçlarını Mustafa Said’in hayatı üzerinden ele almıştır. Yazar Mustafa Said’i farklı kimlikleri yansıtan tek bir karakter olarak çizmiştir.

Mustafa Said İngiltere’de Afrika ve halkı için Batı’dan intikam alan sömürgeleştirilmiş insanın bir örneği iken Sudan’daki küçük köyde tam anlamıyla İngiliz kültür ve eğitiminden geçmiş bir yabancı ve yeni sömürgeciliğin bir temsilcisi gibidir. Bu nedenle ilk olarak Mustafa Said’in sömürülen olarak yansıtıldığı örnekleri ele alacak olursak; Said, çocukluğundan itibaren Sudan, Kahire ve İngiltere olmak üzere mükemmel bir batı eğitimi almıştır. Okullar sömürgeleştirme hareketinin yayılması için kullanılan önemli yerlerdir. Hartum’da açılan İngiliz okulu halk tarafından işgal güçlerinden gelen bir kötülük olarak görülmektedir. Mustafa Said diğer çocukların kaçmalarına rağmen gelen üniformalı görevliyle İngiliz okuluna giderek kayıt olmuştur. Romanın ilerleyen kısımlarında Said’in Hartum’da İngiliz eğitimi aldığı süreci emekli bir memur olan okul arkadaşından öğrenmekteyiz. Said’in İngilizce’yi ana dili gibi konuştuğu ve ona “İngiliz Zenci” (Salih, 2016, s. 57) lakabının takıldığı anlatılmaktadır. Keskin zekası ve yüksek öğrenme kabiliyeti dolayısıyla Hartum’daki eğitimin ona yeterli gelmemesi üzerine öce Kahire’ye oradan da İngiltere’ye gönderilir. İngiltere’de eğitimini tamamlar ve akademik çalışmalarıyla ünlü bir ekonomiste dönüşür. Sömürgecilik karşıtı başlıklar taşıyan “Sömürgecilik ve Tekel, Hristiyanlık ve Barut, Sömürgecilik Ekonomisi” gibi kitaplar yazar.

Mustafa Said İngiltere’de okumak için ilk burs kazanan Sudanlı olmasının yanı sıra İngiliz beyaz bir kadınla da evlenen ilk Sudanlıdır. Fakat bütün bunlar onu kendi vatanından uzakta trajik ve travmatik olaylara sürüklemiştir. Said’in sonraki süreçlerde cinayetten dolayı Londra’da bir mahkemede yargılandığı görülür. Eski öğretmenlerinden Profesör Maxwell Foster-Keen, Said hakkındaki düşüncelerini şu şekilde dile getirir: “Siz, Said Bey, bizim Afrika’daki uygarlık görevimizin boşuna olmadığı gerçeğini kanıtlayan en iyi örneksiniz. Sizi eğitmek için verdiğimiz onca emekten sonra, sanki ormandan ilk kez çıkıyormuş gibisiniz” (Salih, 2016, s. 93). Batılı sömürgecinin bir sembolü olan Profesör Foster-Keen, İngiltere’de cinayetten yargılanan Said’i mahkemede kurtarmak için çok uğraşmıştır. Kolonizasyonun bir örneği olan Said’i Afrika’daki uygarlık görevinin başarılı bir kanıtı olarak görmekte bir insandan ziyade sistemlerinin başarısı olarak savunmaktadır. Said’in yargılanması ve ceza almasının sistemin sorgulanmasına ve hayal kırıklığına yol açmasından korkmaktadır. Mustafa Said, profesörün mahkemede kendine has tarifle bir Said portresi çizdiğini ifade etmektedir. Dahi olarak resmedilen bu portre bir anlık aklın tutkusuyla cinayet işlemiştir. Profesör mahkemede bu düşünceler çerçevesinde şunları da dile getirmektedir:

“Sayın jüri üyeleri, Mustafa Said, akıllı Batı uygarlığını benimseyecek kadar soylu bir insandı ama Batı onun kalbini kırmıştı. Bu kızlar Mustafa Said tarafından değil, binlerce yıl önce onlara saldıran ölümcül bir hastalığın mikrobu tarafından öldürüldü” (Salih, 2016, s. 39).

Profesör burada mahkemenin yönünü Doğu – Batı çatışmasına çevirmiş ve Said adına kendi söylemleriyle savunma yapmıştır. Mahkemede kendi adına hiçbir savunma yapmayan Said, onun için başkaları tarafından çizilen ve gerçek olmayan imajı karşısında da sessiz kalmıştır. Tayyib Sâlih’in romanda işlediği bu kısımda Mustafa Said karakteri bir teorisyen ve edebiyat eleştirmeni olan Gayatri Spivak’ın madun kavramına uygun düşmektedir. Genel anlamda alt ve aşağı konumu tarif eden madun, Spivak tarafından “hegemonik güçlerin dışında kalanlar, sesi kaybolmuşlar” olarak tanımlanmaktadır (Kiraz & Kestel, 2017, s. 145). Spivak “Madun konuşabilir mi?” adlı makalesinde madunu genel olarak feminist bir yaklaşımla kadın olarak değerlendirse de öteki kavramına oturtulan madunun Batı tarafından bir çalışma nesnesi olarak ele alınmasını da eleştirmektedir. Batı’nın Batılı olmayanı sömürge söylemiyle ve hegemonik sözcüklerle tarif etme eğiliminde olduğunu ifade etmektedir. Bu şekilde Batı özne olma konumunu ve

hegemonyasını öteki üstünde sürdürmeye devam etmektedir. Ayrıca Spivak, entellektüellerin madun adına konuşmasını ve onları temsil etmesini sorunlu bulmaktadır. Bilhassa Batılı entellektüeller gerçek deneyime sahip olmadan edindikleri bilgi sonucunda madunu varsayımsal olarak temsil etmekle epistemik şiddete neden olmaktadır. Epistemik şiddet bilgi yoluyla ve söylemsel olarak yapılan tahakküm sürecini meşrulaştıran bir uygulamadır. Bu uygulamada madunu sessiz kılarak özne konumundaki hegemonik gücün sürdürülmesini sağlamaktadır (Spivak, 1988). Profesörün, Mustafa Said hakkındaki genel değerlendirmesini ve mahkemedeki tutumunu ele aldığımızda epistemik şiddete uygun bir yaklaşım sergilediğini görüyoruz. Said hakkında eğitime muhtaç, ilkel bir vahşi düşüncesini yansıtan sözleri, profesörün ve temsil ettiği Batı'nın hegemonik gücünün ifadesi şeklinde algılanmaktadır. Profesörün bu ifadeleri sömürgecinin Güneyliye ve sömürülene bakışını da açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Sömürgecinin sömürge altındakilere yaklaşımını psikanalist olarak ele alan Frantz Fanon da beyaz adam karşısında zencinin henüz bir çocuk olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda beyaz adamın, siyah adamdan evcil bir hayvan gibi akıllı uslu davranmasını beklediğini belirtmektedir (Fanon, Siyah Deri Beyaz Maske, 2009). Fanon beyaz adamın bunu sağlamasıyla baskın gücünün devamlılığını kazandığını ileri sürmektedir. Fakat Said şiddete baş vurmasıyla, itaatkar Güneyli ve sömürülen algısını kırmış, beyaz adamın bu düşüncelerine meydan okumuştur.

Mustafa Said mahkemede yargılandıktan ve cezasını çektikten sonra ülkesine geri döner. Hiçkimsenin onu tanımadığı bir Sudan köyüne yerleşmesi ve özellikle tarımla ilgilenmeye başlaması, köyde ekonomik bir reform yapması ve köylüyü bilinçlendirmesi de karakterin başka bir boyutunu göstermektedir. Romanda anlatıcının arkadaşı Mahcub, Said'in bu yönünü şu şekilde ifade etmektedir:

“... Projeye paha biçilemez yardımları dokundu. Hesaplara bakıyordu ve ticaret tecrübesi çok işimize yaramıştı. Ürünlerden kazandığımız kârı un değirmenine yatırmamız için bizi o yönlendirmişti. Bu sayede bir sürü giderimizi karşıladık ve şimdi her yerden bize geliyorlar. Şimdi bizde un fiyatları Hartum'dakinden bile yüksek. Eskiden, erzaklar ayda bir ya da iki kez vapurla gelirdi. Tüccarlar piyasada herşey tükenene kadar bekleyip sonra fiyatının çok üstünde satardı herşeyi. Şimdi Proje'nin her gün Hartum ve Omdurman'dan doğrudan buraya erzak taşıyan on tane kamyonu var.... Omda ile diğer tüccarlar ondan nefret ederdi; çünkü köylülerin gözünü açtı ve onların düzenlerini bozdu” (Salih, 2016, s. 100).

Bu ifadelerde Mustafa Said köye dışarıdan gelerek gelenekleri sarsması ve köylüyü değiştirmesiyle kendi toplumunu yeni dünya düzenine entegre etmeye çalışan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni oluşan düzende sömürgecilik, şekil değiştirerek kapitalizm, küreselleşme ve kültür emperyalizmini kullanarak var olmaya devam etmiştir. Nitekim postkolonyalizm olarak adlandırılan bu dönem sömürgeciliğin kabuğunu değiştirerek başka bir surette yeniden şekillenmesi olarak değerlendirilmiştir. Sömürgeciler küresel pazarları canlandırmak için toplumlardaki ekonomik özgürlük ve bağımsızlık hareketlerini desteklemeye başlamışlardır. Eski Gana Devlet Başkanı Kwame Nkrumah 1965 yılında yazdığı “*Emperyalizmin Son Aşaması Yeni Sömürgecilik*” (Neo-Colonialism, the Last Stage of imperialism) adlı eserinde şöyle demektedir: “Yeni sömürgeciliğin temelinde, teorik olarak bağımsız olan ve kendi kendine hakim olma öğelerinin tümüne sahip olan bir devletin politikasının aslında dışarıdan belirlenmesi bulunur.” Marc Ferro bu sözlerin egemen bir devletin başkanı tarafından ifade edildiğini belirtmektedir. Aynı zamanda eski emperyalist güçlerin, eski sömürgeleri içten denetlemeyi bıraktıklarını, bunun yerine bu ülkelere yardım ettiklerini ve kendilerinin yerine, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi büyük bankaların denetimleriyle yönetimlerini devam ettirmekte olduklarını Nkrumah’ın fark etmiş olduğunu ifade etmektedir (Ferro, 2017, s. 572).

Said’in ülkesine dönme arzusunu dile getirmesi ve köyün kalkınması için attığı adımlar sömürgecilik karşıtı bir mücadele olarak okunabilir. Fakat Said’in her yönüyle İngiliz kültür ve eğitimini yansıtan gizemli odası olayın ağırlığını başka yöne çevirmektedir. Odadaki bütün eserler, tablolar ve hatıralar Said’in zihnini yansıtmaktadır ve her ne kadar kuzeyden güneye tekrar göç etmişse de zihinsel ve kimliksel karmaşasını da beraberinde getirmiş, köyde oluşturduğu gizemli odasında Batı kültürünü yeniden inşa etmiştir. Yazarın romanda çizdiği Güney’den Kuzey’e olan göç yönü daha sonra tersine dönmesiyle Said’in kimlik değişiminin açık bir göstegesidir. Kuzey’e sömürgeleştirilerek giden Said, kimliğini ve kültürünü kaybederek Güney’e adeta bir yabancı olarak geri döner. Bütün bu gidiş – gelişlerin sembolize ettiği zihinsel ve kimliksel karmaşa en sonunda Said’in belirsiz bir şekilde ortadan kaybolmasıyla son bulur.

Mustafa Said ile aynı yolculuğu yapan ve İngiltere’de yedi yıl eğitim görerek ülkesine dönen anlatıcı da bir kimlik çatışması içine girer ve Said’e benzemekten korkar. Romanda bu kısım anlatıcının dilinden şu şekilde ifade edilmektedir:

“Dedemin evinin kapısına ulaştım ve sabah namazından önce dua ettiğini duydum... Birdenbire, bazen uzun süren bir depresyonun sonrasında olduğu gibi, moralimin aniden düzeldiğini hissettim. Mustafa Said’in hikayesiyle canlanan karanlık düşünceler dağılmıştı kafamdan.... Mustafa Said’in başına gelenlerin benim başıma gelmesi de mümkün müydü? Kendisinin bir yalan olduğunu söylemişti, ben de mi bir yalandım? Ben buralıyım, bu yeterince gerçek değil mi? Ben de onlarla (İngiltere) yaşadım. Ama sadece görünüşte onlarla yaşadım ne sevdim onları ne de nefret ettim onlardan. Bu küçük köyün görüntüsü hep yanımdaydı benim; nereye gidersem gideyim, hayallerimin gözünden hep burayı görürdüm. Bazen Londra’da yaz aylarında yağın sağanak yağmurun ardından havanın kokusunda içime çekirdim köyün kokusunu ve gün batmadan önceki o kısa anda görürdüm onu” (Salih, 2016, s. 53).

Anlatıcı da benzer şekilde İngiltere ve Sudan arasındaki kültürel temastan etkilenmiştir, ancak başlangıçta bu gerçeği kabul etmemektedir. Mustafa Said’in hayat hikayesini anlatmasıyla sömürgeci gerçeğin ve kültürel temasın etkilerinin farkına varmaya başlar ve kendisini Said ile kıyaslama yönüne gider. Fakat Mustafa Said’den farklı olarak köyünün ve ülkesinin hayaline tutunarak kimliğini koruduğunu, sömürgeci dünyanın etkisinde kalmadığını ifade etmektedir. Özellikle dede karakteri anlatıcının kimlik çatışmasını engelleyen en önemli faktördür. Anlatıcı Mustafa Said’in anlattıklarıyla yaşadığı zihinsel çatışmanın dedesinin sesini duymasıyla ortadan kalktığını ifade etmektedir. Romanın sonunda ise anlatıcı Said’in gizemli odasını açar ve karşısında kendi dillerine ve kültürlerine ait tek iz olmayan bir mezarlık bulur. Odayı içindekilerle yakmayı düşünür ve iki dünya arasında yaşadığı çatışmanın ağırlığıyla Nil Nehri’nde Mustafa Said gibi kaybolmak ister. Fakat bütün hayatı boyunca seçim yapmadığının farkına varır ve hayatı seçer. Bütün bunlar ele alındığında bu iki karakter kimlik arayışının birer sembolüdür, Mustafa Said bir yönüyle anlatıcının seçimleri sonucunda oluşabilecek diğer olasılıktır. İki farklı karakteri aynı yolculuktan geçiren Tayyib Sâlih, sonuç olarak ikisine de farklı seçimler yaptırır ve iki farklı versiyon ortaya koyar.

SONUÇ

Afrika ülkelerinde kolonyalizm süreci sosyal ve kültürel değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu değişimlerin etkileri kaçınılmaz bir şekilde edebiyatın alanını da değiştirmiştir. Kolonyalizm döneminde mücadele ve direniş temalı eserler ortaya çıkarken, postkolonyal dönemde ise kültürel temasın ve kolonyalizmin geride bıraktığı etkiler ele alınmıştır. Sudan edebiyatı da kolonyalizm sürecinin ve sonrasının oluşturduğu bu akımlardan etkilenmiştir. Kolonyal dönem ve sonrası Sudan özelinde Afrika'nın durumunu etkili bir şekilde ortaya koyan en önemli postkolonyal eserlerden biri Tayyib Sâlih'in *Kuzeye Göç Mevsimi* romanıdır. Tayyib Sâlih, sömürgecilik deneyimi yaşayan bir toplumda doğmuş ve bunun sonuçlarıyla yüzleşmiştir. Daha sonra İngiltere'ye giderek eğitim ve çalışma hayatının büyük kısmını yurt dışında geçirmiştir. Bütün bu yolculuğun ve tecrübelerin kazandırdığı farklı bakış açılarını eserlerine yansıtmıştır. Bunun en başarılı örneklerinden biri *Kuzeye Göç Mevsimi* romanıdır. Sudan'daki postkolonyal dönemin etkileri ve tarihsel yönü açısından romanda pek çok imge, sembolik karakterler ve metaforlar kullanılmıştır. Aynı zamanda postkolonyal etkilerin oluşturduğu sosyal atmosfer küçük bir Sudan köyü örneğinde sunulmuştur.

Romandaki kurgu karakterler kolonyalizm dönemi ve sonrası tarihsel gerçeklikler üzerine oturtulmuştur. Romanın ana karakteri Mustafa Said bunun en iyi örneğidir. Tayyib Sâlih, Sudan'da 58 yıl süren sömürgecilik dönemini Mustafa Said'in doğumuyla başlayan süreçte ele almakta, Said'in hayat hikayesinde önemli noktalara denk düşen tarihsel çizelgede resmetmektedir. Bu yönüyle Said'in hayatı sömürgecilik tarihinin bir takvimi niteliğindedir. Diğer bir taraftan Tayyib Sâlih, Batı toplumuyla temas eden Sudan toplumunun yaşadığı sosyal ve kimliksel değişimi Mustafa Said karakteri üzerinden okuyucuya sunmuştur. Kolonyalizmin göç, kimlik, asimilasyon, kültür çatışması gibi olgularının ortaya koyulduğu en çarpıcı karakter Mustafa Said'dir.

Tayyib Sâlih, *Kuzeye Göç Mevsimi*'nde Joseph Conrad'ın "*Karanlığın Yüreği*" romanı ve Shakespeare'in "*Othello*"sunu Afrika kurgusu içinde yeniden yorumlayarak metinlerarası bir teknik kullanmıştır. Diğer bir ifadeyle Sâlih, Conrad ve Shakespeare'in kurgusu bağlamında Batı edebiyatındaki sömürgeci söylemlere karşı bir cevap yazmıştır. Bu yönden ele alırsak Sâlih'in kolonyalizme bir cevap ve direniş aracı olarak kullanılan postkolonyal eserlerin sömürgeci söylemleri devirme ve tersine çevirme uygulamasını

kullandığını görürüz. Romanın ismiyle başlayan bu uygulama sömürgeciliğin yönünü kuzeye çevirerek Afrikalı Mustafa Said'i bir istilacı olarak Batı'ya gönderir. Ayrıca Said'in İngiltere'de işlediği metaforik cinayetleriyle adeta Batı'dan intikam istemektedir. Aynı zamanda cinayete konu olan karakterlerin kadın olması ve Batı'yı sembolize etmesi de Doğu'yu kadın olarak betimleyen şarkiyatçı tutuma yönelik bir cevap niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle Sâlih, bütün bu Doğu – Batı metaforlarının yönünü tersine çevirmiştir. Tayyib Sâlih, Mustafa Said karakteri üzerinden sadece Batı'yı ve sömürgeciliği eleştirmemiştir. Köy halkı ve bunun kapsamında oluşturduğu karakterlerin diyaloglarıyla eleştirisinin yönünü Sudan toplumuna ve Afrika idarecilerine de çevirmiştir. Özellikle Hüsnâ ve Vaad Reyis karakterleri çerçevesinde gelişen olaylar kapsamında geleneklere ve toplumsal yozlaşmaya yönelik büyük bir eleştiri getirmiştir.

Kuzeye Göç Mevsimi'nde postkolonyal romanların genel özelliği olan sömürgeci ve sömürülenin bakış açısının da karakterlerde ortaya koyulduğunu görmekteyiz. Mustafa Said karakterinin çevresinde gelişen olaylar ve diğer karakterlerin onu kendi bakış açılarına göre değerlendirmeleri bunu göstermektedir. Bunun yanı sıra romanda sömürgeci ve sömürülenin dışında anti-kolonyalist ve oto-kolonyalist (self kolonyalist) tutumun yansıtıldığı çeşitli karakterler de kullanılmıştır. Fakat bütün bu kimliklerin yansıtıldığı en karmaşık karakter Mustafa Said'dir. Sömürgeci dönemin bir ürünü olarak resmedilen Said karakteri, sömürgecilik sonrası oluşan yeni dönemin de başka bir yönünü göstermektedir. İngiltere'den döndükten sonra Sudan'daki küçük köye yerleşen Mustafa Said, Batı edebiyatına ve kültürüne ait bütün kitapları ve dekorları içeren gizemli odasını köyde inşa etmiştir. Bu yönüyle Batı perspektifinden kurtulamayan sömürge insanının ve aydınının kimlik karmaşasını da sembolize etmektedir.

Romanda Mustafa Said'in yaşadığı bütün süreçleri ve değişimleri, kimliksel çatışmayı, onunla aynı yolculuğu yapmış olan anlatıcıdan öğrenmekteyiz. Said gibi anlatıcı da İngiltere'de eğitim almış ve Sudan'daki küçük köyüne geri dönmüştür. Anlatıcının Said'in hayat hikayesini aktarırken kullandığı ifadelerden kendini onunla kıyasladığını ve ona benzemekten korktuğunu görmekteyiz. Anlatıcı, Said'in gizemli kişiliğini ve izlerini takip ederek aslında kendi kimliğini aramaktadır. Romanda Said ve anlatıcının ifadeleri bazı kısımlarda iç içe geçmesiyle ve karışmasıyla ikisinin de aynı kişi olabileceği izlenimi vermektedir. Tayyib Sâlih, bu karakterlerle kolonizasyonun bir neticesi olan iki farklı versiyonu oluşturmuştur. İkisi arasındaki fark; Mustafa Said'in tarihine ve ülkesine olan bağlarını koruyabilecek bir ailesi ve geçmişi olmaması, aitlik hissinden yoksun bir karakter

olarak yaşadığı kimlik çatışması sonucunda bir belirsizlikte kaybolmayı seçmesidir. Anlatıcının ise; köyünün ve tarihiyle bütünleştirdiği dedesinin hayaline tutunarak kimliğini ve aitlik hissini koruması, Said ile aynı süreçte ilerlemiş olsa da yaşamayı ve devam etmeyi seçmesidir. Bütün bunları ele aldığımızda Tayyib Sâlih, bu iki karakter üzerinden tarihsel ve kültürel bağların kopmasının sömürge toplumlarını belirsizliğe ve yokluğa süreklemesini çarpıcı bir şekilde ortaya koymuştur.

Romanda kullanılan mekansal unsurlar da postkolonyal eleştiri biçiminin farklı bir yönünü oluşturmaktadır. Tayyib Sâlih özellikle nehir metaforunu kullanarak Nil Nehri'nin akışının yönünün değiştiği nokta olan Sudan'daki küçük köyü olayların merkezi konumuna getirmiştir. Nehrin akışının güneyden kuzeye ve kuzeyden güneye değişmesi sömürgeci gidişin tersine çevrilmesi anlamı taşımakta ve Mustafa Said'in yolculuğunu tasvir etmektedir. Sâlih, mekanlarla karakterleri bütünleştirerek yansıtmak istediği düşüncüyü ortaya koymuştur. Batılı kadınların her birini ayrı bir şehre benzeterek kullandığı ifadelerle, Mustafa Said'in onları elde etmesini bir fetih olarak yansıtmıştır. Sömürgeci ve sömürülenin zihin yapısını yansıttığı diğer önemli mekansal unsurlar ise Mustafa Said'in Londra'da ve Sudan'daki köyde inşa ettiği odalarıdır. Londra'daki odası sömürgecinin Doğu'ya bakışını yansıtan dekorlarla resmedilirken, Sudan'daki odası sömürgeleştirilmiş insanın karmaşık zihin yapısını ortaya koymaktadır. Tayyib Sâlih, arka planda işlediği mekansal özellikler ve sembol imgelerle karakterlerin düşünce dünyasını ve kimliğini daha da belirgin hale getirmiştir.

Sonuç olarak postkolonyal bir roman olan *Kuzeye Göç Mevsimi*, edebi yönü dışında tarihi bir nitelik de taşımaktadır. Tayyib Sâlih bu romanıyla, Sudan'ın sömürgecilik deneyimini ve sonuçlarını zaman, mekan ve karakterler üzerinden işleyerek oluşturduğu çok katmanlı kurgusuyla başarılı bir şekilde tasvir etmektedir. Romanı bu kapsamda ele aldığımızda toplumsal olayların yansıtıldığı tarihi bir belge niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- Abâdî, M., & Esfahânî, M. (2012). Delâletü'l-Mekan fî Mevsimi'l-Hicra ila's-Şemâl. *İzââtü'n-Nakdiyye*, 9-29.
- Abdurrahman, M. (2020, Nisan 16). *100 Rivâyetü Ifrîkiyye... "Mevsimu'l-Hicre İle's-Şemâl" Eykûnetu et-Tayyib Sâlih 'ani'l-Ġarb*. Eylül 13, 2020 tarihinde el-Yevm es-Sebia: <https://www.youm7.com/story/2020/4/16/100-%D8%B1%D9%88%D8%A7%D9%8A%D8%A9-%D8%A3%D9%81%D8%B1%D9%8A%D9%82%D9%8A%D8%A9-%D9%85%D9%88%D8%B3%D9%85-%D8%A7%D9%84%D9%87%D8%AC%D8%B1%D8%A9-%D8%A5%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D8%B4%D9%85%D8%A7%D9%84-%D8%A3%D9%8A%D9%82%D9> adresinden alındı
- Aboulela, L. (2010). *Nağmeler Sokağı*. (M. Gülbeyaz, Çev.) İstanbul: Pegasus Yayıncılık.
- Ahmed, H. M. (1997). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Şubat 16, 2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/hartum> adresinden alındı
- Akhtar, A. (2019, Mart 24). *Interview of Jamal Mahjoub*. Mayıs 3, 2020 tarihinde the news on sunday: <https://www.thenews.com.pk/tns/detail/567464-literary-establishment-recognise-condition> adresinden alındı
- Alfaisal, H. S. (2014). World Reading Strategies: Border Reading Bandarshah . *Journal of Comparative Poetics*, 199-224.
- Ali, T. (2018). *Edward Said ile Konuşmalar*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Al-Saidi, A. A. (2018). The Crisis of Identity: The East and the West. Racial Conflict in EI Tayeb Salih's Season of Migration to the North. *International Journal on Studies in English Language and Literature*, 6(2), 34-43.
- Armstrong, W. (tarih yok). *Hürriyet Daily News*. Nisan 20, 2020 tarihinde Season of migration to the north: <https://www.hurriyetdailynews.com/opinion/william-armstrong/season-of-migration-to-the-north-82363> adresinden alındı
- Arpa, H. İ. (2017). Subversion of Heart of Darkness's Oriental Discourses by Season of Migration to the North. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(3), 760-773.
- Ayyıldız, E. (2018). Et-Tayyib Sâlih'in "Mevsimu'l-Hicre İle's-Şemâl" Adlı Romanının Tahlili. *DTCF Dergisi* , 662-689.
- Baaj, S. A. (2017). Equivalence in Translation Theory and Practice: The Wedding of Zein as a Case Study. *Doctoral Dissertation*. Trablus, Lübnan: Jinan University.
- Baaj, S. A. (2017). Equivalence in Translation Theory and Practice: The Wedding of Zein as a Case Study. *Doctoral Dissertation*.

- Balcı, M. (2019). İngiliz General Allenby'nin Filistin ve Suriye'deki Faaliyetleri. *MUTAD*, 63-77.
- Bennett, A., & Royle, N. (2018). *Edebiyat, Eleştiri ve Kurama Giriş*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berkley, C. E. (1980). El Tayeb Salih, the Wedding of Zein. *Journal of Arabic Literature*, 105-114.
- Berkley, C. E. (1981). The Contours of Sudanese Literature. *Africa Today*, 109-118.
- Berkley, C. E. (1983). Artistry in El Tayeb Salih's Short Stories. *Northeast African Studies*, 1-18.
- Berkley, C. E., & Ahmed, O. H. (1982). *Tayeb Salih Speaks Four Interviews with the Sudanese Novelist*. Washington, D.C: Office of the Cultural Counsellor Embassy of the Democratic Republic of the Sudan. Mayıs 20, 2020 tarihinde <https://books.google.com.tr/books?id=dErvAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false> adresinden alındı
- Bhabha, H. K. (2016). *Kültürel Konumlanış*. (T. Uluç, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bhabha, H., & W.J.T, M. (2010). *Edward Said ile Konuşmaya Devam*. (H. Doğan, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bilge, M. L. (1996). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Şubat 21, 2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/fuad--kral> adresinden alındı
- Buruma, I., & Margalit, A. (2008). *Garbiyatçılık: Düşmanlarının Gözünde Batı*. (G. Turan, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Buzpınar, Ş. T. (2006). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Şubat 21, 2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/nehhas-pasa> adresinden alındı
- Clayton, S. G. (1927, September 26). *The Times Archive*. Şubat 22, 2020 tarihinde The Times: <https://www.thetimes.co.uk/archive/page/1927-09-26/13.html?region=global#start%3D1927-09-25%26end%3D1927-09-26%26terms%3Dgilbert%26back%3D/tto/archive/find/gilbert/w:1927-09-25%7E1927-09-26/1%26prev%3D/tto/archive/frame/goto/gilbert/w:1927-09-25%7E1927-09> adresinden alındı
- Çetin, N. (2006). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Edebiyat Otağı.
- Daraiseh, I., & Booker, M. K. (2018). Tayeb Saleh and Modernism's Season of Migration to the North. *Journal of Arts & Humanities*, 51-67.
- Edis, Z. (2017). Heart of Darkness'ta Çeşitli Metaforlar. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 155-164.
- Editors, T. (2009). In Memoriam: Al-Tayeb Salih: 1929-2009. *Arab Studies Quarterly*, 1-2. Nisan 18, 2020 tarihinde In Memoriam: Al-Tayeb Salih: 1929-2009: <https://www.questia.com/library/journal/1G1-210920098/in-memoriam-al-tayeb-salih-1929-2009> adresinden alındı

- el-‘Umrâviyyi, S. (2016). Cedeliyyetu’s-Şark ve’l-Ğarb fî Rivâyeti Mevsimi’l-Hicra ile’s-Şimâl li’t-Ṭayyib Şâlih. *Yüksek Lisans Tezi*. el-Cezâir: Câmîatu’l-‘Arabî b. Mehîdî.
- Elam, D. (2019, January 15). *Oxford Bibliographies*. Mayıs 10, 2020 tarihinde Postcolonial Theory: <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780190221911/obo-9780190221911-0069.xml?rskey=UGwmgi&result=1&q=Postcolonial+Theory#firstMatch> adresinden alındı
- el-Arabiye. (2009, Şubat 20). Nisan 18, 2020 tarihinde Teşyî‘ şa‘bî ve resmî licenâzetu el-‘edîb es-Sûdânî’r-râhil et-Ṭayyib Şâlih: <https://www.alarabiya.net/articles/2009/02/20/66863.html> adresinden alındı
- el-Hussari, I. A. (tarih yok). Season of Migration to the North and Heart of Darkness African Mimicry of European Stereotypes. *International Research Journal of Arts & Humanities*, 38, 105-180.
- El-Nour, E. (1997). The Development of Contemporary Literature in Sudan. *Research in African Literatures*, 28(3), 150-162.
- eltayeb. (2020). Mayıs 6, 2020 tarihinde Sîratu zâtiyye tafşîliyye: <http://www.eltayeb.at/typo3/index.php?id=19> adresinden alındı
- Encyclopedia Britannica. (2020, February 14). Mayıs 11, 2020 tarihinde Ngugi wa Thiong'o: <https://www.britannica.com/biography/Ngugi-wa-Thiongo> adresinden alındı
- en-Nur, A. M. (2001). Mevsimi’l-Hicra ile’s-Şimâl li’t-Ṭayyib Şâlih Taḳvîm ‘Akdî - Edebî. Huḳuḳu’l-Melekiyyetu’l-Fikriyyetu. Eylül 13, 2020 tarihinde alındı
- Er, R. (2012). *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Faisal. (2009, Şubat 23). Nisan 18, 2020 tarihinde et-Ṭayyib Şâlih: “Zûl” nadirun alâ tarîkatihî: http://hadra-faisal.blogspot.com/2009/02/blog-post_2189.html adresinden alındı
- Fanon, F. (2009). *Siyah Deri Beyaz Maske*. (C. Koytak, Çev.) İstanbul: Can Matbaacılık.
- Fanon, F. (2013). *Yeryüzünün Lanetlileri*. İstanbul: Versus Kitap.
- Ferro, M. (2017). *Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. Yüzyıl - 20. Yüzyıl*. (M. Cedden, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Gâzi, H. M. (2015). *et-Ṭayyib Salih...Siretu ve Şehâdâtü min Muhattâtü’l-‘Umr*. Kahire: Vekaletu’s-Sahâfati’l-‘Arabiyye.
- Gearon, E. (2017). *Middle East Policy Council*. Şubat 22, 2020 tarihinde <https://mepc.org/journal/review-essay-wwi-middle-east> adresinden alındı
- Geçikli, K. (2015). Abdulrazak Gurnah'ın "Desertion" Adlı Romanının Postkolonyal Okuması. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 105-120.

- Geesey, P. (1997). Cultural Hybridity and Contamination in Tayeb Salih's "Mawsim al-hijra ila al-Shamal (Season of Migration to the North)". *Research in African Literatures*, 28(3), 128-140.
- Görgün, H. (2004). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Şubat 18, 2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/misir> adresinden alındı
- Güngör, B. (2018). *Postkolonyalizm ve Edebiyat Türk Edebiyatında Sömürgeciliğe Bakış*. Ankara: Hece Yayınları.
- Gürsoy, C. R. (1988). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 1). Mayıs 11, 2020 tarihinde Afrika: <https://islamansiklopedisi.org.tr/afrika> adresinden alındı
- Hassan, W. S. (2003). Gender (and) Imperialism Structures of Masculinity in Tayeb Salih's Season of Migration to the North. *Men and Masculinities*, 5(3), 309-324.
- Hassan, W. S. (2003). *Tayeb Salih: Ideology and the Craft of Fiction*. New York: Syracuse University Press.
- Hawley, J. C. (2001). *Encyclopedia of Postcolonial Studies*. United States of America: Greenwood Press.
- Holth, E. M. (2019). Al-Ṭayyib Ṣāliḥ's Season of Migration to the North, the CIA, and the Cultural Cold War after Bandung. *Research in African Literatures*, 3(50), 70-90.
- İbn Kermekûl.. *Ṭayyib Ṣāliḥ*. (2020, Nisan 17). Nisan 30, 2020 tarihinde el-Cezire: <https://www.aljazeera.net/programs/almashaa/2016/9/8/%D8%A7%D8%A8%D9%86-%D9%83%D8%B1%D9%85%D9%83%D9%88%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%B7%D9%8A%D8%A8-%D8%B5%D8%A7%D9%84%D8%AD> adresinden alındı
- Ibrahim, H. A. (1973). The Sudan in the 1936 Anglo - Egyptian Treaty. *Sudan Notes and Records*, 1-16.
- Idir, L. A. (2019). Hybridity and the Quest for Identity in Tayeb Salih's Season of Migration to the North (1969). *Athens Journal of Philology*, 6(1), 23-34.
- Independent. (2006, Mayıs 3). Şubat 18, 2020 tarihinde <https://www.independent.co.uk/news/uk/this-britain/class-war-in-may-1926-nine-days-that-shook-the-uk-6102058.html> adresinden alındı
- Iverson, D. (tarih yok). *Encyclopedia Britannica*. Mayıs 10, 2020 tarihinde Postcolonialism: <https://www.britannica.com/topic/postcolonialism/Writing-a-noncolonial-history> adresinden alındı
- Jacques, M. (2004, Eylül 4). *The Guardian*. Nisan 29, 2020 tarihinde Upping the anti: <https://www.theguardian.com/books/2004/sep/04/society> adresinden alındı
- Kavas, A. (2009). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 37). Haziran 1, 2020 tarihinde Sömürgecilik: <https://islamansiklopedisi.org.tr/somurgecilik> adresinden alındı
- Kehinde, A. (2006). Post-Colonial African Literature as Counter-Discourse: J.M. Coetzee's *Foe* and the Reworking of the Canon. *A Journal of African Studies*, 32(3), 92-122.

- Kiossev, A. (tarih yok). *The Self-Colonizing Metaphor*. Mart 7, 2020 tarihinde Atlas of Transformation: <http://monumenttotransformation.org/atlas-of-transformation/html/s/self-colonization/the-self-colonizing-metaphor-alexander-kiossev.html> adresinden alındı
- Kiraz, S., & Kestel, S. (2017). Kadınların Madun Sorunsalı ve Bir Alternatif Olarak Yeni Medyada Dijital Aktivizm:. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(53), 139-163.
- Koç, C. T. (2018). *Tayyib Salih ve Romancılığı*. Konya: Palet Yayınları.
- Köşeli, Y. (2013). Tayyip Salih'in Mevsimu'l-Hicre İla's-Şimal Adlı Romanında Postkolonyal İzlekler. *Turkish Studies*, 8(12), 777-792.
- Kurita, Y., al-Na'im, M., & al-Qaddal, M. S. (1996). 'Alī 'Abd al-Latīf and the 1924 Revolution. *Sudanica Africa*, 7, 185-187.
- Lawrence, T. (1991). *Bilgeliğin Yedi Direği*. İstanbul: Rey Yayıncılık.
- Leila Aboulela. (2020). Mayıs 3, 2020 tarihinde Leila Aboulela: <http://www.leila-aboulela.com/> adresinden alındı
- Mahjoub, J. (2009, Şubat 20). *Tayeb Salih Acclaimed Author of Season of Migration to the North*. Mart 27, 2020 tarihinde The Guardian: <https://www.theguardian.com/books/2009/feb/20/obituary-tayeb-salih> adresinden alındı
- Margalit, A. (2014, Ocak 1). Avishai Margalit ile Oksidentalizmi "Düşman"larının Gözünden Batı'yı Konuştuk. (S. Ülkesi, Röportaj Yapan) Temmuz 1, 2020 tarihinde <https://www.sabahulkesi.com/2014/01/01/avishai-margalit-ile-oksidantalizmi-d%C3%BC%C5%9Fmanlar%C4%B1n%C4%B1ng%C3%B6z%C3%BCnden-bat%C4%B1y%C4%B1-konu%C5%9Ftuk/> adresinden alındı
- Mecelletu Fikri's-Şekafiyyeti*. (2017, Kasım 7). Nisan 18, 2020 tarihinde et-Tayyib Sâlih... 'Abkarî er-Rivâyeti'l-'Arabiyye: https://www.fikrmag.com/article_details.php?article_id=668 adresinden alındı
- Mslm, A. (2019). Et-Tayyib Salih'in "Mevsimu'l-Hicra İla's-Şemâl" Adlı Romanının Tahlili. *Yüksek Lisans Tezi*.
- Muhaidat, F., & Waleed, L. (2018). The Psychological Plight of the Colonized in Tayeb Salih's Season of Migration to the North. *Higher Education of Social Science*, 14(1), 93-102.
- Musa, A. Ş. (2016). Sunâiyyetu'r-Rucûletu ve'l-Unûsetu fî Rivâyetu Mevsimi'l-Hicra ile's-Şimâl li't-Tayyib Şâlih. *Mecelletu Ceyl ed-dirâsâtu'l-edebiyyetu ve'l-fikriyyeti*, 17, 9-23.
- Narlı, M. (2002). Romanda Zaman ve Mekân Kavramları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 91-106.

- NSDDRC-SC, & UNDP. (2010). *Socio-economic and opportunity mapping Assessment report for Sinnar State*. NSDDRC-SC/ UNDP. Mayıs 19, 2020 tarihinde https://www.undp.org/content/dam/sudan/docs/project_docs/sennar%20report%20final%20version.pdf adresinden alındı
- Nyame, K. O. (2009). The politics of 'translation' in African postcolonial literature: Olaudah Equiano, Ayi Kwei Armah, Toni Morrison, Ama Ata Aidoo, Tayeb Salih and Leila Aboulela. *Journal of African Cultural Studies*, 21(1), 91–103.
- Orakçı, S. (2018, Haziran 29). *Sudan Raporu: Parçalanmadan Toparlanmaya*. Nisan 12, 2020 tarihinde İNSAMER: https://insamer.com/tr/sudan-raporu-parcalanmadan-toparlanmaya_1544.html adresinden alındı
- Özyön, A. (2014). Postkolonyal Dünyada Sömürülenin İronik Olarak Tanrılaştırılması: Karanlığın Yüreği ve Kuzeye Göç Mevsimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(31), 241-245.
- Parry, B. (2005). Reflections on the Excess of Empire in Tayeb Salih's "Season of Migration to the North". *Paragraph*, 28(2), 72-90.
- Poggo, S. S. (2002). General Ibrahim Abboud's Military Administration in the Sudan, 1958-1964: Implementation of The Programs of Islamization and Arabization in The Southern Sudan. *Northeast African Studies*, 67-101.
- Pryce-Jones, D. (1989, July 23). *Mustafa Had a Way With Woman*. Mart 26, 2020 tarihinde The New York Times: <https://www.nytimes.com/1989/07/23/books/mustafa-had-a-way-with-women.html> adresinden alındı
- Refai, L. E. (2010, Şubat 28). *egypt independent*. Nisan 20, 2020 tarihinde Nostalgic Migration: <https://egyptindependent.com/nostalgic-migration/> adresinden alındı
- Rice, L. (2020, Nisan 17). *encyclopedia.com*. Nisan 18, 2020 tarihinde Salih, al-Tayyib (1929–): <https://www.encyclopedia.com/international/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/salih-al-tayyib-1929> adresinden alındı
- Roberge, T. (2018). *Three Percent*. Nisan 3, 2020 tarihinde “Ebola 76” by Amir Tag Elsir [Why This Book Should Win]: <http://www.rochester.edu/College/translation/threepercent/2018/04/25/ebola-76-by-amir-tag-elsir-why-this-book-should-win/> adresinden alındı
- Sachdeva, E. K. (2017). A Summary of Study of The Fiction of Chinua Achebe in a Context of Postcolonial Thought. *Doctor of Philosophy in English Literature*. Jiwaji University. Mayıs 12, 2020 tarihinde https://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/225392/16/16_summary.pdf adresinden alındı
- Said, E. W. (2006). *Kış Ruhu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Said, E. W. (2014). *Kültür ve Emperyalizm*. (N. Alpay, Çev.) İstanbul: hil yayın.
- Said, E. W. (2017). *Freud ve Avrupalı Olmayan*. İstanbul: ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

- Said, E. W. (2017). *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Salhi, Z. S., & Netton, I. R. (2006). *The Arab Diaspora: Voices of an Anguished Scream*. New York: Routledge.
- Salih, M. M. (1965). The Sudanese Press. *Sudan Notes and Records*, 46, 1-7.
- Salih, T. (1992). *el-A'malu'l-Kâmiletu*. Beyrut: Dâru'l- A'vda.
- Salih, T. (2009, Şubat 19). er-Raculu'l-Kubrusî.
- Sâlih, T. (2013, Kasım-Aralık). Eileen'e Bir Mektup. (14), 60-61. (T. Koç, Çev.)
- Salih, T. (2016). *Kuzeye Göç Mevsimi*. (A. Cihangir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Santangelo, B. C. (1999). Legacies of Darkness: Neocolonialism, Joseph Conrad, and Tayeb Salih's Season of Migration to the North. *ARIEL: A Review of International English Literature*, 30(4), 7-33.
- Schofield, H. (2016, June 29). *BBC News*. Şubat 18, 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-europe-36585199> adresinden alındı
- Schultheis, A. W. (2009). From Heterotopia to Home: The University and the Politics of Postcoloniality in Tayeb Salih's Season of Migration to the North and Leila Aboulela's The Translator. *Africa Writing Europe*, 105, 187-216.
- Seikaly, S. (2016, November 9). *1914-1918 Online International Encyclopedia of the First World War*. Şubat 22, 2020 tarihinde https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/arab_bureau adresinden alındı
- Singh, A. (2009, Mayıs 8). *Amardeep Singh*. Temmuz 20, 2020 tarihinde Mimicry and Hybridity in Plain English: <https://www.lehigh.edu/~amsp/2009/05/mimicry-and-hybridity-in-plain-english.html> adresinden alındı
- Soghayroon, T. (2010). Sudanese Literature in English Translation: An Analytical Study of the Translation with a Historical Introduction to the Literature. *PhD thesis*. University of Westminster.
- Spivak, G. C. (1988). *Can the Subaltern Speak?* Mayıs 13, 2020 tarihinde semanticscholar: https://pdfs.semanticscholar.org/8ef4/754a50d813b847ce8bd52ed52b1493cc2977.pdf?_ga=2.257619277.777594149.1589324186-879108653.1589324186 adresinden alındı
- Şahin, İ. (2019). Postkolonyal Çalışmalar Işığında Afro-Amerikan Edebiyatından Örnekler (1890-1950). *Yüksek Lisans Tezi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, V. (2017). Dede Korkut Hikayelerinde Mekan Algısı ve Kurgusu. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-49.
- Şengül, M. B. (2010). Romanda Mekân Kavramı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 528-538.
- Şengül, M. B. (2011). Romanda Zaman Kavramı. 428-435.
- Tepebaşılı, F. (2019). *Roman İncelemesi*. İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları.

- Tepebaşı, F. (2019). *Roman İncelemesi*. İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- The Times*. (1929, Eylül 12). Temmuz 2, 2020 tarihinde Death of Sir Gilbert Clayton: <https://www.thetimes.co.uk/archive/article/1929-09-12/12/19.html?region=global#start%3D1929-09-12%26end%3D1929-09-13%26terms%3Dclayton%26back%3D/tto/archive/find/clayton/w:1929-09-12%7E1929-09-13/1%26prev%3D/tto/archive/frame/goto/clayton/w:1929-09-12%7E1> adresinden alındı
- Tran, D. (2010). An exploration of the use of colonial discourse within Mustafa Sa'eed's interracial relationships in Season of Migration to the North. *Politics and Aesthetics*(16), 1-20.
- Tutaş, N. (2018). Sömürgecilik Sonrası Londra'ya Göç: Zaide Smith White Teeth ve Hanif Kureishi The Budha of Suburbia. *folklor / edebiyat*, 24(96), 29-36.
- Twining, W. (2012, June). *Cambridge Core*. Mayıs 6, 2020 tarihinde Francis Mading Deng: <https://www.cambridge.org/core/books/human-rights-southern-voices/francis-mading-deng/7EA5F6FE5D72AC5AD677CD6F2BA8A394> adresinden alındı
- Ünver, M. (tarih yok). Sömürgecilik Tarihi. *Tarih Lisans Programı*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. Haziran 5, 2020 tarihinde http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/tarih_ao/somurgeciliktarihi.pdf adresinden alındı
- Velez, M. (2010). On Borderline between Shores: Space and Place in Season of "Migration to the North". *College Literature*, 190-203.
- Warscapes*. (2012, December 2). Mayıs 6, 2020 tarihinde Cities without Palms (an excerpt): <http://www.warscapes.com/retrospectives/literary-sudans/cities-without-palms-excerpt> adresinden alındı
- Warscapes*. (2013, February 26). Mayıs 6, 2020 tarihinde Literary Sudans: Editor's Preface: <http://www.warscapes.com/editorial/literary-sudans-editors-preface> adresinden alındı
- Wisner, G. (2009, Şubat 23). *Words without Borders*. Nisan 18, 2020 tarihinde Tayeb Salih 1929–2009: <https://www.wordswithoutborders.org/dispatches/article/tayeb-salih-19292009> adresinden alındı
- Yener, F. (2017). Arap Romanının Dehası: Tayyib Salih - Hayatı, Eserleri ve Modern Arap Edebiyatındaki Yeri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 373-389.
- Young, R. J. (2016). *Postkolonyalizm Tarihsel Bir Giriş*. (B. T. Köprülü, & S. Şen, Çev.) İstanbul: Matbu Kitap Nobel Akademik Yayıncılık.
- Zengin, İ. (2018). Ali Dinar Dönemi (1898-1916) Osmanlı-Darfur İlişkileri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 593-624.
- Zohdi, E. (2017). Lost-identity; A Result of “Hybridity” and “Ambivalence” in Tayeb Salih's Season of Migration to the North. *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*, 7(1), 146-151.

Züġâd, T. (2014). Edebiyyetu's-Sîrati'z-Zâtiyyeti fî rivâyetu Mevsimu'l-Hicre İla's-Şimal
li't-Tayyib Şâlih. M'Sila, Cezayir: Muhammet Budiaf Üniversitesi.

